

บทที่ 6 ลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

1. ความนำ

จากประวัติศาสตร์ของประเทศอเมริกานั้น ในด้านความคิดและวัฒนธรรมได้รับอิทธิพลจากยุโรปซึ่งเคยเป็นเมืองแม่ ประวัติศาสตร์แท้จริงของประเทศก็คือการมีชัยชนะต่อชาวพื้นเมือง การเกิดสงครามกลางเมือง การปฏิวัติอุตสาหกรรมและการแผ่ขยายของสังคมประชาธิปไตย ทั้งหมดนี้หาได้มีอิทธิพลต่อลักษณะปรัชญาของประเทศไม่ เป็นเวลานานที่กิจกรรมทางปัญญาของประเทศเป็นเพียงการสะท้อนอิทธิพลของยุโรปเท่านั้น ในราวศตวรรษที่ 19 อเล็กซานเดอร์ เดอ ตอตเคอะวิลล์ (Alexander De Toequeville, 1835)¹ ได้กล่าวถึงภาพพจน์ของประเทศอเมริกาว่า ไม่มีประเทศที่เจริญแล้วประเทศใดในโลกที่ปรัชญาได้รับความสนใจน้อยมากเท่าในอเมริกา ปรัชญาถูกปิดบังและอยู่ห่างไกลไปที่จะเกี่ยวข้องกับชาติที่เพิ่งจะเริ่มต้นเท่านั้น จนกระทั่งสิ้นศตวรรษที่ 19 จึงเกิดปรัชญาอเมริกาที่มีลักษณะเด่นแตกต่างออกไปขึ้น นักปรัชญาที่สำคัญในกลุ่มนี้มี ชาร์ลส เซนเดอร์ เพิร์ซ (Charles Sender Peirce) วิลเลียม เจมส์ (William James) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ปรัชญานี้ได้รับการขนานนามว่า “ปฏิบัตินิยม” (Pragmatism) หรือ “อุปกรณ์นิยม” (Instrumentalism) หรือการทดลองนิยม (Experimentalism)

ปรัชญาลัทธิปฏิบัตินิยมเป็นปรัชญาที่มีอิทธิพลสูงสุดในระยะต้นศตวรรษที่ 20 ในประเทศสหรัฐอเมริกา และยังมีอิทธิพลต่อนักปรัชญาในยุโรป เช่น วิลเฮล์ม ออสวอลด์ (Wilhelm Oswald) เอ็ดมันด์ ฮัสเซล (Edmund Husserl) จิโอวานนี ปาปิณี (Giovani Papini) และองรี แบร์กซอน (Henry Bergson) เป็นต้น ปฏิบัตินิยมมีทัศนะที่ขัดแย้งต่ออิทธิพลของพวกจิตนิยม ที่มีบทบาทต่อชีวิตชาวอเมริกันมาก่อน เพราะปฏิบัตินิยมแสดงออกถึงขบวนการทางปรัชญาในลักษณะที่คัดค้านเชิงวิจารณ์ต่อปรัชญาแบบลัทธิที่สืบต่อกันมาเป็นประเพณีและความเชื่อทางอภิปรัชญา อันไร้ประโยชน์ที่แผ่กว้างอยู่ในยุโรป และปรัชญานี้มีลักษณะเด่นโดยย้าถึงความสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก จักรวาลนั้นเปิดกว้าง ประการที่สอง โอกาสที่จะเป็นไปได้นั้นเป็นจริง ประการที่สามคือ อนาคตขึ้นอยู่กับกระทำของ

มนุษย์ มนุษย์จึงไม่ใช่เป็นทาสของวิทยาศาสตร์และเทววิทยา ความคิดเป็นแผนการของการกระทำ การใช้ความคิดจึงเป็นสิ่งที่ให้ความแตกต่างในเรื่องของมนุษย์ การให้นำหนักแก่การกระทำเช่นนี้ได้กลายเป็นส่วนสำคัญในการตีความลัทธิ และความหมายของการกระทำก็มีค่าเท่ากับการปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ ด้วยเหตุที่ชาวอเมริกันส่วนใหญ่ได้รับการยอมรับว่าเป็นนักปฏิบัติที่มีใจโน้มเอียงในการพัฒนาสิ่งที่เป็นรูปธรรม และให้คุณประโยชน์ ลัทธินี้จึงแผ่ขยายไปในฐานะปรัชญาอเมริกันที่ตีเลิศ คำประกาศของลัทธิที่ว่า การคิดทุกอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะได้ความรู้ใหม่ ๆ อันเกี่ยวข้องกับกาปฏิบัติหรือการทดลองได้ปรับปรุงมาอยู่ในรูปความเชื่อว่าการใช้ความคิดทั้งหมดก็เพื่อการปฏิบัติเท่านั้น จึงเป็นเหตุให้ภาพพจน์ที่ประเทศเพื่อนบ้านมีต่อชาวอเมริกันอยู่ในลักษณะที่ว่าชาวอเมริกันเป็นนักหาเงิน นิยมการประดิษฐ์เครื่องจักรเพื่ออุตสาหกรรม แต่ไม่ให้ความสำคัญต่อประเพณีและวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่าปฏิบัตินิยมเป็นปรัชญาแห่งสุนทรสนิยม (Optimism) การหาวิธีแก้ไขปัญหาและยังยอมรับเรื่องพระเจ้าอีกด้วย

ลัทธิปฏิบัตินิยมนี้ได้เริ่มพัฒนาขึ้นโดย เฟอร์ช ในปี 1870 โดยเน้นในทางทฤษฎี ความหมาย ต่อมา วิลเลียม เจมส์ ได้นำมาทบทวนและแก้ไขใหม่ แต่เน้นเรื่องทฤษฎีความจริงเป็นพื้นฐาน ระยะต่อมาลัทธินี้ได้รับการพัฒนาเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง โดย จอห์น ดิวอี้ และ ชิลเลอร์ (Chiller) การวิวัฒนาการในระยะเริ่มของปฏิบัตินิยมมีข้อมูลที่ไมแจ่มชัดนัก ด้วยเหตุผลหลายประการ กำเนิดของลัทธิจึงสับสนไม่อาจจะระบุชัดว่า แนวความคิดที่ริเริ่มนั้นเป็นของผู้ใดแน่นอน แม้ว่าส่วนใหญ่จะเชื่อว่าคือเฟอร์ช เนื่องจากการปะทะกันของ “กลุ่มอภิปรัชญา” ซึ่ง เฟอร์ช เจมส์ และคนอื่น ๆ ในช่วงปี 1870 ที่เคมบริดจ์ ย่อมจะมีเจตนาารมณ์ร่วมกัน และมีอิทธิพลต่อกันและกันบ้าง บทความที่เฟอร์ช เขียนขึ้นซึ่งเป็นการเผยแพร่ลัทธิครั้งแรก ก็ดูเสมือนจะเป็นคำประกาศของกลุ่ม ด้วยเกรงว่า กลุ่มอภิปรัชญาจะล้มเลิกไปโดยไม่ได้ทิ้งอะไรเป็นชิ้นเป็นอันไว้ ทั้งนี้ เฟอร์ชเองก็ไม่มั่นใจว่า ระหว่างเขากับเจมส์ ใครเป็นคนเริ่มใช้คำว่าปฏิบัตินิยมก่อน

มีปัญหาในเรื่องความหมายของคำว่า “ปฏิบัตินิยม” เพราะเฟอร์ชและเจมส์ มักจะแสดงออกถึงความเชื่อและความเข้าใจในคำว่า “ปฏิบัตินิยม” ต่างกัน เฟอร์ชนั้น ใช้คำว่า “ลัทธิวิธีการปฏิบัตินิยม” (pragmatism) เรียกปรัชญาของเขา ซึ่งมีความหมายสำคัญคือ

“ในการที่จะค้นหาความจริงในความหมายของมโนคติทางปัญญา เราควรพิจารณาถึงผลในทางปฏิบัติอะไรที่อาจคาดคิดได้ โดยความจำเป็นจากความถูกต้องของมโนคตินั้น และผลรวมของผลที่ได้เหล่านี้จะเป็นส่วนสร้างความหมายของมโนคติทั้งหมด”²

เพิร์ชตั้งใจที่จะให้ลัทธิของเขาอยู่ในรูปของ “ทฤษฎีการวิเคราะห์ทางตรรกวิทยา หรือความหมายที่ถูกต้อง” เขาไม่เห็นด้วยกับเจมส์ที่ได้ตีความปฏิบัตินิยมในลักษณะที่ว่า “จุดมุ่งหมายของมนุษย์ คือ การกระทำ” และเขายังเชื่อว่าการนำเอาหลักอันนี้ไปใช้กับมโนคติทางอภิปรัชญาแล้วจะเกิดผลตัวอย่างใหญ่หลวง อย่างไรก็ตามเจมส์ก็ได้พัฒนาลัทธิด้วยวิธีการต่าง ๆ ต่อปัญหาทั้งหลายในปรัชญา ซึ่งบางครั้งก็มีความสัมพันธ์กับความคิดของเพิร์ช

ปัญหาที่สำคัญในการตีความลัทธิปฏิบัตินิยม ก็คือลัทธินี้เป็นลัทธิทางปรัชญาหรือเปล่า เท่าที่ได้กล่าวถึงกันมา มักจะเป็นการรวบรวมทฤษฎีความคิดและทัศนคติต่าง ๆ ที่ได้พัฒนามาในระยะหนึ่ง ถ้ามองในแง่ขบวนการวิวัฒนาการทางปรัชญา ภายใต้อิทธิพลที่ต่างกันออกไปของเพิร์ช เจมส์ และ ดิวอี้ ในสมัยที่ปฏิบัตินิยมมีความรุ่งเรืองนั้น ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงเกิดความยุ่งยากและสับสนต่อนักศึกษาและผู้วิจารณ์ อาร์เธอร์ โอ เลิฟจอย (Arthur O Lovejoy) พยายามที่จะให้ความกระจ่างโดยแยกรูปแบบของลัทธิไว้ถึง 13 แบบ ส่วนซิลเลอร์ กล่าวว่ามิลลัทธิปฏิบัตินิยมมากเท่า ๆ กับนักปฏิบัตินิยมที่เดียว

อย่างไรก็ตาม อาจแบ่งลัทธินิยมออกได้ตามความสำคัญของแนวคิดได้ 5 สายด้วยกันคือ

1. ปฏิบัตินิยมทางตรรกะ (Logical Pragmatism)

ในกลุ่มนี้มีนักปรัชญาที่สำคัญคือ เพิร์ช (1839 - 1914) ไวลาคี (Vailati, 1863 - 1909) และคาลเดอโรนี (Calderoni, 1879 - 1914)

บทความเรื่อง “How to Make Our Ideas Clear” ของเพิร์ช เป็นการประกาศปรัชญาใหม่ เขาพูดถึงปัญหาเรื่องธรรมชาติของความคิด “ความคิด คือ อะไร” ในแง่ที่ว่า มันทำอะไร และความคิดทั่วไปอะไรที่อาจเป็นจริง เขายอมรับว่ามาตรการของปฏิบัตินิยมเท่านั้นที่จะช่วยได้ นั่นคือ พิจารณาถึงผลที่เป็นไปได้ซึ่งอาจจะตรงกันในแง่ของการปฏิบัติ ฉะนั้นความหมายแท้จริงของความคิดของเราจะอยู่ในผลที่ได้ในทางปฏิบัติของความคิดนั้น ๆ ถ้าความคิดใหม่ ๆ ไม่ให้ความแตกต่างในผลทางปฏิบัติแล้ว มันก็เป็นเพียง “วิธีการต่าง ๆ ในการกล่าวถึงสิ่งเดียวกัน” สำหรับเพิร์ช ปฏิบัตินิยมเป็น “วิธีการในการเห็นเหตุการณ์ล่วงหน้า” และการมีความคิดแจ่มชัดต่อเนื้อหาที่สามารถคาดหมายได้ ซึ่งทำให้เราสามารถเตรียมตัวในการตอบสนองต่อไป

สำหรับไวลาตี เป็นผู้ที่มีความสำคัญทางด้านการศึกษาโครงสร้างและพัฒนาการของภาษา ไวลาคีและคาลเดอโรนี ยอมรับในกฎของเพิร์ชที่ว่า ความหมายของความคิดมี

อยู่ในผลที่จะเกิดขึ้นในทางปฏิบัติของความคิดนั้น และเพิ่มเติมว่า อย่าเข้าใจกฎนี้ในความหมายของประโยชน์นิยม (Utilitarianism) หรือ อัตนัยนิยม (Subjectivism) ปฏิบัตินิยมจะเป็นประโยชน์นิยมได้ในขอบเขตที่ว่า “เพื่อขจัดปัญหาที่ไร้ประโยชน์” ให้เหลืออยู่แต่ปัญหาที่ปรากฏอยู่เท่านั้น กฎของปฏิบัตินิยมเป็นการนำไปสู่การเริ่มต้น “การทดลองนิยม มิใช่เพื่อหาข้อยุติเท่านั้น แต่เพื่อทางเลือกของปัญหาที่จะแก้กันด้วย”

2. ปฏิบัตินิยมเชิงเจตนิยม - ประจักษ์นิยม (Empirio - Spiritualistic Pragmatism)

ได้แก่ ลัทธิปฏิบัตินิยมในทัศนะของวิลเลียม เจมส์ ในปี 1898 เขาได้ไปบรรยายที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ทำให้ปฏิบัตินิยมในฐานะที่เป็นขบวนการได้รับความสนใจและมีความสำคัญขึ้นมาก แนวความคิดของเจมส์ ต่างจาก เพิร์ซ เขาให้ชื่อปฏิบัตินิยมของเขาว่า “ประจักษ์นิยมแบบจัด” (Radical Empiricism) ซึ่งต่างไปจากประจักษ์นิยมแบบเก่าสำหรับเจมส์ประสบการณ์เป็นข้อพิสูจน์และการทดสอบความรู้ของอนาคต การเลือกวิถีทางในแง่จุดหมายเป็นลักษณะของขบวนการอันหลักแหลมที่ต่างไปจากวิธีการแบบเครื่องจักรซึ่งไม่มีการเลือก ไม่มีจุดหมายให้ดำเนินไปสู่ “ในการก้าวไปสู่จุดหมายแห่งอนาคตและการเลือกวิถีทางเพื่อความสำเร็จนั้น มีสัญลักษณ์ที่แสดงถึงหลักประกัน และมาตรการซึ่งจะเป็นสิ่งที่ยืนยันการมีอยู่ของจิตในปรากฏการณ์หนึ่ง” (Principles of Psychology)

ในแง่นี้ การกระทำด้วยความสมัครใจและมีพลังเหนือกว่าการกระทำด้วยเหตุผลและความรู้สึก ฉะนั้น การรับรู้และการคิดมีอยู่ในแง่ของพฤติกรรมเพียงอย่างเดียว ทั้ง 2 อย่างนี้จะเป็นผู้รับใช้การกระทำเพื่อมนุษย์จะได้สามารถจัดการสิ่งต่าง ๆ ในโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น สำหรับเจมส์แล้ว การวิจัยไม่อาจหยุดอยู่ที่สิ่งที่เราสังเกตเห็นได้โดยตรงเท่านั้น แม้ว่าวัตถุไม่ได้อยู่ตรงหน้าเรา เราก็มองเห็นได้โดยไม่ผิดเพราะการที่บุคคลเชื่อในทฤษฎีต่างกันนั้น ก็เพราะเขาได้รับสถานการณ์อันเจียบสงบจากการประจักษ์โดยผ่านการพิจารณาของตนเอง ดังนั้น เจมส์จึงป้องกันให้กับความเชื่อทางศาสนาและศีลธรรม (เพราะความเชื่อเช่นนี้อยู่ในประเภทที่เราไม่อาจพิสูจน์ได้ว่า จริงหรือเท็จ แม้ว่ามันจะมีอยู่และมีความสำคัญด้วย บนพื้นฐานที่ว่า ความเชื่อทั้ง 2 นี้ มีประโยชน์และเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับการกระทำที่เป็นผลสะท้อน จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นจริง แม้ว่าจะมีการเสี่ยงต่อความผิดพลาด ซึ่งการเสี่ยงนี้หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะแม้ว่าคนที่ปฏิเสธไม่เชื่อก็เสี่ยงต่อการตัดสินใจในการปฏิเสธเช่นกัน ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีความรับผิดชอบและยอมรับการเสี่ยงโดยการสันนิษฐานถึงสิ่งที่ “อาจเป็น” โดยการเลือก และมีความเห็นใจที่จะเชื่อ ด้วยเหตุผลนี้เขาคิดว่าเขาได้ปกป้องและรับประกันความเชื่อทางศาสนาและศีลธรรมแล้ว นั่นคือเขาได้ใส่ “ลักษณะแห่งจิตใจ”

(Spiritualistic) ให้แก่ปฏิบัตินิยมของเขา ซึ่งอยู่ในรูปของ “เจตนาภรณ์ที่จะเชื่อ” (The Will to Believe) เขายังเชื่ออีกว่า เขาได้วางพื้นฐานให้แก่แนวคิดทั้งหลายเกี่ยวกับจักรวาล ซึ่งมีพระเจ้าเป็นสัจหนึ่ง ในสัจจำนวนมากมาย พระองค์เป็นสิ่งจำกัด ที่อยู่ในเวลาท่ามกลางมนุษย์ ขณะที่พระองค์สร้างมนุษย์ พระองค์ก็กำลังสร้างประวัติศาสตร์สำหรับพระองค์เองด้วย พระเจ้าในลักษณะนี้จะสามารถสนองความต้องการของความสำนึกทางศาสนาและรับประกันความจริงในโลกมนุษย์อย่างไรนั้นยังคงไม่อาจเข้าใจได้ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว ความเชื่อที่ไม่ให้ผลอะไรเลยนั้น มีคุณค่าทางปฏิบัตินิยมหรือเปล่า

3. ปฏิบัตินิยมเชิงมานุษยนิยม (Humanistic Pragmatism)

คือ ลัทธิปฏิบัตินิยมในทัศนะของ เอฟ ซี เอส ชิลเลอร์ (F.C.S. Chiller, 1964-1937) นักปฏิบัตินิยมชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อพวกเหตุผลนิยม (Rationalism) มนัสนิยม (Intellectualism) ความเชื่อทางอภิปรัชญาในสิ่งสมบูรณ์และความเชื่อทางศาสนาที่เป็นระบบมากกว่าวิลเลียม เจมส์ เขาพยายามจะแก้หรือไขปัญหาทางอภิปรัชญา และยุติการถกเถียงอันไม่รู้จบ โดยความแตกต่างของถ้อยคำในทางปฏิบัติ และเรียกร้องต่อปัจเจกส่วนบุคคล ปัจเจกของมนุษย์ ซึ่งนักปรัชญาอื่น ๆ พากันหลงลืมไป ชิลเลอร์ดำเนินรอยตามทัศนะของเพิร์ชมากกว่าเจมส์ เขาประสบความสำเร็จในการนำปฏิบัตินิยมกลับไปสู่ตรรกวิทยา เขาเชื่อว่าความคิดทั้งหมดหรือขบวนการทางตรรกมีสาเหตุมาจากความต้องการ ความรู้สึก และความกดดันในจิตใจของมนุษย์ จึงกล่าวได้ว่าลัทธิปฏิบัตินิยมของเขายู่ในรูปของมานุษยนิยม ทุก ๆ สิ่งถูกกำหนดโดยความจำเป็นในการปฏิบัติหรือการกระทำ ความจริงทุกข้อจึงสัมพันธ์กับมนุษย์ ชิลเลอร์ยกย่องคำกล่าวอันโด่งดังของโปรทาโกรัส (Protagorus) ที่ว่า “มนุษย์เป็นมาตรฐานวัดทุกสิ่ง” ว่าเป็นการค้นพบที่ยิ่งใหญ่ทางปรัชญาโดยเขาไม่ได้ชี้แจงเหตุผล ซึ่งถ้าหากมนุษย์ยึดถือหลักการอันนี้แล้ว แต่ละคนก็จะพากันสร้างเรื่องโกหกหลอกลวงเพื่อประโยชน์ของตนเอง แต่ตามทัศนะของชิลเลอร์ มีหลักการชนิดหนึ่งที่ชักนำไปสู่ปัจเจกบุคคลละทิ้งความสนใจเบื้องต้นบางประการ และเลือกเอาหลักที่จริงและแน่นอนกว่าในระหว่างช่วงชีวิตของเขา การกระทำในสังคมขึ้นอยู่กับโอกาสนี้ โอกาสของทางเลือกส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับพื้นฐานที่เป็นมาตรการของประโยชน์นิยม การกระทำที่จะคงอยู่ตลอดไป ก็คือ การกระทำที่มีประโยชน์ต่อสังคม และสามารถตอบสนองความใฝ่ฝันของคนจำนวนมากที่สุดได้ดีที่สุดในสถานการณ์หนึ่ง ๆ สรุปได้ว่า ปฏิบัตินิยมเชิงมานุษยนิยมของชิลเลอร์อยู่ในรูปของอัตนิยมไปสู่สัมพันธนิยมอย่างจัด

4. ปฏิบัตินิยมเชิงนิยาย (Fictional Pragmatism)

เป็นทัศนะของ ฮันส์ ไวฮิงเงอร์ (Hans Vaihinger, 1852-1933) ซึ่งเชื่อว่ามนุษย์นั้นไม่ยอมพอใจกับผัสสะแท้ ๆ อย่างเดียว มนุษย์จึงสร้างนิยายขึ้นสำหรับตัวเอง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชีวิตที่จำต้องคงอยู่ เช่น มโนคติเรื่องอิสรภาพ อดตภาพและพระเจ้า เป็นต้น นิยายเหล่านี้เป็นภาพมายาของความพอใจภายในชีวิตอันรุ่มร้อน แต่มนุษย์ทำราวกับว่านิยายที่สร้างขึ้นนั้นเป็นความจริง ความจริงในปรัชญา วิทยาศาสตร์ และศาสนา เป็นภาพมายาที่ลึกลับแต่ก็มีประโยชน์ ฉะนั้น ประสบการณ์บริสุทธิ์จึงไม่มี เพราะมนุษย์ได้สร้างนิยายขึ้นประกอบ

5. ปฏิบัตินิยมแบบอุปกรณ์นิยม (Instrumentalism Pragmatism)

คือลัทธิปฏิบัตินิยมในทัศนะของจอห์น ดิวอี้ (1859 - 1952) ซึ่งนับว่ามีอิทธิพลมากที่สุดและเป็นที่ยกย่องขวัญกันมากในสมัยปัจจุบัน ทัศนะของดิวอี้ที่เริ่มจะแตกต่างออกไปอยู่ที่เรื่องของประสบการณ์ดั้งเดิม อันมีลักษณะที่ผิดพลาด ต้อรัน แสดงถึงความโง่เขลา และเสี่ยงภัย ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและเหนียวแน่น มนุษย์รู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและมีความผูกพันที่จะต้องปรับปรุงโครงสร้างและเข้าใจในความหมายของธรรมชาติ ฉะนั้น โดยทั่วไปความคิดจึงเป็นเครื่องมือสำหรับจัดประสบการณ์ในอนาคต เหตุผลจำเป็นต้องมีหน้าที่ในการสร้างสรรค์ เป็นภาระ ของปรัชญาที่จะต้องจัดตัวเองไว้เป็นหน่วยกลางแห่งสภาวะประสาน ในความหมายนี้ ความสมเหตุสมผลของความคิดอันหนึ่งจะเกิดขึ้นโดยความมีประสิทธิภาพของมันในฐานะที่เป็นเครื่องมือ ซึ่งเป็นทางผ่านจากประสบการณ์ที่กลมกลืนกันเพียงเล็กน้อยหรือไม่เข้ากันเลย ไปสู่ประสบการณ์ที่กลมกลืนกันมากขึ้น ทัศนะของดิวอี้จึงต้องปฏิเสธจิตนิยมและปรัชญาในรูปเดิมอย่างสิ้นเชิง

2. ลักษณะทั่วไปของลัทธิปฏิบัตินิยม

1. ปฏิบัตินิยมเป็นวิธีการ

ปฏิบัตินิยมเป็นปรัชญาแบบใหม่ที่เพิ่งถือกำเนิดขึ้นในศตวรรษที่ 20 นี้ ซึ่งไม่ควรจะเรียกว่าเป็นลัทธิทางปรัชญา แต่ควรจะเรียกว่าเป็น “วิธีการใหม่ในการแก้ปัญหาปรัชญา” หรือแก้ไขการถกเถียงกันในทางอภิปรัชญาที่ไม่อาจตัดสินหาข้อยุติได้ เช่น ปัญหาของโลกที่ว่าเป็นเอกภาพหรือพหุภาพ โลกนี้ถูกกำหนดหรือมีเสรีภาพ โลกมีลักษณะสูงสุดเป็นสสารหรือจิต ปัญหาเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้ประโยชน์แก่โลกก็ได้ หรือไม่ให้ประโยชน์ก็ได้เช่นกัน การโต้แย้งนั้นเล่าก็จะไม่มีวันจบสิ้น ที่สำคัญที่สุด ปัญหาเหล่านี้ไม่ได้มาข้องเกี่ยวกับชีวิตจริงของมนุษย์ ปฏิบัตินิยมเน้นใน “การปฏิบัติ” หรือ “การมีประสิทธิภาพ” “การมีคุณ-

ประโยชน์” “การให้ผลที่น่าพอใจ” ฉะนั้นจึงนับได้ว่าเป็นปรัชญาแห่งชีวิตจริงของมนุษย์โดยเฉพาะ ดังนั้น ระหว่างความคิด 2 ประการ ถ้าเรากล่าวว่า ประการหนึ่งค่อนข้างจริงมากกว่าอีกประการหนึ่ง แต่ความแตกต่างในทางปฏิบัติมีหรือไม่? ถ้าไม่มีแล้ว ความคิดอันที่จริงน้อยกว่าก็มีค่าเท่ากัน และการที่จะถกเถียง กันก็ไม่มีสาระ เมื่อใดที่การโต้แย้งรุนแรง เราก็ควรจะแก้ปัญหาด้วยการแสดงถึงความแตกต่างในทางปฏิบัติเพื่อตัดสิน

เฟิร์ช ซึ่งถือกันว่าเป็นผู้นำคำว่า ปฏิบัตินิยมมาใช้เป็นคนแรกในปี 1878 ในบทความ “How to Make Our Ideas Clear” และ “Popular Science Monthly” เขาได้แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อของเราเป็นกฎแท้จริงของการกระทำ และการพัฒนาความหมายของความคิดนั้น เราเพียงแต่พิจารณาถึงพฤติกรรมอะไรที่ควรจะทำ พฤติกรรมเท่านั้นที่สำคัญ ในเรื่อง ความแตกต่างทางความคิดนั้น ความจริงที่แจ่มชัดเป็นพื้นฐานก็คือไม่มีความคิดใดคงที่ มันจะต่างกันไปแล้วแต่ว่าจะปฏิบัติได้หรือไม่ ดังนั้น ความคิดของเราต่อสิ่งใดก็ตามจะแจ่มชัดได้ ก็ด้วยการพิจารณาถึงผลที่เข้าใจได้ในทางปฏิบัติที่สัมพันธ์กับมัน เช่น เราจะได้รับผัสสะอะไร และควรตอบสนองอย่างไร ความคิดของเราต่อผลเหล่านี้เอง จะเป็นมโนคติทั้งหมดต่อสิ่งนั้นไม่ว่าเหตุการณ์จะเกิดขึ้นในทันทีหรือยังอยู่ห่างไกล ตราบเท่าที่มโนคตินั้นเราสามารถทดสอบได้

เจมส์เป็นผู้นำเอาหลักการของเฟิร์ชมาใช้อีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ไม่ใช่ว่าขบวนการปฏิบัตินิยมยังไม่เกิดขึ้น ความจริง ขบวนการนี้เกิดขึ้นนานแล้ว แต่ยังไม่แจ่มชัด เพราะปฏิบัตินิยมเข้ากันได้กับแนวโน้มต่าง ๆ ที่ไม่มีชื่อเรียกร่วมกันมาก่อน ดังเช่น ออสท์วอลด์ (Ostwald) นักเคมีชาวเยอรมัน ใช้หลักการปฏิบัตินิยม แต่ไม่ได้เรียกแนวคิดของเขาด้วยคำนี้ เขาเชื่อว่า ความแท้จริงทั้งหมดมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติของเรา และอิทธิพลนั้นคือความหมายสำหรับเรา ถ้าทางเลือกอันหนึ่งหรืออันอื่นจริง โลกเรานี้จะแตกต่างไปอย่างไร ถ้าไม่มีความแตกต่างทางเลือกใดจะจริงก็ไม่มี ความหมาย นั่นคือ ถ้าทัศนะทั้งสองขัดแย้งกัน ก็จะเหมือนกันในทางปฏิบัติและก็คือสิ่งเดียวกันนั่นเอง จึงเป็นที่น่าประหลาดใจที่นักปรัชญาส่วนมากมีความเห็นขัดแย้งกันในสาระสำคัญของสิ่งที่เราสามารถทดสอบได้ด้วยวิธีธรรมดาและให้ผลอันเป็นรูปธรรม ฉะนั้น จึงไม่มีความแตกต่างในความจริงที่เป็นนามธรรม ซึ่งไม่อาจเปิดเผยตัวเองในความแตกต่างของข้อเท็จจริงรูปธรรม และในพฤติกรรมที่เป็นผลต่อข้อเท็จจริงซึ่งเกิดขึ้นกับคนบางคนในสถานที่และเวลาเฉพาะจริง ๆ

เจมส์อ้างว่า วิธีการปฏิบัตินิยมไม่ใช่เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้น นักปรัชญายุคก่อนก็นำมาใช้เป็นวิธีการในปรัชญาของตน ลอค เบอ์คเลย์ และ ฮิวม์ (Hume) ใช้เป็นวิธีการ

สำคัญมากในการหาความจริง แต่นักปรัชญาเหล่านี้ใช้แนวปฏิบัติที่ยังไม่สมบูรณ์ ซึ่งมาในสมัยปัจจุบันได้รวมตัวกันแจ่มชัดขึ้น ทั้งนี้เพราะเล็งเห็นความผิดพลาดของจักรวาลที่ทำหน้าที่เป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

2. ปฏิบัตินิยมคัดค้านปรัชญาดั้งเดิม

ปฏิบัตินิยมได้เสนอทัศนะทางปรัชญาที่ใกล้เคียงกับประจักษ์นิยม แต่อยู่ในลักษณะที่รุนแรงกว่า มีรูปแบบที่แน่นอนน้อยกว่า เพราะปฏิบัตินิยมจะคัดค้านลักษณะการเป็นนักปรัชญาอาชีพที่ผูกพันอยู่กับการสร้างนามธรรม ซึ่งความจริงของความคิดเป็นคุณสมบัติที่ไม่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของมนุษย์ เช่น เพลโตเชื่อว่า แบบเป็นจริงอย่างสมบูรณ์โดยไม่จำเป็นว่าจะมีใครได้รู้จักหรือไม่ก็ตาม ปรัชญาดังกล่าวเป็นความไม่พอเพียง นักปฏิบัตินิยมจึงต้องการเปลี่ยนแนวจากข้อตกลงทางภาษา จากเหตุผลก่อนประสบการณ์ จากหลักการที่แน่นอน จากระบบปิดซึ่งเป็นการเสแสร้งว่าเป็นสิ่งสมบูรณ์ และพื้นฐานของทุกสิ่ง มาสู่ข้อเท็จจริงซึ่งมีตัวตน มีความเพียงพอเป็นการกระทำและมีพลัง หรือ ยกเลิกทัศนะของเหตุผลนิยม เพื่อที่จะได้ความเปิดกว้าง ความเป็นไปได้ของธรรมชาติ ปฏิบัตินิยมคัดค้านทฤษฎีความจริงของพวกจิตนิยมและเหตุผลนิยมที่ว่าเหตุผลที่เราจะระบุว่า ความคิดอันหนึ่งจริง และอีกอันหนึ่งเท็จนั้น คือ ความคิดที่จริงคล้อยตามมาตรฐานสมบูรณ์ที่ไม่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของมนุษย์ หรือ ความเป็นจริงสูงสุด อันเป็นสิ่งนิรันดร ส่วนความคิดที่เท็จ ก็คือมันไม่คล้อยตามความจริงนั้น แต่สำหรับปฏิบัตินิยม ถือว่า เหตุผลที่เราจะระบุความจริงเท็จดังกล่าวมีอย่างเดียวคือ การให้ผลของมันในประสบการณ์ของมนุษย์เช่นเดียวกัน พื้นฐานเดียวที่เราจะตัดสินความเป็นจริงสูงสุดของเพลโต เดส์การ์ตส์ หรือ นักปรัชญาเหตุผลนิยมก็คือ การประเมินผลของความเป็นจริงนั้น ในส่วนที่มันสัมพันธ์กับลักษณะอันเป็นจริงของชีวิต เจมส์ย้ำว่าเหตุผลที่เราจะกล่าวว่าเป็นจริง ก็คือ มันต้องให้ผล และสิ่งนั้นต้องสัมพันธ์กับประสบการณ์ของเราอย่างไรก็ตาม ปฏิบัตินิยมจะไม่สรุปหลักการลงเป็นลัทธิความเชื่อที่แน่นอน แต่เป็นเพียงวิธีการเท่านั้น ความสำเร็จโดยทั่วไปของวิธีการนี้ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในความโน้มเอียงในธรรมชาติของปรัชญา ผู้สอนปรัชญาแบบเหตุผลเฉพาะต้องถูกขจัดไปและโดยนัยนี้ วิทยาศาสตร์กับอภิปรัชญาจะมีความใกล้เคียงกันหรือประสานงานกัน

โดยทั่วไป การค้นคว้าทางอภิปรัชญาได้ดำเนินรอยตามประเพณีดั้งเดิม กล่าวคือ การที่มนุษย์มักจะแสดงความหวังในสิ่งที่มหัศจรรย์อันอยู่พ้นกฎธรรมชาติ การค้นคว้าจึงหยุดอยู่ที่ถ้อยคำต่าง ๆ เช่น พระเจ้า สสาร เหตุผล สิ่งสัมบูรณ์ พลัง เป็นต้น แต่ถ้าหากเรายึด

หลักวิธีการปฏิบัตินิยมแล้ว เราจะปล่อยให้การค้นคว้าสิ้นสุดอยู่ที่คำอ้างปกป้องถึงอำนาจเท่านั้น เราจะต้องนำถ้อยคำเหล่านี้มาทดสอบในประสบการณ์ของเราเพื่อหา “ค่าเป็นตัวเงิน” ในทางปฏิบัติ

3. ทศนะเรื่อง “ค่าเป็นตัวเงิน” (Cash - Value)

ก่อนที่จะตัดสินว่าข้ออ้างทางปรัชญาเก่า ๆ เป็นจริงหรือไม่ เจมส์เริ่มต้นโดยเชื่อว่าการพิจารณาถึง “ค่าเป็นตัวเงิน” ของข้ออ้างนั้น เป็นสิ่งที่จำเป็น นั่นคือ มันมีหน้าที่อะไร และให้ความแตกต่างอะไรถ้ามันจริง ตามหลักการของปฏิบัตินิยม กิจกรรมทางปัญญาการคิดค้นทางปรัชญา เป็นความพยายามที่จะแก้ไขอุปสรรคอันเกิดขึ้นในความพยายามของเราที่จะสัมพันธ์กับประสบการณ์ ฉะนั้น เราจึงต้องมีจุดมุ่งหมายที่จะหา “ค่าเป็นตัวเงิน” ของทฤษฎีต่าง ๆ โดยดูว่ามันจะให้ความแตกต่างอะไรถ้าเราเชื่อ และผลอะไรจะเกิดขึ้นจากการกระทำตามทฤษฎีนั้น ถ้าทฤษฎีใดก็ตามไม่มี “ค่าเป็นตัวเงิน” แล้ว ก็หมายความว่า มันไม่ได้สร้างความแตกต่างแม้แต่น้อย ไม่ว่าจะไม่มีใครเชื่อว่ามันจริงหรือเท็จ และมันจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระทำของผู้ใดเลย

4. ทฤษฎีเป็นเสมือน “เครื่องมือ”

เมื่อปฏิบัตินิยมถือว่า เราคิดเพื่อที่จะแก้ปัญหา ทฤษฎีของเราจึงเป็น “เครื่องมือ” ที่เราใช้ในการแก้ปัญหา จิต มโนคติ และปัญญา เป็นเครื่องมือสำหรับบรรลุจุดหมายบางประการ หรือ ขจัดอุปสรรคยุ่งยาก ดังนั้น การพิจารณาทฤษฎีใดสมควรจะพึงเล็งในแง่ความสำเร็จของมันในการทำหน้าที่ดังกล่าว “ค่าเป็นตัวเงิน” ของทฤษฎีเราสามารถวัดได้จากความแตกต่างของผลที่เกิดขึ้นถ้ามันจริงหรือเท็จ เราจะพิจารณามันหรือไม่ขึ้นอยู่กับมันจะให้ผลต่อปัญหาหรือไม่ ปฏิบัตินิยมจึงอาจเรียกอีกชื่อว่า อุปกรณนิยม ซึ่งมีดิวิตอีเป็นผู้นำ โดยเห็นว่า ปรัชญามีได้มีจุดมุ่งหมายในตัวเอง แต่เป็นเครื่องมือในการวิจารณ์และสร้างสรรค์สังคม ดังนั้น “ทฤษฎีจะกลายเป็นเครื่องมือที่เราจะนำมาใช้ แต่ไม่ใช่เพื่อมาตอบปัญหาความพิศวงสงสัย”³

ปฏิบัตินิยมจะผ่อนคลายทฤษฎีทั้งหลาย ดัดแปลงแต่ละทฤษฎีมาใช้ให้เกิดผล จึงไม่มีสิ่งใหม่เกิดขึ้น แต่เป็นการสร้างความกลมกลืนแก่ทศนะทางปรัชญาดั้งเดิมต่าง ๆ ปฏิบัตินิยมเห็นด้วยกับนามนิยม (Nominalism) ในการยอมรับสิ่งเฉพาะ เห็นด้วยกับประโยชน์นิยมในการย้ำแง่ปฏิบัติ และเห็นด้วยกับปฏิฐานนิยม (Positivism) ในการไม่ศรัทธาต่อข้อตกลงทาง

ภาษา หรือ ปัญหาที่ไร้ประโยชน์ และความเพ้อฝันในอภิปราย แต่ปฏิบัตินิยมมีความโน้มเอียงที่จะปฏิเสธ จิตนิยม และเหตุผลนิยม ซึ่งเป็นนักอ้อวด วิธีการปฏิบัตินิยม ในที่สุดจะไม่มี การสรุปลงเป็นกฎใดกฎหนึ่ง แต่เป็นเพียงวิธีการที่อยู่ตรงกลางทฤษฎีทั้งหลายเสมือนกับเป็นทางเดินในโรงแรมใหญ่ ซึ่งผู้คนจำนวนมากมาเดินเข้ามาจากทุกทิศทุกทาง ทุกคนมีสิทธิที่จะเดินผ่านทางนี้และจำเป็นด้วยถ้าเขาประสงค์จะเข้าไปในห้องพักของตน

5. ปฏิบัตินิยมกับวิทยาศาสตร์

พัฒนาการอย่างกว้างของวิทยาศาสตร์ทำให้ความคิดทางวิทยาศาสตร์กลายเป็นพื้นฐานของกฎทั้งหลาย ขณะเดียวกันกฎต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายในสาขาของวิทยาศาสตร์ แต่ก็ไม่มีกฎหรือทฤษฎีใดจะได้เป็นตัวแทนของความเป็นจริงสุดยอด แต่ละทฤษฎีก็มีประโยชน์ไปในแง่เฉพาะบางแง่เท่านั้น แต่ประโยชน์ที่สำคัญที่สุดก็คือ การรวบรวมข้อสรุปเก่า ๆ เข้าด้วยกันเพื่อหาสิ่งใหม่ต่อไป อย่างไรก็ตาม มีผู้โจมตีว่าข้อสรุปหรือทฤษฎีเหล่านั้นเป็นเพียงภาษาที่มนุษย์คิดขึ้น เพื่อรายงานเรื่องของธรรมชาติเท่านั้นเอง สำหรับนักปฏิบัตินิยมอ้างว่าดำเนินรอยตามวิทยาศาสตร์เช่นกัน เพราะตีความสิ่งที่ยังไม่ได้รับการสังเกตโดยสิ่งที่ผ่านการสังเกตแล้วรวมเอาสิ่งใหม่ และสิ่งเก่าให้กลมกลืนกัน โดยเฉพาะซิลเลอร์และดิอ็อนได้นำความคิดทางวิทยาศาสตร์มาใช้กับเรื่อง “ความจริง” โดยย้่าว่า “ความจริง” ในความคิดและความเชื่อในกรณีที่มีสัมพันธอันดีกับประสบการณ์ส่วนอื่น ๆ ของเรา นั่นก็คือเราได้สรุปรวมเอาความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกัน สร้างเป็นมโนคติที่กะทัดรัดแล้วนำมาใช้ ไม่ใช่ว่าพิจารณาเฉพาะปรากฏการณ์ย่อยที่เกิดติดต่อกัน ความคิดใดก็ตามจะมีประโยชน์ต่อเราอย่างกว้างขวางก็เมื่อมันได้นำเราจากประสบการณ์ส่วนหนึ่ง ไปสู่ส่วนอื่น เชื่อมทุกสิ่งเข้าด้วยกันอย่างน่าพอใจให้ผลที่ไวใจได้ และเป็นการทำงานที่แท้จริง ดังนั้น มาตรการสำหรับประเมินผลความจริงของทฤษฎีต่าง ๆ จึงอยู่ที่การทดสอบว่ามันให้ผลหรือไม่ ความสำเร็จในการทดสอบจะเป็นพื้นฐานที่จะกล่าวว่า ทฤษฎีนั้นจริง

6. ไม่มีความคิดที่แข็งตึงซึ่งเปลี่ยนแปลงไม่ได้

โดยปกติ คนทุกคนได้มีแนวความคิดเห็นของตนเองอยู่แล้ว แต่เขาต้องได้พบกับประสบการณ์ใหม่ที่ทำให้เกิดความตึงเครียดขึ้น บางคนจะขัดแย้งกับความคิดเดิม หรือเมื่อเขาใช้สติใคร่ครวญดูจะพบว่า ความคิดแต่ละอันขัดแย้งกันเข้ากันไม่ได้ หรือพบว่าความคิดเดิมไม่อาจให้ความพอใจได้ ผลที่เกิดขึ้นคือความยุ่งยากภายในใจ ซึ่งอาจทำให้รู้สึกว่าเขาเองกลายเป็นคนแปลกหน้าไปด้วยเหตุนี้ เขาอาจต้องหลีกเลี่ยงโดยการแก้ไขปรับปรุงความคิดเดิมด้วยความ

เป็นอนุรักษนิยมให้มากที่สุด จนในที่สุดก็จะได้ความคิดใหม่ที่สามารถนำไปเชื่อมต่อกับของเดิมได้ โดยมีการกระทบกระเทือนน้อยที่สุด และช่วยยึดความคิดเดิมให้ยาวออกไป เพื่อยอมรับสิ่งใหม่ ด้วยเหตุนี้ การอธิบายความจริงแบบดั้งเดิมซึ่งฝ่าฝืนมโนคติ นั้น จะไม่มีวันเปิดทางให้สิ่งใหม่เป็นความจริงที่ยอมรับได้ จุดหมายของปฏิบัตินิยมจึงต้องค้นคว้าไปทั่วทุกทางอย่างกระตือรือร้นจนกว่าจะได้พบสิ่งที่มีความแข็งดิ่งน้อยที่สุด ความจริงของทฤษฎีหรือความคิดก็จะเป็นสัดส่วนกับความสำเร็จของมันในการแก้ปัญหา ซึ่งจะอยู่ในแง่ของการประมาณเท่านั้น เช่น ถ้าเรากล่าวว่า ทฤษฎีนี้แก้ปัญหานั้นได้ น่าพอใจกว่าทฤษฎีนั้น หมายความว่า มันเป็นที่น่าพอใจมากกว่าสำหรับเรา หรือแล้วแต่ปัจเจกบุคคลจะให้ความสำคัญในแง่ความพอใจที่ต่างกันออกไป ดังนั้น ในระดับที่แน่นอน ทุก ๆ สิ่งจะต่างกันไปแล้วแต่คนแต่ละคนจะสร้างขึ้น

ในที่สุด สามารถสรุปขอบเขตของปฏิบัตินิยมได้ว่า ปฏิบัตินิยมมีลักษณะเป็นวิธีการ ไม่ใช่ทฤษฎีแน่นอนตายตัว และได้ริเริ่มทฤษฎีความจริงขึ้นมาใหม่โดยไม่อาจขาดข้อเท็จจริงได้ อันต่างกับเหตุผลนิยมที่แสดงแต่บทบาทการสร้างนามธรรม นักปฏิบัตินิยมพูดถึงความจริงหลายหลาก ความมีประโยชน์ และการให้ผลอันน่าพึงพอใจ หรือการทำงานเป็นผลสำเร็จ ความจริงในลักษณะนี้แม้ว่าจะเป็นสิ่งสัมพัทธ์แต่ก็ยังดีกว่าความจริงปรนัย ซึ่งไม่ได้ให้คุณประโยชน์อะไร ซ้ำยังดูสูงส่งสุดเอื้อมนำเกรงขามมากกว่า

7. ทศนะในทางจริยศาสตร์ของปฏิบัตินิยม

ในด้านจริยศาสตร์ เจมส์ มีความเชื่อว่า กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมเกิดจากสภาพจิตใจ และความต้องการของมนุษย์เท่านั้น ความขัดแย้งทางจริยศาสตร์ระหว่างฝ่ายมโนธรรมสัมบูรณ์ ซึ่งถือว่าความรู้สึกทางจริยะเกิดจากมโนธรรมซึ่งเป็นจิตสำนึกที่ทุกคนมีตามธรรมชาติ อันเป็นความสำนึกในการตัดสินสิ่งผิดและถูก และฝ่ายวิวัฒนาการนิยม (Evolutionism) ซึ่งถือว่าความสำนึกทางจริยะ เกิดจากสภาพแวดล้อมทางสังคมรอบตัวมนุษย์พร้อมทั้งความคิด อารมณ์ ความปรารถนาของเรา เหล่านี้ คือ ความเป็นจริง การอธิบายถึงความผิด ชอบชั่ว ดีไม่มีอะไรนอกไปจากการประสบด้วยตนเอง เจมส์สรุปว่า ที่จริงเป็นเรื่องของสภาพทางจิตวิทยาของมนุษย์ทั้งสิ้น เช่น ทศนะของเบนธัม (Bentham) และมิลล์ (Mill) เชื่อว่าการกระทำทุกอย่างของมนุษย์เกิดจากการแสวงหาความสุขและหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด จึงเชื่อในเรื่องการวางเงื่อนไขเพื่อควบคุมการกระทำ คือ ให้รางวัลผู้ทำดี และมีบทลงโทษผู้ทำผิด มิลล์เสนอหลักมสุข ซึ่งมีสาระสำคัญว่า การกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขมากที่สุดต่อคนหมู่มากเป็นการกระทำที่ถูกต้อง การนำหลักการนี้มาใช้กับสังคมในที่สุด ความสุขก็ย้อนกลับ

มาสู่ตัวเรา แรงจูงใจของการกระทำจึงเป็นความปรารถนาของตัวเอง แต่ตรงกันข้าม ค่าน้ำที่เชื่อว่า ค่าทางศีลธรรมต้องตายตัว ถ้าสิ่งหนึ่งดีก็ต้องดีตลอดไปไม่ขึ้นกับสิ่งแวดล้อม สถานที่ หรือ ตัวบุคคล ค่าน้ำที่เน้นให้ทำตามหน้าที่ แต่เจมส์สรุปว่า การทำตามหน้าที่สูงสุด ก็คือ การมุ่งหวังในบางอย่าง และกฎศีลธรรมที่พยายามทำให้เป็นกฎสากลนั้น เป็นสิ่งที่แสดงว่าไม่ต้องการให้ผู้อื่นมาทำไม่ได้เหมือนกับตน

ส่วนความหมายของคำว่า ดี, ชั่ว นั้น เจมส์เห็นว่าต้องให้ความหมายที่เกี่ยวข้องในโลกที่มนุษย์อยู่ เพราะมันขึ้นอยู่กับความรู้สึกรู้สึกของมนุษย์ การนิยามข้อความทางจริยศาสตร์โดยตัวมันเอง เป็นไปไม่ได้เพราะไม่มีข้อเท็จจริงรองรับ ดี, ชั่ว ต้องพิจารณาถึงการกระทำประกอบด้วย และต้องมีมนุษย์เป็นผู้ตัดสิน ถ้ามีแต่ข้อเท็จจริงขาดมนุษย์แล้ว ดีและชั่วมีขึ้นไม่ได้ ฉะนั้นมนุษย์เป็นผู้กำหนดว่าจริยะ และความหมายของสิ่งต่าง ๆ แต่การนิยามไม่ใช่สิ่งสำคัญสำหรับเจมส์ สิ่งสำคัญคือความสำนึก (Consciousness) ซึ่งจะเป็นตัวตัดสินอันพิจารณาจากการกระทำ ในทำนองนี้เจมส์คัดค้านลัทธิปรนัยนิยม (Objectivism) เช่น มาร์ท ซึ่งเชื่อว่าคุณสมบัติทางจริยธรรม เป็นลักษณะจริง ๆ ที่มีอยู่ในวัตถุ คือ เป็นคุณสมบัติของการกระทำ ส่วนแนวทัศนะของเจมส์ย่อมอยู่ในลักษณะลัทธิอัตนัยนิยม (Subjectivism) เพราะเชื่อว่า ดี, ชั่ว ถูก ผิด ขึ้นอยู่กับตัวผู้ชี้ขาดไม่ใช่คุณสมบัติแท้จริงของวัตถุ จากบทความ “Moral Philosophers and Moral Life” เจมส์กล่าวว่า ไม่มีสิ่งใดดีหรือถูกเว้นไว้แต่ว่าความสำนึกจะรู้สึกว่าเป็นดีหรือคิดว่าสิ่งนั้นถูก

สำหรับมาตรการในการตัดสิน ความดี, ชั่ว สำหรับปฏิบัตินิยมมีความเกี่ยวเนื่องอย่างใกล้ชิดกับมโนคติในเรื่องความจริง เพราะความจริงคือสิ่งที่ให้ผลในทางปฏิบัติ หรือสัมพันธ์กับผลที่น่าพอใจในแง่ของประสบการณ์ ดังนั้น สิ่งที่ดีจริงจะต้องปรากฏเป็นสิ่งที่เหมาะสม ที่เราจะเชื่อว่ามันเป็นสิ่งที่ดี การตัดสินว่าสิ่งใด ดี, ชั่ว สำหรับปฏิบัตินิยมก็เหมือนกับการตัดสินสิ่งจริง, เท็จ การที่เราต้องตัดสินโดยอยู่บนข้อสมมติฐานของการให้ผลอยู่เสมอนี้ปฏิบัตินิยมไม่อาจจะให้หลักการทางศีลธรรมที่สมบูรณ์ได้ เพราะเป็นการประเมินผลอันอยู่ในลักษณะอัตนัยจริง ๆ เช่น ในปัญหาเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ “การกระทำเพื่อแก้ปัญหาที่ถูกหรือไม่” การตอบต้องพิจารณาในแง่ที่การกระทำนี้ให้ผลน่าพอใจต่อการเป็นทางออกของอุปสรรคหรือไม่ แต่ถ้ามีคนหนึ่งสงสัยว่าการปล้นธนาคารเพื่อแก้ความจนเป็นวิธีที่ถูกหรือเปล่า ถ้าใช้วิธีการปฏิบัตินิยมคือการทดสอบประเมินผลอย่างดีแล้ว ผลที่อาจเป็นไปได้ของการปล้นธนาคาร คือ วิธีนี้อาจไม่ให้ผล เพราะอาจมีผลไม่น่าพอใจเกิดขึ้นได้ เช่น ต้องถูกจับได้และติดคุก หรือ เกิดผลเสียกับผู้อื่น ก็สรุปว่า การแก้ปัญหาโดยการปล้นธนาคาร

เป็นการกระทำที่ “ผิด” แต่ในทางตรงข้าม อาจมีผู้อื่นคิดว่า “ถูก” ก็ได้ ถ้าหากเรามั่นใจว่า ได้วางแผนการอย่างรัดกุมแนบเนียนไม่มีวันพลาดได้ วิธีนี้ก็ยอมให้ผลแน่นอนคือแก้ปัญหาความจนได้ และเราถือว่า เมื่อวิธีนี้ให้ผลก็ยอมเป็นสิ่งที่จริง ฉะนั้นจึงถูก ดี นั้นสมควรหรือไม่ มาตรการสำหรับตัดสินทางจริยศาสตร์ของปฏิบัตินิยมจึงถกเถียงกันได้ แม้จะมีมาตรฐานอยู่ว่า สิ่งที่ให้ผล คือสิ่งที่จริง และสิ่งที่จริงคือสิ่งที่ดี แต่มาตรฐานนี้จะใช้ได้เฉพาะกาล สิ่งเดียวกันนั้นถ้าต่อมาหยุดให้ผลก็กลายเป็นสิ่งที่เลว อย่างไรก็ตามปฏิบัตินิยมยอมถือว่า ดี ชั่ว มีจริง ในขณะที่เรากระทำโดยยึดทฤษฎีความจริง ซึ่งต่างกับลัทธิอารมณ์นิยม (Emotivism) ที่เชื่อว่า ดี ชั่ว เป็นเพียงการแสดงอารมณ์หรือความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเท่านั้น ความรู้สึกที่ตกทอดมาจากสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้เชื่อกันว่าค่าทางจริยะมีอยู่จริง แต่ปฏิบัตินิยมไม่มีหลักสากลที่เป็นนามธรรม แต่มีหลักสำหรับจะใช้กลุ่ม เช่น ครอบครัว สมาคม กลุ่มอาชีพและประเทศ โดยกลุ่มนั้น ๆ เป็นผู้ตัดสินเลือกเอง ยึดหลักเกณฑ์ คือ สนองความต้องการ “แก่นแท้ของคำว่าดี คือสนองความต้องการ”⁴ แม้ว่าประโยชน์ของเจมส์จะพ้องกับประโยชน์นิยม เพราะความพอใจที่จะยึดถือความเชื่อนี้ ก็เพราะการที่มันให้ผล และเราไม่ได้ยอมรับมันเป็นกฎที่แน่นอน เพียงแต่การยอมรับมีเงื่อนไข คือ ต้องมีสภาพการณ์เกิดขึ้นจริง เจมส์อ้างว่า กฎศีลธรรมที่สามารถรักษาความเคารพของเราไว้จะเป็นกฎที่คงทนต่อผลที่เกิดขึ้นเมื่อเรากระทำและไม่ต้องสงสัยว่า ผลที่สำคัญที่สุด ก็คือ ผลต่อความสุขของมนุษย์ ซึ่งแอร์ (Ayer) นักอารมณ์นิยมวิจารณ์ว่าการมองโลกในแง่ดีของเจมส์ทำให้เรามองข้ามความจริงที่ว่า คนเรานั้นพอใจที่จะยึดถือความเชื่อทางศีลธรรมที่ทำให้เขาเชื่อมงายหรือมีอคติหรือยึดกฎที่ช่วยให้ตัวเองรุ่งเรือง แต่อยู่บนความทุกข์ร้อนของผู้อื่นมากกว่า

เจมส์ จึงพบกับความยุ่งยากโดยการกำหนดว่า สิ่งที่ตัดสินความจริงแท้ของหลักศีลธรรมไม่ใช่ประสบการณ์ของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นประสบการณ์ของมนุษยชาติทั้งหมด ซึ่งอยู่ในลักษณะเดียวกับคำนิยามเรื่องสิ่งที่จริงสูงสุดที่ว่า “เป็นจุดอุดมคติที่ไม่อาจเกิดขึ้น ซึ่งเราจินตนาการว่าความจริงชั่วคราวของเราจะมาบรรจบกันในวันใดวันหนึ่ง”⁵ การเชื่อว่ากฎศีลธรรมจะระบุ ว่า ใครก็ตามถ้าอยู่ในสถานการณ์นั้น เขาก็จะทำอย่างนั้น ๆ ซึ่งไม่ได้มีความหมายว่า ถ้ามีผู้อื่นที่ไม่อาจทำตามกฎที่เราถืออยู่ได้ หรือเขาปฏิเสธไม่ยอมรับประโยชน์ของกฎนี้ เราก็คจะสรุปว่ากฎนี้เท็จ เพราะการย้ำถึงความจริงของหลักศีลธรรม เราไม่ได้กำลังคาดการณ์พฤติกรรมของคนอื่น หรือแม้แต่พฤติกรรมของตนเอง ประเด็นนี้แอร์วิจารณ์ว่า เจมส์ไม่ให้ความกระจ่างชัด จริงอยู่ที่เขาไม่ปฏิเสธว่า ใครก็ตามมีสิทธิที่จะ

ยึดถือหลักศีลธรรมอันหนึ่งอย่างแน่นแฟ้น แม้ว่าคนอื่น ๆ จะไม่ยอมรับนับถือด้วย แต่เขาให้ความสมเหตุสมผลของมันเป็นอิสระจากทัศนคติในอนาคตของใครก็ตามโดยสิ้นเชิง เพราะเขาเชื่อว่าการให้ความจริงแก่หลักศีลธรรม มีค่าเท่ากับการกล่าวว่ามีทิศทางที่ปฏิบัติได้จริงอีก แต่เขาได้มองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่า ทัศนคติของเราอาจเปลี่ยนไปได้ โดยขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของเราบางอย่างเท่านั้น และกระทบกระเทือนสถานะทางศีลธรรม การที่เจมส์ต้องการรักษาจุดยืนทางปฏิบัตินิยมของเขาไว้โดยไม่ยอมละทิ้งมโนคติเรื่องความจริงของศีลธรรม ทำให้เขาอยู่ในสถานะยุ่งยาก

ทัศนะในทางจริยศาสตร์ของนักปฏิบัตินิยมที่สำคัญอีกท่านหนึ่งคือ จอห์น ดิวอี้ มีความเชื่อว่า มนุษย์โดยธรรมชาติชอบที่จะประเมินค่าให้กับสิ่งต่าง ๆ รวมทั้ง การกระทำหรือสถานการณ์ทั้งหลาย การเลือกและการพิจารณาทางศีลธรรมจะเกิดขึ้นก็ในสถานการณ์เหล่านี้เท่านั้น ซึ่งจะทำให้เกิดความต้องการแข่งขัน และความขัดแย้งของค่านิยม ปัญหาที่แต่ละคนต้องเผชิญก็คือการพิจารณาตัดสินว่า อะไรที่เขาต้องการจริง ๆ และแนวทางการกระทำอะไรที่เปิดโอกาสให้เรา เป็นการใคร่ครวญซึ่งจะขึ้นสู่ระดับสูงสุดในการตัดสินใจที่จะกระทำการ ดิวอี้เรียกว่าเป็นการ “ประเมินค่า” ในขบวนการประเมินค่านี้ เราต้องวิเคราะห์สถานการณ์อย่างรอบคอบเท่าที่จะทำได้ จินตนาการถึงแผนการของการกระทำที่อาจเป็นไปได้ และพิจารณาถึงผลที่จะเกิดขึ้นอย่างถี่ถ้วน จุดมุ่งหมายหรือสิ่งที่ดีที่เราเลือกนั้น จะสัมพันธ์กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง หลังจากการไตร่ตรองอย่างรอบคอบและมันจะเป็นสิ่งที่ดีเพียงพอและน่าปรารถนาทีเดียว สิ่งที่เราเลือกสมเหตุสมผลในขอบเขตที่ว่ามันสะท้อนถึงการมีสติปัญญาที่พัฒนาแล้ว สิ่งที่เราเลือกแล้วอาจจะผิดหรือไม่สมเหตุสมผลเลยถ้ามีพื้นฐานอยู่บนความมึนงง และความไม่เอาใจใส่ ดิวอี้ทราบดีว่าข้อจำกัดในทางปฏิบัติของการไตร่ตรองย่อมมีอยู่เสมอ แต่นักปฏิบัติที่ได้ผ่านการฝึกฝนการไตร่ตรองอย่างฉลาดรอบคอบแล้ว คือ ผู้ที่เตรียมพร้อมที่จะทำการอย่างฉลาด แม้จะอยู่ในสถานการณ์ที่โอกาสไม่เปิดให้มีการไตร่ตรองได้มากนัก เมื่อเราเผชิญกับสถานการณ์ใหม่อีก เราก็ต้องจินตนาการและต่อสู้เพื่อจุดหมายใหม่ ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ ตราบนั้นก็จะมีสถานการณ์ซึ่งมีการขัดแย้งภายในที่จำเป็น ต้องมีการตัดสินใจ การพิจารณา และการกระทำเสมอ ดังนั้นในแง่นี้ ชีวิตในทางศีลธรรมของมนุษย์จึงไม่อาจถึงจุดที่สมบูรณ์และอิมมั่ว และเมื่อเราได้บรรลุในจุดหมายอันหนึ่งแล้ว มันก็จะกลายเป็นวิถีไปสู่การได้บรรลุจุดหมายใหม่ต่อไปเรื่อย ๆ แต่ดิวอี้ก็ย้ำว่า ประสบการณ์ที่ดีพร้อมมีอยู่ ซึ่งจุดหมายที่เราต่อสู้เพื่อสิ่งนี้ เข้าใจได้ในแง่ของวัตรธรรม

ในแง่ของชีวิตทางศีลธรรม ดิวอี้ให้ความสำคัญต่อสติปัญญาอย่างมาก เขาคร่ำครวญต่อพลังของสติปัญญาที่จะจินตนาการถึงอนาคตซึ่งเป็นการวางแผนการในสิ่งที่พึงปรารถนา ในปัจจุบันและการใช้ความสามารถในความเข้าใจของมันมาเป็นเครื่องมือ การเข้าใจจริยศาสตร์ลักษณะนี้ไม่อาจแยกกับปรัชญาสังคม เพราะการประเมินค่าจะใช้ข้อสันนิษฐานถึงชุมชนที่มีประสบการณ์ร่วมกันมีบรรทัดฐาน และการปฏิบัติร่วมกัน การประเมินค่าของสติปัญญาก็ยังเป็นวิถีทางสำหรับการทำให้ชุมชนเช่นนี้มีความเป็นจริงที่มีตัวตนอีกด้วย ฉะนั้นทั้งจุดหมายและบรรทัดฐานก็จะกระจ่างชัด ได้รับการทดสอบ ปรัชญาสังคมมีจุดหมายที่ชี้ทางการพัฒนาสถานการณ์ที่จะส่งเสริมการใช้สติปัญญาในทางปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ เขาเชื่อมั่นว่ามนุษย์สามารถปรับปรุงและแก้ไขสภาพความเป็นมนุษย์ได้ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่แท้จริงในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ และจินตนาการที่ได้รับการขัดเกลาแล้ว การปล่อยให้ตัวเรากอดอยู่ในเหตุการณ์ไปตามยถากรรมหรือการไม่เอาใจใส่ต่อการสร้างสรรค์ประสบการณ์อยู่เสมอ ย่อมจะนำไปสู่การทำลายคุณสมบัติของความเป็นมนุษย์ให้หมดสิ้นไป และโลกของศีลธรรมนั้น ต้องมีการให้เสรีภาพ และปล่อยให้เป็นอิสระที่จะเข้าใจตัวเองในรูปแบบและโครงสร้างที่มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้น และมีการพัฒนาการอยู่เสมอ

8. ปฏิบัตินิยมกับศาสนา

หลักการของปฏิบัตินิยมคือจะไม่ปฏิเสธข้อสมมติใดที่ให้ประโยชน์กับชีวิต ดังนั้นความเชื่อในสิ่งสากลอาจจะเป็นจริงสำหรับปฏิบัตินิยมได้เท่ากับความเชื่อว่าเป็นเฉพาะเป็นจริง แต่ถ้าหากความเชื่อนั้นไร้ประโยชน์แล้ว มันย่อมจะเท็จปราศจากความหมาย ความมีประโยชน์เท่านั้นที่ให้ความหมายและความหมายนั้นก็จะเป็นจริงถ้าคุณประโยชน์ของมันสามารถไปด้วยกันกับประโยชน์อื่นด้วย

ในทางศาสนา เจมส์มีทัศนะว่าความเชื่อในศาสนาเป็นสิ่งที่ “มีโอกาสที่อาจเป็นไปได้” แต่คำนี้จะต้องไม่เข้าใจในแบบโบราณที่ว่าเป็นสัจชนิดที่สามที่มีความเป็นจริงน้อยกว่าภาวะและมากกว่าภาวะอันเป็นมโนคติที่คลุมเครือ ไม่ได้ให้ประโยชน์อะไร สมมติเรากล่าว “สิ่งหนึ่งอาจเป็นไปได้” มีความหมายในทางปฏิเสธคือ ถ้าข้อความนี้เป็นจริง ก็หมายความว่าไม่มีสิ่งใดมีอยู่ที่จะมากัดกันมันหรือไม่มีการอยู่ของพื้นฐานที่เป็นจริงของการแทรกแซงสิ่งนี้ หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นการทำให้สิ่งต่าง ๆ ไม่เป็นไปไม่ได้ ดังนั้นมันจึงเป็นไปได้ในความว่างเปล่า ซึ่งอยู่ในความหมายนามธรรม แต่วิธีที่จะให้ความกระจ่างได้ดีกว่า คือใช้วิธีการปฏิบัตินิยมตีความหมาย ซึ่งจะทำให้มันไม่ใช่เป็นสิ่งที่ว่างเปล่า แต่มีพื้นฐานที่เป็นรูปธรรมและพอเพียง โดยมีความหมายว่า ไม่เพียงแต่จะไม่สับสนไขว่ไขว่ที่มากัดกันการปรากฏ

ของมันเท่านั้น ยังหมายความว่าเงื่อนไขบางอย่างของการเกิดขึ้นของสิ่งที่อาจเป็นไปได้มีอยู่จริง ๆ เจมส์ยกตัวอย่าง “ความอาจเป็นไปได้แน่นอนของลูกไก่” ว่ามีความหมาย 3 ประการ คือ

1. จินตภาพของลูกไก่ ไม่มีความขัดแย้งกับตัวเอง
2. ไม่มีเด็กผู้ชาย, ตัวสกังซ์ หรือศัตรูอื่นอยู่ใกล้ ๆ
3. อย่างน้อยที่สุดมีไข่อยู่

เมื่อสถานการณ์ทั้งหมดสมบูรณ์ ความอาจเป็นไปได้ก็จะหยุดและความเป็นจริงก็เกิดขึ้น เจมส์เชื่อว่า เราสามารถนำทัศนะเรื่อง “ความอาจเป็นไปได้” นี้ มาใช้กับความเชื่อทางศาสนาในเรื่องของ “การหลุดพ้น” (Salvation) มีความหมายในทางปฏิบัตินิยมว่า สถานการณ์บางอย่างของโลกมีสภาพที่จะมีอยู่อย่างแท้จริงและยิ่งมีอยู่มาก สถานการณ์ที่กีดกันก็จะลดน้อยลง ในทำนองนี้ นักปฏิบัตินิยมมองโลกในทัศนะเดียวกับลัทธิจรรโลงนิยม (Meliorism) ซึ่งถือว่าโลกจะดีขึ้นได้ด้วยความพยายามของมนุษย์ จึงกล่าวได้ว่า “การหลุดพ้น” ไม่ใช่สิ่งจำเป็นแต่ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นไปไม่ได้เสียเลย แต่อาจเป็นไปได้และน่าจะเป็นไปได้มากขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าความเชื่อเรื่องพระเจ้าช่วยให้คนให้มีความหวังในชีวิต เพราะตามหลักการของปฏิบัตินิยม ถ้าสมมติฐานเรื่อง “พระเจ้า” เป็นจริงให้ผลน่าพอใจในแง่กว้างที่สุด สมมติฐานนั้นก็จริงปฏิบัตินิยมเห็นว่าชีวิตมีลักษณะผจญภัยและต้องต่อสู้อยู่เสมอ ความเชื่อเป็นสิ่งจำเป็นและเราต้องมีเจตน์จำนงที่จะเชื่อ การมีชีวิตอยู่ในโลกอันกว้างใหญ่ประกอบไปด้วยสิ่งต่าง ๆ มากหลายนี้ นักปฏิบัตินิยมจะไม่ปฏิเสธศาสนาถ้าศาสนาอยู่ในรูปพหุภาพ หรือ การร่วมมือกันช่วยจรรโลงโลก เพราะนักปฏิบัตินิยมเป็นบุคคลที่ไม่แข็งดิ่งหรืออ่อนยวบจนเกินไป แต่ได้ผสมกันในแบบของคนสมัยใหม่เช่นเดียวกับที่การประสานกันที่ดีในทางศาสนา ระหว่างฝ่ายธรรมชาตินิยมสูงสุดกับฝ่ายที่เชื่อในสิ่งสัมบูรณ์อันเป็นอูตรภาวะว่าเป็นสิ่งที่น่าปรารถนาและใครก็ตามจะพบว่าเทววิทยาแบบปฏิบัตินิยมเป็นสิ่งที่เขาต้องการแท้จริง เจมส์แบ่งประเภทของคนที่มีความเชื่อออกเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือ “พวกหัวแข็ง” (Tough-minded) ซึ่งมีแนวโน้มที่จะไม่ยอมเชื่อสิ่งใด เว้นแต่จะมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ เขาคิดว่าคนพวกนี้ยึดถือความเชื่อที่อาจผิดได้เท่า ๆ กับความเชื่อที่เขาพอใจมากถ้าปรากฏว่าเป็นความจริง เพราะหลักฐานที่หาได้มีไม่มากนัก ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง เป็น “พวกหัวอ่อน” (Tender-minded) ซึ่งเป็นพวกที่ต้องการจะเชื่อสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับโลกที่จะช่วยให้มีความสุข ถ้าจะตั้งคำถามว่ากลุ่มใดเป็นฝ่ายถูก ด้วยการวิเคราะห์ตามหลักการปฏิบัตินิยม เจมส์ต้องตอบว่าขึ้นอยู่กับว่าทัศนะไหนจะให้ผลดีที่สุดอย่างแท้จริง ทัศนะใดให้ผลดีแก่ชีวิตไม่สำคัญว่ามันถูกหรือผิด ตราบใดที่ความเชื่อให้ประโยชน์เป็นแนวทางของชีวิต มันก็จะเป็นทัศนะคติที่น่าพอใจ ฉะนั้นมันเป็นจริง ด้วย

เหตุนี้ เจมส์มั่นใจว่า ปรัชญาของเขาสามารถจัดปัญหาของศีลธรรมและความเชื่อในศาสนา ตามแบบของพวกทรวินวิทยา ซึ่งทำให้มีการถกเถียงกันไม่จบสิ้นและปัญหาความถูกต้องของ วิทยาศาสตร์ด้วย เจมส์อ้างว่า

ปฏิบัตินิยมเปรียบเสมือนผู้ประสานงาน ซึ่งจะช่วยผ่อนคลายทฤษฎีโดย ปราศจากอคติไม่มีกฎปรนัย ไม่มีบทบัญญัติที่เข้มงวด มีก็แต่ความร่าเริงสดชื่น ด้วยการมองโลกในแง่ดี ปฏิบัตินิยมจะช่วยให้เราได้รับความเพลิดเพลินในสมมติฐาน โดยเราจะพิจารณาหลักฐานทุกอย่าง หลักฐานในแขนงศาสนาก็มีประโยชน์ยิ่งใหญ่อ ต่อประจักษ์นิยม ด้วยการคัดค้านอคติทางทรวินวิทยา และต่อเหตุผลนิยมทางศาสนา ด้วยความสนใจ เป็นพิเศษในสิ่งที่เป็นนามธรรมเชิงเดียว ซึ่งอยู่ห่างไกลในวิถีของ มโนคติ⁶

ดังนั้น ปฏิบัตินิยมจะช่วยขยายแนวของการค้นคว้าเรื่องพระเจ้าให้กว้างขึ้น เหตุผล นิยมปักหลักที่ตรรกวิทยาและสววรรค์ชั้นสูงสุด ส่วนประจักษ์นิยมยึดถือเอาผัสสะภายนอก เป็นหลัก แต่ปฏิบัตินิยมเต็มใจที่จะยอมรับอะไรก็ได้ ทั้งตรรกวิทยาและผัสสะ รวมทั้งเชื่อ ประสพการณ์ที่เป็นกลางและเป็นส่วนตัวที่สุด และจะเชื่อประสพการณ์ลึกกลับด้วย ถ้ามัน มีผลในทางปฏิบัติ ถือว่าพระเจ้าซึ่งอยู่ที่ไหนไม่ทราบเป็นข้อเท็จจริงส่วนตัว ถ้าหากว่าอาจจะ พบพระเจ้าได้

จากหลักการของปฏิบัตินิยม เจมส์สรุปว่าพระเจ้าเป็นปัจจัยอันหนึ่งในการดำรงชีวิต ของมนุษย์ ในประสพการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์มนุษย์ได้สัมผัสโลกอีกโลกหนึ่งซึ่งอยู่นอก ขอบข่ายผัสสะ โลกนี้เราอาจเรียกมันว่า เป็นโลกเหนือธรรมชาติหรือเป็นจิตใต้สำนึกของเรา ที่ยื่นออกไปก็ได้ (Transmarginal Consciousness) เพราะจะเรียกอย่างไรเราก็รู้สึกว่าได้ข้อง เกี่ยวกับโลกนี้ สิ่งนี้ให้พลังแก่เรา และเป็นต้นกำเนิดของแรงกระตุ้นที่มุ่งไปสู่สิ่งอื่นเป็น อุดมการ โลกจึงไม่ใช่แต่จะมีความจริงตามธรรมชาติที่เรารู้จัก ยังมีความจริงอีกระดับหนึ่ง อันกล่าวได้ว่า เป็นความจริงแห่งจิตใจหรืออุดมการ เจมส์เสนอว่าอาจเรียกว่าเป็น “กระแส ของความโน้มเอียงไปสู่อุดมคติ” มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ด้วยอุดมคติ เพราะรู้ตัวเองว่าภายในตัว นั้นมีฝ่ายต่ำและฝ่ายสูง ส่วนที่เป็นฝ่ายสูงนี้จะกลมกลืนกับเอกภพซึ่งมีลักษณะเป็นจิตมากกว่า และอยู่นอกตัวเราลักษณะนี้คือพระเจ้าและความกลมกลืนนี้ทำให้เรามีชีวิตอยู่อย่างสันติสุข เจมส์ให้คำเรียกพระเจ้าว่าเป็น “จักรวาลส่วนที่สูงกว่า” โดยเขาหวังที่จะหักล้าง ความเชื่อ แห่งสัญชาตญาณของมนุษย์ที่ว่า พระเจ้ามีจริงเพราะพระองค์ทรงทำให้เกิดปฏิกิริยาแท้จริง นี้ก็คือความรู้สึกถึงความมีอำนาจยิ่งใหญ่ ความมั่นคงและความพอใจ ซึ่งผู้ที่เชื่อพระเจ้าถือ ว่าเขาได้ติดต่อกับพระองค์ หรืออย่างน้อยที่สุดอุ่นใจว่าเขาได้ทำตามพระประสงค์ของพระองค์

จะเห็นว่า เจมส์มีความคิดว่า ศาสนาเป็นส่วนประกอบของโลกในความเชื่อที่ว่าประชาชนมีประสบการณ์ทางศาสนา และผลในทางปฏิบัติต่อพฤติกรรมที่ประสบการณ์ทำให้เกิดขึ้น แน่หนอนที่ว่า พื้นฐานที่เขาใช้เพื่อจะบอกเราว่า “ข้อสมมติเรื่องพระเจ้าเป็นจริง มีพื้นฐานเดียวคือ “ประสบการณ์ได้แสดงให้เห็นว่า ข้อสมมตินี้ให้ผลที่น่าพอใจ” เขาเชื่อว่า ถ้าให้พระเจ้าสถิตอยู่บนสรวงสวรรค์แล้ว ทุกสิ่งก็เรียบร้อย แต่การที่เขาอ้างว่า ข้อสมมติทางศาสนาเป็นจริงโดยที่ได้ตัดเนื้อหาวิชาการออกไป เขาจึงต้องจัดข้อความนี้ให้อยู่ในประเภท “ต้องมีเจตนาที่จะเชื่อ” ซึ่งอาจจะโต้แย้งได้ว่า ถ้าสมมติฐานทางศาสนาได้รับการอธิบายแบบปฏิบัตินิยม ก็ไม่อาจพิจารณาไปในทางอื่นได้นอกจากเรื่องสมมติฐานทั่วไปเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ ต้องสืบสาวหาความจริงว่าความเชื่อในพระเจ้าทำให้ชีวิตดีขึ้นจริงหรือเปล่า แต่ในข้อเท็จจริงภายในโลกมีความเลวปรากฏขึ้นมากกว่าความดี มนุษย์ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากและศีลธรรมก็เสื่อมลง ความเชื่อของเจมส์จึงดูจะเป็นความหวังมากกว่าการคาดการณ์อนาคต ดังนั้นประเด็นสำคัญสำหรับเจมส์จึงอยู่ที่ ตรวจจับที่มนุษย์มีความเชื่อในศาสนาในลักษณะของจิตวิทยา และตรวจจับที่ศาสนาให้ความพอใจทางอารมณ์ได้ ความเชื่อก็รวมตัวกันขึ้นและเป็นที่ยอมรับว่าเป็นจริง

ส่วนในทัศนะของดิไว้อ์ ศาสนาสัมพันธ์โดยตรงกับเรื่องของประสบการณ์และสังคม การเข้าใจศาสนาในรูปสิ่งเหนือธรรมชาติจะทำให้ศาสนามีประสิทธิภาพน้อยลง เพราะทำให้ทางศาสนาเป็นสมบัติของประสบการณ์ของมนุษย์ ประสบการณ์ทางศาสนานั้นมิได้มีอะไรแตกต่างไปจากประสบการณ์อื่น ๆ แต่มีประสบการณ์จำนวนมากที่มีลักษณะทางศาสนาอยู่ด้วย เห็นได้จากการมีความเชื่อในอุดมการณ์ที่จะบรรลุถึงคุณค่าเพื่อที่จะประสานระหว่างตัวเรากับสภาพปัจจุบัน ศาสนาสำหรับคนสมัยปัจจุบันคือการรวมตัวเองเข้ากับจุดหมายในอุดมการณ์โดยมีศรัทธาเป็นตัวกลาง เราจะตอบสนองความต้องการนี้โดยถือว่า ศาสนาเหมาะสมสำหรับควบคุมความอยากและการเลือกของเราได้ ดิไว้อ์พยายามเข้าใจศาสนาในรูปใหม่ปราศจากพระเจ้า แต่เหมาะสมกับยุคของวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม ซึ่งต่างไปจากศาสนาแบบเดิมที่อยู่ในขอบข่ายของปรัชญา มุ่งหมายที่จะเข้าใจโลกและประเมินค่าแต่ไม่มีลักษณะสังคมเป็นประเด็นสำคัญ บางครั้งดูเหมือนว่าศาสนาจำต้องแยกจากสังคมเพื่อบรรลุผลในจุดหมายสูงสุด เพราะศาสนาแนะนำให้มีอยู่เกี่ยวกับสังคม ควรอยู่คนเดียวและทำจิตใจให้สงบ เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้า ไม่ใช่กับคนอื่น ๆ ในสังคม

ดิไว้อ์ตำหนิรูปแบบของศาสนาในสมัยของเขาว่าเป็นลักษณะที่นิยมในสิ่งเหนือธรรมชาติ อันเป็นอันตรายและผิดพลาดในทางศีลธรรม และยังเป็นปฏิบัติที่อุปนิสัยของจิตใจ

ที่มีความเหมาะสมกับประชาธิปไตยและวิทยาศาสตร์แต่สำหรับดิวอี้ศาสนาเป็นประสบการณ์ในสังคมอย่างแท้จริง ในสถานการณ์ดังกล่าวความสำคัญของบุคคลจะแสวงหาความเข้าใจกว้างขวางขึ้นด้วยความรู้สึกรู้สึกในตัวเองที่เพิ่มมากขึ้น และความลึกซึ้งในเรื่องจริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ความหยิ่งรู้และคุณค่าของสังคม โดยผ่านความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และการเสียสละต่อชุมชน ยิ่งกว่านี้คนเราจะพบว่าในจำนวนประสบการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ ไม่มีประสบการณ์ใดจะเป็นส่วนตัวแท้จริงเท่าประสบการณ์ทางศาสนา

3. นักปฏิบัตินิยมที่สำคัญ

3.1 ชาร์ลส์ เอส เวิร์ช (1839-1914)

เวิร์ชเป็นนักปรัชญาอเมริกันผู้ได้นำเอาคำว่า “ปฏิบัตินิยม” เข้ามาในวงการปรัชญา และเป็นคนแรกที่ได้พัฒนาปรัชญาลัทธินี้เข้าเป็นระบบรัดกุม เวิร์ชเกิดในปี ค.ศ.1839 และสิ้นชีวิตในปี 1914 เป็นบุตรของเบนจามิน เวิร์ช ซึ่งเป็นศาสตราจารย์วิชาคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์ในมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ผลงานของเขาได้รับความสนใจน้อยมาก แม้ว่าเขาจะได้เขียนบทความและบทวิจารณ์ในทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ไว้เป็นจำนวนมาก เขาไม่ประสบความสำเร็จในสถานะทางวิชาการ แม้ว่าจะได้เป็นผู้บรรยายวิชาตรรกวิทยา ณ มหาวิทยาลัยจอห์น ฮอบกินส์เป็นเวลา 5 ปี และบรรยายเป็นครั้งคราวที่ฮาร์วาร์ดอีกด้วย เขาเป็นเพื่อนกับวิลเลียม เจมส์ในสมัยที่ศึกษาอยู่ที่ฮาร์วาร์ด ซึ่งเจมส์ได้รับอิทธิพลทางปรัชญาจากเขา ความคิดของเวิร์ชเป็นที่รู้จักกันกว้างขวางก็โดยฝ่ายเจมส์ ด้วยเหตุที่คำว่า “ปฏิบัตินิยม” ได้รวมเอาทัศนะของเจมส์, ดิวอี้, ปาปิณี และซิลเลอร์ ซึ่งแต่ละคนมีความแตกต่างกันออกไปในความสำคัญของลัทธิ ภายหลังจากต่อมาเวิร์ชจึงได้เรียกระบบของเขาเสียใหม่ว่า “ลัทธิวิธีการปฏิบัตินิยม” (Pragmatism) โดยไม่ต้องการให้ผู้อื่นนำเอาคำนี้ไปใช้ แต่จุดมุ่งหมายนี้ทำให้ทัศนะของเขาไม่แพร่หลายออกไปเท่าที่เขาต้องการ ลักษณะที่สำคัญของเวิร์ช คือ เขาคิดว่าโดยพื้นฐานแล้วเขาเป็นนักตรรกวิทยาที่เชื่อว่า ตรรกวิทยาสามารถใช้ในการวิเคราะห์ ขบวงความคิดทั้งหลายและการตรวจสอบถึงสภาพการณ์ที่เป็นความสำคัญและความจริงของความคิดนั้น มากกว่าจะคิดว่าตรรกวิทยาอยู่ในรูปทฤษฎีของการอ้างเหตุผลแบบปรนัยที่เป็นแบบแผน เขาคิดว่าตรรกวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของคณิตศาสตร์ จึงเป็นผู้นำคนหนึ่งในการพัฒนาคณิตศาสตร์ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในด้านตรรกวิทยาเขาได้ปรับปรุงทฤษฎีความน่าจะเป็นไปได้ คิดค้นความคิดริเริ่มในการใช้อุปนัยเป็นวิธีการไปสู่ความสำเร็จในระยะยาว และได้พัฒนาการจัดจำพวกเครื่องแสดง (Signs) ไว้อย่างซับซ้อน เวิร์ชคุ้นชินกับวิธีการและข้อสรุปทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และอุทิศตัวเองให้กับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์

วิธีการปฏิบัตินิยมของเฟิร์ชและทฤษฎีความหมาย

ปฏิบัตินิยมของเฟิร์ชเริ่มจากการศึกษาในปรากฏการณ์ความคิดของมนุษย์และการใช้ภาษา สำหรับเฟิร์ชการตรวจสอบความคิดและภาษา วิธีการศึกษาโดยเฉพาะในเรื่องการแถลงการกล่าวถึง ความเชื่อและความคิดขึ้นอยู่กับความเข้าใจเรื่อง “เครื่องแสดง” (ความคิด, มโนภาพ, ภาษา) เขาได้สร้างทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องแสดงคือ ได้จัดจำแนกและวิเคราะห์แบบของเครื่องแสดงตลอดจนความสัมพันธ์ของมันและความสำคัญที่ทำให้การสื่อสารเป็นไปได้ เครื่องแสดงอันหนึ่งเป็นสิ่งที่ใช้แทนอะไรบางอย่าง ซึ่งแต่ก่อนมา ไม่ได้ยอมรับเครื่องแสดงว่าเป็นสิ่งสำคัญ แต่เฟิร์ชเห็นความสำคัญซึ่งจะเป็นวิธีการอันเป็นมาตรฐานของสังคมที่ความคิด ถ้อยคำ ลักษณะอาการและวัตถุจะบอกเราถึงบางสิ่งบางอย่าง เครื่องแสดงจะเป็นสิ่งที่บอกความหมายแก่จิตในการติดต่อกับจิตดวงอื่น และในวงกว้างจะให้ความหมายแก่ชุมชนและระบบการสื่อสาร

ปฏิบัตินิยมในทัศนะของเฟิร์ช จึงเป็นกฎของขบวนการเพื่อส่งเสริมความแจ่มแจ้งในภาษาและมโนคติ เพื่อให้การสื่อสารเป็นผลสำเร็จในเวลาที่มีมนุษย์เผชิญหน้ากับปัญหาที่ต้องใช้ปัญญาแก้ไข เฟิร์ชมักจะย้ำว่าปฏิบัตินิยมไม่ใช่ปรัชญา ไม่ใช่อภิปรัชญา หรือทฤษฎีของความจริง ทั้งไม่ใช่ทางแก้ปัญหาก็หรือคำตอบต่อปัญหาใดแต่เป็นเทคนิคที่จะช่วยให้พบทางออกของปัญหาในปรัชญา หรือวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ข้อความที่บ่งบอกถึงเทคนิคของเขาที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุด จากหนังสือ “How to Make Our Ideas Clear” (1878) นั่นคือ “พิจารณาถึงผลที่เราคาดคิดว่าวัตถุในมโนคติของเราจะมีอันเป็นผลที่เกี่ยวข้องในทางปฏิบัติ ฉะนั้นมโนคติของผลเหล่านี้ของเราจะเป็นมโนคติของวัตถุทั้งหมดของเรา” และใน Collected Papers Volume V, paragraph 9 “เพื่อที่จะค้นคว้าหาความหมายของมโนคติทางปัญญา ควรจะพิจารณาถึงผลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติที่เข้าใจได้ว่าเป็นผลโดยความจำเป็นจากความจริงของมโนคตินั้น ผลรวมของผลเหล่านี้จะเป็นส่วนสร้างความหมายทั้งหมดของมโนคติ”

การที่เฟิร์ชมักจะพูดถึงปฏิบัตินิยมเป็นเหมือนวิธีการในการทำให้ความหมายของถ้อยคำ ความคิด มโนภาพให้แจ่มชัด เขามีจุดมุ่งหมายคือ

1. ปฏิบัตินิยมเป็นวิธีการในการตัดสินใจความหมายของ “เครื่องแสดงและทำให้ความหมายนั้นแจ่มแจ้ง เฟิร์ชให้ข้อสรุปแก่สถานภาพของ “เครื่องแสดง”

“ความคิดทุกความคิด คือ เครื่องแสดง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องแสดงถึงธรรมชาติของภาษา” วิธีการปฏิบัตินิยมสำหรับเฟิร์ช เป็น “วิธีการในการค้นคว้าหาความหมายที่สำคัญของถ้อยคำและมโนคติอันเป็นนามธรรม” หรือ “วิธีการในการค้นคว้าหาความหมายซึ่งไม่

ใช้เป็นจินตภาพทั้งหมด แต่เป็น “มโนคติของปัญญา” นั่นก็คือ “สูงขึ้นจากโครงสร้างของสิ่งเหล่านี้ จะมีข้อเสนอเกี่ยวกับข้อเท็จจริงปรนัยเนื่องอยู่ด้วย”

2. เฟิร์ชมุ่งหมายที่จะสร้างความสะดวกในการติดต่อสื่อความหมาย ความสะดวกยิ่งมากขึ้นก็จะเป็นตัวตัดสินความเที่ยงตรง และความเหมาะสมของวิธีการ จุดมุ่งหมายอันนี้มี 2 บทบาท บทบาทแรก เป็นลักษณะวิจารณ์ คือ เมื่อใดที่ข้อถกเถียง หรือประเด็นในทางปรัชญา ดูเหมือนว่าจะไม่มีข้อตกลงกันได้ ปฏิบัตินิยมจะเสนอแนะว่า นั่นเป็นการเสนอถ้อยคำในแบบต่าง ๆ โดยไม่มีความหมายแน่นอนลงไป เฟิร์ช เชื่อว่า ปฏิบัตินิยมจะแสดงให้เห็นว่า ข้อเสนอเรื่องความจริงในอภิปรัชญาทั้งหมดนั้น ล้วนแต่ไม่มีความหมายไร้สาระ และที่ว่าเป็นปัญหาทางอภิปรัชญานั้น แท้จริงไม่ใช่ปัญหา บทบาทที่สอง ก็คือ เมื่อเครื่องแสดงไม่แจ่มแจ้ง วิธีการปฏิบัตินิยมจะจัดหาวิธีดำเนินการสำหรับจะสร้างความหมายขึ้นใหม่ หรือพัฒนาความหมาย ในแง่นี้วิธีการจะมุ่งตรงไปยังการแปลความหมาย มโนภาพที่ยังไม่แจ่มชัดด้วยมโนภาพที่แจ่มชัดกว่า หรือจัดทำให้เป็นระบบ สำหรับเจตนารมณ์อันนี้เฟิร์ชให้ตัวอย่างโดยอธิบายถึงมโนภาพ เรื่อง ความแข็ง ความอ่อน พลัง ความเป็นจริง วิธีดำเนินการของเขาประกอบด้วย การแปลความหมายและอธิบายความหมายของเครื่องแสดงอันหนึ่ง เช่น แข็ง ซึ่งเป็นคำหนึ่งหรืออยู่ในรูปประโยค เช่น “ก เป็นสิ่งที่แข็ง” โดยการให้ข้อความเงื่อนไขของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติการที่ให้ผลโดยเฉพาะ เช่น ถ้าจะอธิบายประโยค “ก เป็นสิ่งที่แข็ง” ก็จะได้ดังนี้

“ก เป็นสิ่งที่แข็ง” : มีความหมายเท่ากับ : ถ้าในสภาพการณ์ที่แน่นอน การปฏิบัติ
การทดสอบโดยการขีดข่วน ก จะได้
ผลทั่วไปว่า ก จะไม่ถูกขีดข่วน โดย
สารอื่นส่วนใหญ่”

นั่นคือเครื่องแสดง หรือ มโนภาพ “แข็ง” ในข้อความที่กล่าวยืนยันไว้ดังข้างบนนั้น สามารถใช้ข้อความอื่นมาแทนที่ได้ และทำให้แจ่มแจ้งได้ด้วยวิธีการปฏิบัติ

ความหมายของวิธีดำเนินการแบบปฏิบัตินิยมสำหรับตัดสินความหมายนั้น มีประเด็นที่สำคัญ 2 ประเด็น คือ

1. เมื่อเครื่องแสดงอันนั้นเราไม่อาจจะให้การแปลความหมายด้วยข้อความเงื่อนไขได้ ความหมายของมันก็จะว่างเปล่า เจตนาของเฟิร์ชคือข้อความที่เป็นมโนคติของวัตถุของเราก็คือมโนคติของ “ผลในทางปฏิบัติ” ของมัน หรือ “ผลที่สังเกตเห็นได้” เขาไม่ได้หมายความว่า ความหมายมโนภาพอันหนึ่งเป็นผลในทางการปฏิบัติที่มันมีเมื่อเราใช้มันในกรณีเฉพาะ

ทั้งหมดที่เฟิร์ชโต้แย้ง คือ มโนภาพต้องมีผลที่อาจเข้าใจได้ หรือ “เกี่ยวข้องในทางปฏิบัติ” และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่มีมโนภาพมีบทบาทสำคัญในการติดต่อสื่อความหมาย

2. ปฏิบัตินิยมของเฟิร์ช อยู่ในฐานะที่เป็นแผนการในการเข้าถึงความหมายของภาษา หรือสาระสำคัญที่ประจักษ์ได้ของภาษาในฐานะแผนการ มันจึงไม่ใช่ทฤษฎีความหมายในแง่ของคำนิยามทั่วไปของความหมาย มันเป็นเครื่องมือที่เป็นไปตามทฤษฎี สำหรับเข้าถึงเนื้อหาสำคัญที่ประจักษ์ได้ของมโนภาพ โดยการกำหนดบทบาทที่มันมีในจำพวกของข้อความที่ทดสอบให้เห็นประจักษ์ได้ ขบวนการนี้หรือแผนการนี้เป็นสิ่งบอกเหตุล่วงหน้าของแผนการของพวกปฏิบัติการณ์นิยม (Operationalism) และความสามารถในการทดสอบทฤษฎีความหมาย

กล่าวได้ว่า ปฏิบัตินิยมในทัศนะของเฟิร์ช โดยพื้นฐานแล้วเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความหมายของความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ ข้อความที่บรรจุถ้อยคำทางวิทยาศาสตร์ เช่น แข็ง อ่อน ฯลฯ ดังนั้น งานของนักตรรกวิทยาก็คือต้องแปลความหมายของถ้อยคำดังกล่าวให้เป็นข้อความของการปฏิบัติ ลักษณะทั่วไปของวิธีการของเขาจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นบัญญัติของการปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์ เนื้อหาหลักปฏิบัตินิยมของเขาจึงสร้างความสับสนขึ้นมากพอควรทีเดียว แต่เฟิร์ชก็ดูจะสนใจปัญหาของการทำกฎของปฏิบัติการณ์ให้แน่นอนและสมบูรณ์น้อยกว่าประโยชน์และความสมเหตุสมผลของมัน

3.2 วิลเลียม เจมส์ (1842-1910)

เจมส์นับว่าเป็นผู้ที่พัฒนาลัทธิปฏิบัติการณ์ให้ก้าวหน้าขึ้น และเป็นที่ยอมรับทั่วไป เจมส์มีลักษณะสำคัญที่ต่างไปจากเฟิร์ช ขณะที่เฟิร์ชแสวงหาความหมายของมโนภาพทั่วไปและกฎของการกระทำ เจมส์ก็แสวงหาความหมายของข้อเท็จจริงในประสบการณ์และแผนการสำหรับการกระทำ เจมส์มุ่งไปที่รูปธรรมโดยไม่ต้องมีสื่อและประสบการณ์ในระดับปฏิบัติ ในฐานะที่เป็นเหมือนพื้นฐานที่จะทดสอบความพยายามในทางสติปัญญาของเรา ลัทธิปฏิบัตินิยมของเขาควบคู่ไปกับการเป็นนักนิยมศีลธรรม ขณะที่ลัทธิปฏิบัตินิยมของเฟิร์ชเน้นไปในทางตรรกวิทยาและวิทยาศาสตร์

งานเขียนของเขาเรื่อง “Pragmatism” เป็นงานสำคัญที่ทำให้ขบวนการปฏิบัติการณ์เด่นขึ้นมาในวงการปรัชญา ซึ่งใช้เวลานานพอควรกว่าที่เจมส์จะกลายมาเป็นนักปรัชญา เนื่องจากเขาได้รับปริญญาทางการแพทย์ แต่มาเป็นอาจารย์สอนวิชาฟิสิกส์ที่ฮาร์วาร์ดในปี 1872 และมาสอนจิตวิทยาในปี 1876 เป็นศาสตราจารย์ทางปรัชญาในปี 1880 งานชิ้นแรกที่น่าชื่อเสียงมาให้คือ “The Principles of Psychology” ในปี 1890 หนังสือเล่มนี้รวมเอาวิธีการทางฟิสิกส์และปรัชญา เพื่อตอบปัญหาดั้งเดิมทางจิตวิทยา นับว่าเป็นหนังสือที่ดีที่สุด

ในการบันทึกเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับวิชาจิตวิทยา และได้พิมพ์ผลงานทางจิตวิทยาอีก 2 เล่ม เล็ก ๆ ในปี 1890 และบันทึกเรื่องที่เขาบรรยายชื่อ “The Varieties of Religious Experiences” ระหว่างปี 1901-1902 ส่วนใหญ่เป็นงานทางด้านจิตวิทยา ส่วนหนังสือทางปรัชญาของเขาทั้งหมดจะเป็นการนำเอาเรื่องที่เขาได้บรรยายมาพิมพ์รวมกันในชื่อเรื่อง “The Will to Believe” ในปี 1896 ในระยะแรก เจมส์ให้ชื่อลักษณะปรัชญาของเขาว่า “ประจักษ์นิยมแบบจัด” (Radical Empiricism) บทความในลัทธิดังกล่าวตีพิมพ์หลังจากที่เขาสิ้นชีวิตลง นอกจากนี้ ผลงานที่สำคัญก็มี “Pragmatism”, “Some Problems in Philosophy”, A Pluralistic Universe” และ “The Meaning of Truth” ส่วนสำคัญของบทความเหล่านี้เป็นความพยายามในส่วนของ เจมส์ที่จะอธิบายทฤษฎีเรื่องความจริงของปฏิบัตินิยม และตอบโต้ข้อคัดค้านต่าง ๆ ที่มีต่อทัศนะของเขา ซึ่ง เอ เจ แอร์ (A.J. Ayer) เสนอความเห็นไว้ใน “The Origin of Pragmatism” ว่า ข้อคัดค้านเหล่านี้ไม่ควรจะละเลยไป เหมือนที่เจมส์มีความโน้มเอียงที่จะละทิ้ง โดยกล่าวว่าผู้คัดค้านนั้น เข้าใจผิดในทัศนะของเขาเรื่องความจริง และประจักษ์นิยมแบบจัด อันที่จริงแล้ว เขาเสนอความคิดออกมาในรูปเทคนิคที่ยากเกินไป อย่างไรก็ตาม แอร์ชื่นชมในบุคลิกของเจมส์ว่าเป็นผู้มีพรสวรรค์ มีพลัง มีอารมณ์ขันที่ร่าเริงแจ่มใสและเปิดเผย สิ่งที่ทำให้เจมส์ยึดถือในความเห็นของเขา คือ เขาเชื่อว่าเขาได้สัมผัสกับปรัชญาที่เป็นทัศนะของชีวิต ทำให้เขาละเลยรายละเอียดบางประการไปบ้าง แต่ก็ไม่ใช่ว่าเขาไม่เคารพในข้อเท็จจริงเพียงแต่เขาเป็นปฏิปักษ์ต่อการยึดถือกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด เขาเชื่อว่าทฤษฎีทางปรัชญาของเขาเป็นจริงต่อข้อเท็จจริงของประสบการณ์และข้อเสนอทางตรรกวิทยาแท้ ๆ ไม่เหมาะสมที่จะใช้กับข้อเท็จจริงรูปธรรม

ความเหมือนกันระหว่างเพิร์ซและเจมส์อยู่ที่การร่วมกันย้ำว่า การแก้ปัญหาทางอภิปรัชญา โดยเน้นความสำคัญในทางปฏิบัติเป็นสิ่งที่อาจกระทำได้และน่าจะทำ โดยไม่ต้องมีมูลบทที่เดินตามกฎ ทั้งสองท่านมุ่งถึงการทดสอบปัญหาทุกปัญหา “วิธีการปฏิบัตินิยมพยายามตีความข้อคิดแต่ละอันโดยยึดหลักผลในทางปฏิบัติของข้อคิดนั้น...”⁷ ระหว่างทางเลือก 2 ทาง “...ถ้าไม่มีความแตกต่างในทางปฏิบัติให้เห็นแล้ว มันก็ไม่มีอะไรต่างกัน และการถกเถียงทั้งหลายแหล่ล้วนแต่ไร้สาระทั้งสิ้น”⁸

สำหรับเจมส์โดยทั่วไป หน้าที่ของความคิดเป็นสิ่งที่ช่วยให้เราประสบความสำเร็จและสนับสนุน “ความสัมพันธ์อันน่าพึงพอใจกับสิ่งแวดล้อม” คุณค่าของความคิด ความเชื่อ และมโนคติอยู่ที่ปฏิภพ และประสิทธิภาพของมันในฐานะที่เป็นวิธีการที่ชี้แนะเราอย่างน่าพอใจ ให้ผลที่มันใจได้ ทำให้ทุกสิ่งง่ายดายขึ้น และประหยัดแรงงาน

โดยพื้นฐานทั่วไปเจมส์ข้องเกี่ยวกับปัญหาของความเชื่อและการตีความหมายทางมโนคติของประสบการณ์ในบทบาทที่มันทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และเพิ่มคุณค่าให้แก่ประสบการณ์ประจำวัน เจมส์สนใจในประสบการณ์ของชีวิต เขาย้ำความสำคัญของประสบการณ์โดยตรง และผลในทางปฏิบัติรวมทั้งเงื่อนไขของการกระทำ เขาเชื่อว่า ความคิดของเราต่อวัตถุโดยพิจารณาในเชิงปฏิบัตินิยมจะนำไปสู่ปฏิกริยาที่เข้าใจในแง่ของการปฏิบัติที่วัตถุนั้นอาจเกี่ยวข้องด้วย ฝัสนะที่เราคาดว่าจะได้รับและการสนองตอบที่เราต้องเตรียมไว้ เห็นได้ว่าปฏิบัตินิยมของเจมส์เน้นที่วิธีที่ปัจเจกบุคคลจะตีความสภาพของสิ่งแวดล้อม เพื่อจุดมุ่งหมายของการกระทำที่สำเร็จผล เขาอธิบายว่าทัศนะของเขามาจากคำในภาษากรีกว่า “παύσα” ซึ่งมีความหมายว่า “การปฏิบัติ” หรือ “การกระทำ” ซึ่งต่างจากการอธิบายของเพิร์ชที่ว่ามาจากปรัชญาของค้ำันท์

ก. ประจักษ์นิยมแบบจัด (Radical Empiricism)

ปรัชญาของเจมส์ ได้ชื่อว่าประจักษ์นิยมแบบจัด เพราะเขาเชื่อว่าปรัชญามีขอบเขตอยู่ภายในประสบการณ์ที่ได้รับจริงเท่านั้น การแก้ปัญหาทางปรัชญาที่ถกเถียงกันตลอดมาจะต้องเริ่มต้นปรัชญาใหม่จากสิ่งที่มีจริงเฉพาะหน้า ส่วนเรื่องที่เป็นนามธรรม เช่น สสารและจิต ร่างกายและวิญญาณ กฎก่อนประสบการณ์เป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความจริง ไม่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับปรัชญาเลย และไม่อาจให้คำตอบที่ดีและจริงได้

สำหรับอภิปรัชญาของเจมส์นั้น เป็นความพยายามที่จะให้ความเป็นจริงชนิดต่าง ๆ เป็นขอบข่ายเบื้องต้นสำหรับประสบการณ์ของมนุษย์ เขาเชื่อว่า ทวินิยมในอภิปรัชญาไม่อาจยอมรับได้เลยทั้งสิ้น แต่ถ้าจะมีการยอมรับอภิปรัชญาในแบบใดแบบหนึ่งกันแล้ว ก็ต้องเป็นแบบที่พิจารณาถึงประสบการณ์ของเราเองเท่านั้น ในประสบการณ์ของมนุษย์เท่านั้นที่จะมี “ข้อมูลอันเป็นตัวตนอย่างสมบูรณ์” เจมส์พยายามแก้ปัญหาเก่าแก่เรื่องจิตและวัตถุ และพยายามจะสร้างโลกจากประสบการณ์จริง ๆ เขาจึงไม่ลังเลที่จะให้ชื่อปรัชญาของเขาเช่นนี้ จากระบบทั้งหมดของเขานั้น “ปฏิบัตินิยม” เป็นชื่อที่แสดงถึงวิธีการหรือเทคนิคของเขา “พหุนิยม” แสดงถึงแบบของผลผลิตที่สำเร็จแล้ว และ “ประจักษ์นิยมแบบจัด” เป็นสิ่งช่วยให้เขาสร้างวัตถุขึ้นมา

ในบทความเรื่อง “Does Consciousness Exist” (1904) เจมส์เสนอว่ามี “สารพื้นฐาน” (primal stuff) อันหนึ่งที่ทุกสิ่งในโลกถูกสร้างขึ้น สิ่งนี้ก็คือ “ประสบการณ์บริสุทธิ์” (pure experience) สิ่งนี้ไม่ใช่อยู่ในลักษณะของรูปธรรมเดี่ยวเหมือนน้ำของธาเลส แต่ “ประสบการณ์บริสุทธิ์” เป็นชื่อรวมสำหรับธรรมชาติทุกสิ่งที่เราผัสสะได้ จะปรากฏในที่ใดก็ตาม

เจมส์ยกตัวอย่างเรื่อง “ความสำนึก” ว่าไม่ใช่สารที่ไม่อาจวิเคราะห์ได้ ดังที่เชื่อกันมานาน แต่เป็นความสัมพันธ์แน่นอนของส่วนต่าง ๆ ของประสบการณ์กับส่วนอื่น ๆ ความสำนึกเป็นชื่อที่ใช้กับหน้าที่ที่มีความแตกต่างแน่นอนภายในประสบการณ์ นั่นคือหน้าที่ในการรู้ หน้าที่อื่น ๆ ก็อธิบายในทำนองเดียวกันนี้ การอธิบายในรูปของหน้าที่ในแง่ของมาตรฐานที่สัมพันธ์กันของประสบการณ์จึงเป็นการล้มเลิกทวินิยมดั้งเดิม เพราะประสบการณ์ที่เคยเชื่อกันว่าเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กันนั้น จะมารวมอยู่ด้วยกันเป็นความสัมพันธ์ต่าง ๆ มากมาย และสิ่งที่ตรงข้ามกันจึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีอยู่จริงของประสบการณ์ชนิดต่าง ๆ กัน ผู้รู้อาจเป็นสิ่งที่ถูกรู้ด้วย และสิ่งที่ถูกรู้ก็อาจเป็นผู้รู้ได้ด้วย นั่นคือ ตัวผู้รู้กับวัตถุไม่มีความแตกต่างกัน

การใช้คำว่า “ส่วนต่าง ๆ ของประสบการณ์” ที่สัมพันธ์กันนั้นเจมส์ไม่ได้หมายถึงประสบการณ์ที่มีโครงสร้างเป็นอะตอม อันที่จริงเขาคิดค่านพวกประจักษ์นิยมอังกฤษ ซึ่งเชื่อว่าประสบการณ์มีลักษณะของ “การแยกออกเป็นกลุ่ม ๆ” แต่เขาเชื่อว่าประสบการณ์ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ไม่ขึ้นแก่กัน แต่เป็นการต่อเนื่องกันของสิ่งที่มีอยู่ซึ่งยังไม่ถูกกำหนด ส่วนต่าง ๆ ของประสบการณ์ และความสัมพันธ์ระหว่างมันทั้งคู่ เป็นสิ่งที่เราได้รับประสบการณ์โดยตรงจากแง่ของการกระทำหน้าที่ อย่างไรก็ตามเจมส์เองก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นปัญหาที่ว่าเขาเองกลับไปเป็นทวินิยมเสียเอง ในการที่เชื่อว่าระหว่างความคิดกับวัตถุมีสิ่งเดียวคือ “ประสบการณ์” เท่านั้น แต่เราจะเข้าใจประสบการณ์ที่อาจจะรักษาคุณสมบัติทั้ง 2 ประการ คือประกอบขึ้นด้วยการเป็นผู้รู้โดยตรง และการเป็นโลกอันแน่นอนของวัตถุทั่วไปได้อย่างไร? การอธิบายเพื่อแก้ปัญหาที่น่าจะทำได้ยากยิ่ง ทศนะที่สำคัญของประสบการณ์บริสุทธ์มีดังนี้

1. ความหมายของ “ประสบการณ์บริสุทธ์”

“ประสบการณ์บริสุทธ์” คือ กระแสโดยตรงของชีวิตซึ่งจัดหาวัตถุให้กับความคิดของมนุษย์และความคิดของมนุษย์จะสร้างมโนภาพขึ้นในเวลาต่อมา ประสบการณ์บริสุทธ์เป็นความรู้สึกหรือผัสสะโดยตรง ซึ่งในตอนเริ่มแรกเป็นเพียง “สิ่งนั้น” คือยังไม่ถูกกำหนดลงไปว่าเป็น “อะไร” แต่มันพร้อมที่จะเป็นอะไรก็ได้ที่มีความแน่นอนแจ่มชัดขึ้น ดังนั้นในตอนแรกประสบการณ์บริสุทธ์เป็นเพียงกลุ่มของความรู้สึกที่รวมตัวกันอยู่ ยังไม่ได้รับการตีความ ด้วยเหตุนี้มันจึงไม่มีธรรมชาติทั่วไปในตัวเอง เป็นเพียงบางสิ่งที่เราไม่อาจเข้าใจว่าเป็นอะไรจนกว่าเราจะนำไปกล่าวถึง วิเคราะห์ ให้ความหมาย และจัดประเภทบุคคลที่จะรับรู้ประสบการณ์บริสุทธ์จริง ๆ ก็คือ เด็กแรกเกิด คนกำลังหลับ และคนป่วย บุคคลเหล่านี้

เป็นผู้ที่ไม่อาจจะคิดเกี่ยวกับสิ่งที่เขาได้รับรู้อย่างปกติได้ ส่วนคนที่มีวัยสูงขึ้น คนปกติมีความสามารถในการพิจารณาประสบการณ์ของเขาได้ ประสบการณ์บริสุทธิ์ก็จะเกิดเป็นบทบาทของผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้

2. ลักษณะสำคัญของ “ประสบการณ์บริสุทธิ์” มี 3 ประการ คือ

2.1 ประสบการณ์บริสุทธิ์ อยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงต่อเนื่องกันไป ประสบการณ์หนึ่งผ่านเข้าสู่ประสบการณ์อื่นโดยต่อเนื่องและซึมแทรกกัน เราสามารถรู้สึกถึงความต่อเนื่องกันนี้ในส่วนที่เกิดขึ้นก่อนและเกิดภายหลัง นั่นคือ เรา รู้สึกได้ถึงอดีต และปัจจุบัน ประสบการณ์ทุกหน่วยคือความเป็นจริงที่มารวมกันเป็นประสบการณ์ของมนุษย์แต่ละคน ประสบการณ์ทุกหน่วยจะรับเอาประสบการณ์หน่วยที่เกิดต่อมาเข้าไว้ด้วยตลอดไป โดยความหมายนี้ ประสบการณ์จึงอยู่ในลักษณะที่เป็นทั้งตัวเองและเป็นสิ่งอื่นด้วย คือ ถ้ามองในแง่ภายใน ประสบการณ์เป็นสิ่งเดียวกับส่วนต่าง ๆ ภายในตัวมันเอง มองในแง่ภายนอกมันได้ผ่านเข้าไปสู่ประสบการณ์ใหม่ที่เกิดต่อมา และประสบการณ์แต่ละอันก็จะเป็นตัวกลางเชื่อมโยงประสบการณ์อื่น ๆ เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน

2.2 ประสบการณ์แต่ละหน่วยมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างแท้จริง ความสัมพันธ์ภายในกระแสของประสบการณ์บริสุทธิ์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

ก. ความสัมพันธ์ทั่วไป มีทั้งในรูปการเกี่ยวโยงกัน และการแยกจากกัน เช่น การอยู่ใกล้เคียงกัน และการอยู่ห่างจากกันในอวกาศ การเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันและในเวลาห่างจากกัน ความเหมือนกันและความแตกต่างกัน ความสัมพันธ์ที่เป็นการกระทำ เช่น การเปลี่ยนแปลง การเป็นสาเหตุ เป็นต้น

เจมส์ถือว่า ความสัมพันธ์ที่เป็นการเกี่ยวเนื่องกันกับการแยกออกจากกันเป็นปรากฏการณ์ที่จริงเท่ากัน ถ้าเราเชื่อตามความรู้สึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ว่าภายในความต่อเนื่องอันยิ่งใหญ่ของอวกาศและเวลานั้น สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยเกี่ยวโยงกันในบางกรณีและแยกจากกันในบางกรณี บางสิ่งเข้ารวมกับสิ่งอื่น บางสิ่งก็รวมกันไม่ได้ แต่กระนั้นสิ่งต่าง ๆ ก็ต่อเนื่องกันโดยมันได้ ซึมแทรกซึ่งกันและกันไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะใด เพราะประสบการณ์ที่เกิดกับเรานั้นอยู่ในลักษณะของ “สิ่งต่อเนื่อง” โดยส่วนย่อยต่าง ๆ ภายในนั้นมีความสัมพันธ์ต่อกันจริง ๆ และเราได้กำหนดถ้อยคำขึ้นมาเรียกความสัมพันธ์นั้น เช่น กับ ใกล้ ต่อไป เหมือนไปยัง ต่อต้าน เพราะว่า เป็นต้น

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้

เจมส์ให้ความหมาย “ผู้รู้และวัตถุ” ว่า คือ ส่วนเดียวกันในตัวเองของประสบการณ์ ซึ่งเราได้พิจารณาสองครั้งในความหมายต่างกัน อธิบายได้ว่า ในการประจักษ์เราไม่อาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาทางจิตต่างจากเนื้อหาทางกายภาพอย่างสิ้นเชิง เพราะถ้าเรามองความเป็นจริงเท่าที่เราได้รับมาโดยตรง ความเป็นจริง (วัตถุ) ที่สามารถให้ผัสสะกับเราหรือเป็นสาเหตุแห่งการกระทำของเรา กับ ผัสสะ ที่เกิดกับเรา มีความเหมือนกันทุกอย่างในเวลา ที่การรับรู้เกิดขึ้น เช่น เวลาที่เรามองเห็นหรือรับรู้ฝ่าผนังห้อง ความรู้สึกที่ฝ่าผนังห้องให้กับเรามีเนื้อหาทางกายภาพว่า “ฝ่าผนังของห้องนี้” กับเนื้อหาทางจิตว่า “เป็นความขาวที่ล้อมรอบตัวเราอยู่ ถูกแบ่งออกเป็น หน้าต่าง ประตู และถูกกำหนดขอบเขตด้วยเส้นและมุม” เนื้อหาทางจิตและเนื้อหาทางกายภาพไม่แตกต่างกัน ซึ่งถ้าเราไปแยกเป็นตัวผู้รู้กับวัตถุหรือสิ่งที่ถูกรู้ ก็จะทำให้เกิดความสับสน ฉะนั้นการมีอยู่ของวัตถุหรือความเป็นจริงที่ปรากฏกับเรา กลมกลืนกับส่วนที่เป็นชีวิตภายในของเรา หรือ ยิ่งกว่านั้นคือเป็นสิ่งเดียวกัน

แต่ถ้ามีคำถามว่า แล้วความเป็นจริงอยู่ที่ไหน อยู่ในโลกภายนอกหรืออยู่ภายในจิต เจมส์ตอบว่า ความเป็นจริงอยู่ในทั้งสองแห่ง สิ่งเดียวกันสามารถอยู่ภายในทั้งสองแห่งในเวลาเดียวกันได้ ถ้าหากว่ามันอยู่ ณ จุดที่สถานที่ทั้งสองนั้นติดกัน ดังนั้น ความเป็นจริง ก็คือ ประสบการณ์ ซึ่งประสบการณ์นี้เกี่ยวเนื่องกับกลุ่มสองกลุ่มหรือความหมาย 2 ความหมาย ความหมายหนึ่งคือ “ความสำนึก” และอีกความหมายหนึ่งคือ “ฝ่าผนังห้อง” เท่ากับว่าเรานับมันสองครั้งในสองความหมาย ทั้งที่ตลอดเวลามันเป็นสิ่งเดียวกัน เปรียบเหมือนกับทางสี่แยก จุดที่ถนนทั้งสี่สายมาติดกันนั้นต้องนับเป็นหัวถนนของถนนทั้งสี่สาย ดังนั้น จุดนั้นต้องถูกนับ 4 ครั้ง ทั้งที่มันเป็นสถานที่เดียวกัน ในแง่หนึ่ง จุดนี้คือ ที่เดียวกัน แต่ในอีกแง่หนึ่งมันเป็นคนละสถานที่กัน ประสบการณ์ก็เช่นกัน มันตั้งอยู่ระหว่างแนวสองแนว คือ แนวของผู้รู้ กับ แนวของวัตถุที่ถูกรู้ ทั้งสองแนวนี้มีลักษณะตรงกันข้ามกันเลยทีเดียว เช่น ในฐานะที่เป็นฝ่าผนังห้อง มันอาจเป็นสิ่งที่ถูกทำลายไปได้ แต่ในฐานะที่เป็นความสำนึก มันถูกทำลายไม่ได้ แม้ว่าเราจะนึกคิดอย่างไร ฉะนั้น ประสบการณ์ต่อฝ่าผนังห้อง จึงถูกนับสองครั้งและมีบทบาทต่างกัน 2 อย่าง คือ เป็นการคิดถึงวัตถุหนึ่ง กับ การเป็นวัตถุที่ถูกคิดถึง ทั้งสองสิ่งอยู่ในสิ่งเดียวกันโดยไม่ขัดแย้ง เหมือนกับว่าสิ่งหนึ่งอาจจะทั้งสูงและต่ำ ทั้งใหญ่และเล็ก ทั้งดีและเลวในตัวเอง เนื่องจากมันสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ที่ตรงกันข้ามของโลกที่แวดล้อมอยู่ ประสบการณ์จึงมีลักษณะเป็นทั้งปรนัยและอัตนัยในเวลาเดียวกัน

โดยสรุป เจมส์สร้างทัศนะเรื่องประสบการณ์บริสุทธิ์ เพื่อจะแก้ปัญหาความแตกต่าง

ของวัตถุ (thing) กับ ความคิด (thought) หรือ ผู้รู้ (knower) กับ สิ่งที่ถูกรู้ (the known) โดยทั่วไปในประวัติศาสตร์ของปรัชญามีความเชื่อว่า เมื่อมีการรู้เกิดขึ้น ตัวผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้เป็นคนละสิ่งกันอย่างสิ้นเชิง มักถือกันว่า ตัวผู้รู้คือจิตวิญญาณ ส่วนสิ่งที่ถูกรู้เป็นสสารหรือวัตถุ แต่เจมส์เสนอว่าที่จริงแล้วไม่มีความแตกต่างระหว่างสองสิ่งนี้ เพราะทั้งสองเป็นบทบาทที่ต่างกันของสิ่งเดียวกัน สิ่งนี้คือ “ประสบการณ์บริสุทธิ์” ซึ่งนับได้ว่าเป็นสารพื้นฐานที่สร้างทุกสิ่งในโลกขึ้น ในการรู้ไม่มีการแยกออกเป็นสองอย่าง เพราะการรู้เป็นความสัมพันธ์เฉพาะระหว่างส่วนสองส่วนของประสบการณ์ ส่วนหนึ่งเป็นตัวผู้รู้ อีกส่วนหนึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรู้

ข. จักรวาลในระบบพหุนิยม (Pluralistic Universe)

เจมส์ได้เสนอทัศนะทางอภิปรัชญาที่ตรงข้ามกับทัศนะเก่าอย่างมาก เช่น พวกสสารนิยม จิตนิยม ซึ่งเสนอรูปแบบของจักรวาลที่มีลักษณะปรากฏเป็นข้อเท็จจริงอันเดียวที่มีความสมบูรณ์ แต่เจมส์ให้ความคิดใหม่ว่า จักรวาลเป็นพหุภาพมีลักษณะต่าง ๆ มากมาย และมีโอกาสที่จะเป็นไปได้หลายทาง ซึ่งเราไม่อาจตรวจสอบและคลี่คลายความยุ่งเหยิงได้ในทันทีทันใด แต่เราต้องศึกษามันอย่างตั้งใจตามที่มันเกิดขึ้นและพัฒนาไป ขบวนการธรรมชาติหลังไหลออกไป ความเข้าใจในขบวนการนั้นก็จะอยู่ในลักษณะเดียวกันคือ ก้าวหน้าและพัฒนาไป

เจมส์ไม่สนใจเอกภาพ แต่สนใจพหุภาพ สิ่งที่ประทับใจเขานั้นไม่ใช่ “แบบรวม” แต่เป็น “แบบย่อย” แต่ละแบบของสิ่งต่าง ๆ ความเป็นตัวของตัวเอง การอยู่แยกกัน เป็นอิสระต่อกัน ความใหม่ต่อกัน การมีเสรีภาพต่อกัน การบังเอิญต่อกัน การกระทำอย่างเป็นไปเองต่อกัน ความเป็นคนละสิ่งต่อกัน และแม้แต่ลักษณะสับสนวุ่นวาย⁹

จักรวาลจึงไม่ใช่จะมีเอกภาพครอบงำ แต่มีลักษณะกระจัดกระจาย ทุกสิ่งเป็นจริงในตัวมันเอง สิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการหาความจริงจากมโนภาพของสิ่งที่เป็นนามธรรมทั้งหลาย ไม่อาจช่วยให้ได้พบความจริงได้ และระบบสัมบูรณ์ทั้งหลายก็ใช้ไม่ได้ผล เพราะแท้จริงแล้วเอกภาพเป็นไปตามยถากรรม ความบังเอิญเป็นเรื่องจริง โอกาสที่จะล้มเหลวและสำเร็จเป็นไปได้เท่ากัน ความดี ความชั่ว เป็นจริงเหมือนกัน และเป็นความสัมพันธ์ที่ต้องขึ้นอยู่กับสถานการณ์ สิ่งมีชีวิตทุกหน่วยมีความสำคัญที่จะช่วยให้โลกคงอยู่หรือแตกทำลายไป ในแง่นี้จะไม่มีสิ่งใดที่มีอำนาจอ้อมสัมพัทธ์มาควบคุมกำหนด ไม่มีกฎนิรันดร มีแต่เสรีภาพแท้จริง ความคิดของเจมส์ในเรื่องจักรวาลยังมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีเรื่องความจริงและความดีของเขาด้วย ประสบการณ์เป็นสิ่งที่สับสนวุ่นวายเสมือนเสียงร้องของผึ้ง จากสิ่งเหล่านี้เราได้แยกความแตกต่างของลักษณะต่าง ๆ โดยการเรียกว่า ตัวของเรา วัตถุทางกายภาพ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นโดยอ้างอิงถึงปัญหาหรืออุปสรรค ที่เกิดขึ้นในประสบการณ์และ

ถูกตัดออกจากประสบการณ์ตามวิถีที่เราสัมพันธ์กับปัญหา การเลือกประเด็นต่าง ๆ ซึ่งสร้างจักรวาลของเราสัมพันธ์กับความจำเป็นที่จะต้องได้รับความพอใจในผลสำเร็จต่ออุปสรรคต่าง ๆ ความคิดใดที่ช่วยแก้ปัญหาได้หรือให้ผลดีนับว่าเป็นความคิดที่ดีและจริงแต่ก็ไม่ใช้ตลอดไปในทัศนะของเจมส์จึงไม่มีโลกแน่นอนที่เปิดให้เห็นโดยผ่านประสบการณ์ แต่มีการแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาที่ให้ผลในการเอาชนะอุปสรรคต่อไปมากกว่า ทั้งความรู้ของเราและโลกทั้งหมดเป็นการมีคุณสมบัติในการประเมินผลของความเจริญและการพัฒนาต่อการพบกับสถานการณ์และความต้องการใหม่

ค. ทฤษฎีความจริง (Theory of Truth)

มโนคติเรื่อง “ความจริง” นี้ เมื่อเอ่ยขึ้นมา เรามักจะคุ้นชินหรือนึกถึงความจริงในทัศนะดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาในลักษณะของความจริงที่เป็นปรนัย ซึ่งสถิต ฤ ที่ใดที่หนึ่ง มีความแน่นอนและตายตัว นักปรัชญาตั้งแต่สมัยโบราณได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับเรื่องความจริงคืออะไร เป็นอย่างไร และมาตรการตัดสินความจริงในทำนองดังกล่าว เช่น ในปรัชญาของเพลโต (Plato) จากทฤษฎีความรู้ของโสเครตีสในเรื่องของความรู้ที่ว่า ความรู้ทั้งปวงได้มาโดยผ่านแบบ (Forms) ซึ่งมีความเที่ยงแท้แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกที่เป็นอัตนัยของบุคคลและแบบนี้เองให้ความจริงปรนัยแก่เรา เพลโตได้นำมาเป็นเนื้อหาทางอภิปรัชญาของเขาโดยสร้างทฤษฎีแบบขึ้น แบบของเพลโตมีลักษณะเป็นสาร (Substance) มีภาวะอยู่โดยตัวเอง เป็นจริงเพราะตัวเอง เป็นสาเหตุของตัวเอง และเป็นพื้นฐานของสิ่งอื่น ๆ แบบเป็นสากลภาพ เป็นความคิดที่เป็นจริง โดยเป็นอิสระจากจิตทั้งหลาย และเป็นสารัตถะของทุกสิ่ง แบบเป็นสิ่งที่แท้จริงสูงสุด เป็นปรนัยภาพของความจริง ซึ่งอยู่ท่ามกลางสิ่งทั้งหลายที่เป็นเพียงปรากฏการณ์ หรือ วัตถุแห่งผัสสะ ดังนั้น สติปัญญา หรือ จิต ของมนุษย์ถ้าได้รับการขัดเกลาให้แหลมคมแล้วก็สามารถบรรลุถึงความจริงสูงสุด หรือแบบซึ่งโลกวัตถุมีการเป็นไปตามนั้นได้ สิ่งนี้เป็นนามธรรมที่จีรังและสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันเปลี่ยนแปลงของโลกวัตถุ เช่นเดียวกันในปรัชญาของสปิโนซา (Spinoza) ซึ่งเริ่มต้นด้วยทัศนะทางอภิปรัชญาที่เชื่อในความเป็นจริงเพียงอย่างเดียว คือ สาร หรือ พระเจ้า การที่เราเห็นโลกในหลายลักษณะนั้นเป็นเพียงคุณลักษณะ (attributes) และอัญรูป (modes) ของสิ่งนี้เท่านั้น เรารู้จักสารหรือพระเจ้าได้โดยผ่านคุณลักษณะ 2 อย่าง คือ จิต และ สสาร แท้จริงจิตและสสารคือการปรากฏออกเป็นสองแง่ของสิ่งเดียวกัน ในแง่นี้สปิโนซาจึงต่างกับเพลโตที่ว่าเขานำแบบกับสสารมารวมกันเป็นสิ่งหนึ่ง ปรัชญาของเขาจึงอยู่ในลักษณะเอกนิยม แต่มี

พื้นฐานที่ร่วมกัน คือ ยกย่องความสำคัญของจิตเป็นผู้เข้าถึงความจริงนั้นโดยวิธีการทางตรรก-
วิทยา ไม่ต้องอาศัยประสบการณ์หรือผัสสะอันคลุมเครือ ด้วยเหตุที่ในตัวเรามีความรู้แท้จริง
อันเป็น “ความจริงปรนัย” อยู่แล้ว ในการมีความคิดที่แจ่มชัด จิตจะเป็นอิสระจากสาเหตุ
ภายนอก การได้รับความคิดที่จริงต้องแยกยะมันออกจากการรับรู้อื่น ๆ ตรวจสอบถึงความ
แตกต่างของมัน ศึกษาวิธีการให้เหตุผลที่ถูกต้องเพื่อทำให้ความคิดกระจ่างขึ้น และเป็นการ
จัดระเบียบความคิดเข้าเป็นระบบ ผู้ที่มีความคิดที่จริงแล้วจะรู้สึกได้โดยไม่อาจสงสัยในความจริง
นั้น เพราะเป็นสิ่งเดียวกับการยืนยันตัวเอง สปิโนซาได้ให้ความหมายของความคิดที่จริงและ
เท็จว่า ที่ว่าจริงนั้น คือ การเข้าถึงความสัมพันธ์ของความคิดนั้นกับความคิดอื่นในระบบของ
ความคิด ส่วนที่เท็จก็คือมันไม่เข้ากับระบบความคิดหรือไม่ไปด้วยกันกับความคิดอื่น ๆ
ลักษณะดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีความสอดคล้องนั่นเอง

ไลบ์นิซ (Leibniz) เชื่อว่าเหตุผลที่พบในตรรกวิทยาและคณิตศาสตร์เป็นความจริง
โดยจำเป็นและนิรันดร ความจริงนี้เป็นเสมือนผู้พิทักษ์อันเป็นอิสระจากเจตจำนงของพระเจ้า
แต่เป็นสิ่งแน่นอนและนิรันดรมากเท่ากับพระเจ้า แต่ไม่ใช่ว่าความจริงทุกอันจะมีคุณสมบัติ
ดังกล่าว ไลบ์นิซแบ่งความจริงออกเป็น 2 ประเภท คือ ความจริงจำเป็น (necessary truth)
ซึ่งเป็นเหตุผลได้ในตรรกวิทยาและคณิตศาสตร์ ความจริงของเหตุผลนี้ สิ่งใดตรงข้ามกับมัน
จะไม่อาจเข้าใจได้ มันมีจุดกำเนิดที่ความเข้าใจอันสมบูรณ์ของพระเจ้า มันจึงเป็นสิ่งจำเป็น
สูงสุด ส่วนความจริงประเภทที่สอง คือ ความจริงเปลี่ยนแปลงได้ (contingent truth) หรือ
ความจริงของข้อเท็จจริง ซึ่งอยู่ในลักษณะของการประจักษ์ ต้องมีเงื่อนไขและสัมพันธ์ ความ
จริงนี้มีจุดกำเนิดที่เจตจำนงของพระเจ้า ความสมเหตุสมผลของมันอยู่ที่สมมติฐานที่ว่า พระเจ้า
เลือกโลกนี้จากจำนวนอนันต์ของโลกที่เป็นไปได้ และให้การมีอยู่แก่โลกนี้ให้เป็นโลกที่เป็น
ไปได้ดีที่สุด การที่จิตของมนุษย์สามารถยังรู้ความจริงทั้ง 2 ประเภท เป็นความสามารถ
พิเศษที่ต่างจากสัตว์ ซึ่งรับรู้ได้เพียงข้อมูลทางผัสสะเท่านั้น สำหรับมนุษย์ความจริงและสติ
ปัญญาเป็นวิถีทางไปสู่ความเข้าใจ ความสามารถแสวงหาความแท้จริงและการพัฒนาความรู้
ศาสตร์ที่มีแบบของความจริงสูงสุด มีความจริงของเหตุผลนิรันดร คือ คณิตศาสตร์ ซึ่งมี
หลักการที่เป็นความจริง จำเป็นโดยไม่มีข้อยกเว้น

ทฤษฎี ของความจริงที่เป็นที่ยึดถือกันเป็นส่วนใหญ่ ก่อนที่ลัทธิปฏิบัตินิยมจะเสนอ
ทฤษฎีความจริงใหม่นั้น มีอยู่ 2 ทฤษฎีด้วยกัน คือ ¹⁰

ก. ทฤษฎีความสมนัย (The Correspondence Theory) ทฤษฎีนี้เป็นความเชื่อของอริสโต-
เติลและกลุ่มอัสสมาจารย์นิยม (Scholasticism) เชื่อว่า ความจริงคือการเข้ากันได้กับข้อเท็จจริง

การสมยอมกับความเป็นจริงหรือเหตุการณ์เฉพาะหน้า ถ้าข้อความใดที่กล่าวถึงข้อเท็จจริงตรงกับความเป็นจริงแล้ว ข้อความนั้นก็จริง เช่น ถ้าเรากล่าวว่า ดวงอาทิตย์สีแดง ตรงกับข้อเท็จจริงแล้วมันก็เป็นจริง ทฤษฎีนี้ถูกแย้งว่า เป็นการทำให้ข้อเท็จจริงกับความจริงเป็นสิ่งเดียวกัน การตัดสินจึงเป็นการกล่าวซ้ำความเดิมเท่านั้น ไม่ได้ให้อะไรมากกว่านี้ อย่างไรก็ตามทฤษฎีนี้ได้รับความเชื่อถืออย่างกว้างขวางจากนักปรัชญา นักวิทยาศาสตร์ และสามัญชนทั่วไป เพราะเป็นทฤษฎีของสามัญสำนึก

ข. ทฤษฎีสอดคล้อง (The Coherence Theory) ทฤษฎีนี้เป็นความเชื่อของสปีโนซา ค้านท์ และเฮเกล เชื่อว่าความจริงคือความสอดคล้อง การเข้ากันได้โดยสมบูรณ์กับทฤษฎีอื่น ๆ รวมทั้งมูลบทและนิยามในระบบเดียวกัน ซึ่งเป็นที่ยอมรับแล้วว่าเป็นความจริง ความจริงในทฤษฎีนี้ เช่น ในเรขาคณิต เริ่มต้นพิสูจน์ความจริงของมูลบทและนิยามก่อนแล้วหาข้อความอื่น ๆ ตามกฎของตรรกวิทยา ระบบที่ได้ทั้งหมดย่อมเป็นจริง ข้อความใดที่สอดคล้องกับระบบนี้ย่อมจริงด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ยังมีข้อบกพร่อง คือ อาจเป็นไปได้ว่าความคิดทั้งระบบสอดคล้องกันดี แต่เป็นเท็จทั้งหมดก็ได้

แต่ในทัศนะของปรัชญาปฏิบัตินิยม ความจริง คือสิ่งที่เกิดขึ้นกับความคิด ไม่ใช่เป็นคุณลักษณะอันแน่นอนของความคิด ซึ่งนักปรัชญาพากันมุ่งมาดที่จะค้นหา ความคิด ความเชื่อ ทฤษฎีทั้งหลายนั้นในตัวของมันเองไม่จริงและไม่เท็จ แต่มันจะเป็นจริงหรือเท็จหรือจริงน้อยจริงมากในเงื่อนไขที่ว่า มันต้องผ่านกระบวนการของการทดสอบเสียก่อนโดยพิจารณาถึงผลที่เกิดขึ้น และการสอดคล้องกับความเชื่ออื่น ๆ ความจริงเท็จของความคิดยังขึ้นอยู่กับเวลาด้วย ทรายไคที่ความคิดหนึ่งถูกใช้ในปัญหาและอุปสรรคที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่ในฐานะที่มันเป็นเครื่องมือในการจัดการกับอุปสรรคต่าง ๆ นั้น และมันให้ผลได้ มันก็เป็นจริง แต่เมื่อไคที่มันไร้ผล ไร้สมรรถภาพไป มันก็จะเท็จ ดังนั้น ความคิดหนึ่ง อาจให้ผลในเวลาหนึ่ง ช่วงเวลานั้นมันจริง ในเวลาต่อมาถ้ามันหยุดให้ผลที่น่าพอใจ หรือไม่อาจทดสอบกับประสบการณ์ภายนอกได้ เมื่อนั้นมันเป็นเท็จ สำหรับความจริง จึงไม่มีสิ่งที่แน่นอนตายตัวหรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่มันเกี่ยวเนื่องอยู่กับประสบการณ์ การประจักษ์ และพัฒนาการไปพร้อมกับเวลา ขบวนการพัฒนาความคิดใหม่เพื่อใช้กับสภาพการณ์ใหม่ จะดำเนินต่อไปไม่หยุดยั้ง ความพยายามของมนุษย์ที่จะกำหนดขอบเขตของจักรวาลจะนำไปสู่การค้นคว้าที่ไม่มีจุดจบ และนำมาซึ่งทฤษฎีใหม่ที่จริงหรือเท็จหรือจริงมากกว่า หรือ เท็จมากกว่า ในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาการนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นความจริง ก็คือ สิ่งที่เราสามารถมีความสัมพันธ์กับปัญหาปัจจุบันได้ดีที่สุด

การที่นักปฏิบัตินิยมเริ่มต้นแนวความคิดจากกระแสของประสบการณ์ ย่อมถือว่าความเป็นจริงอยู่ในประสบการณ์นั่นเอง แต่ไม่เห็นด้วยกับพวกจิตนิยมที่เชื่อว่ามีความจริงสูงสุดที่แยกออกไปไม่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ นักปฏิบัตินิยมจึงเสนอความจริงในรูปใหม่ อันเป็นมาตรการที่เหมาะสมสำหรับนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน นั่นคือ เสนอทฤษฎีว่า ความคิดใดก็ตามจะจริงก็ต่อเมื่อนำไปใช้แล้วบังเกิดผลน่าพอใจ หรือมีคุณค่าในทางปฏิบัติ ความจริงจึงแสดงออกมาให้เห็นในรูปของคุณประโยชน์ การให้ผลดีที่สุดในการปฏิบัติ ความสามารถช่วยให้งานสำเร็จได้ ความจริงจึงเป็นสิ่งบังเอิญที่เกิดขึ้นกับความคิด โดยต้องเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์และเวลา การที่ความคิดหนึ่งจะเป็นจริง ต้องมีกระบวนการทดสอบตัวเองว่าใช้ได้ผล และสมเหตุสมผลเสียก่อน นับว่าปฏิบัตินิยมได้นำเอาลักษณะการอุปนัย และการทดลองมาใส่ในทฤษฎีความจริง ความหมายที่สำคัญที่สุดคือ ความสามารถในการทดสอบได้

โดยเฉพาะสำหรับเจมส์ หน้าที่ของความคิดไม่ใช่เป็นการเลียนแบบหรือเป็นภาพของความเป็นจริงแต่เป็นการสร้างจินตภาพเพื่อที่จะให้ความพอใจแก่ความต้องการ และความสนใจของปัจเจกชน ถ้าความคิดจะจริงจะต้องให้ผลในทางปฏิบัติอย่างไร ในวิทยาศาสตร์ความจริงของความคิดตัดสินโดยการทดสอบแล้ว จะสนองความต้องการของเราในการทำนายประสบการณ์ และจัดการสภาพแวดล้อมของเรา ความจริงในวิทยาศาสตร์ช่วยให้เราลุล่วงความสนใจที่ปฏิบัติได้ ดังนั้น ในขอบเขตของการตรวจสอบ สิ่งที่จริงกับสิ่งที่ทดสอบได้เป็นสิ่งเดียวกัน แต่ในทัศนะของเจมส์ ความคิดหนึ่งจะ “จริง” トラบเท่าที่เราเชื่อมั่นเหมาะสมกับชีวิตของเรา มันท่าที่มันให้ประโยชน์ “ความจริง” จึงเป็น “ความดี” ประเภทหนึ่ง และทั้งสองอย่างไปด้วยกันและสัมพันธ์กันใกล้ชิด “สิ่งที่จริงเป็นชื่อของสิ่งใดก็ตามที่พิสูจน์ตัวเองว่าดีในความเชื่อและดีสำหรับเหตุผลและกำหนดได้”¹¹

ความคิดที่จริงจะต้องไม่เป็นสิ่งที่ไม่ดีสำหรับชีวิต ความรู้ในสิ่งที่ดีเป็นสิ่งแน่นอนไม่ใช่เรื่องของการบังเอิญ การมีชีวิตที่ดีกว่าที่เราสามารถไปถึงได้จริง ๆ มีความคิดที่เชื่อมั่นได้นำเราไปสู่ชีวิตนั้น มันก็ย่อมจะเป็นสิ่งที่ดีกว่าสำหรับเราที่จะเชื่อในความคิดนั้น โดยมีข้อยกเว้นว่า ความเชื่อนั้นจะบังเอิญไปขัดแย้งกับความเชื่ออื่นที่ให้ประโยชน์มากกว่า ถ้าปัญหานี้เกิดขึ้น เราต้องเลือกเอาความเชื่อที่ดีกว่าไว้แน่นอน

ดังนั้น ปัจเจกบุคคลจะทำถูกแล้วถ้าเขายอมรับกฎของโลกว่า ความคิดเป็นความจริง トラบเท่าที่มันให้ “ประโยชน์ที่สำคัญแก่เรา” ในหลักการของปฏิบัตินิยม ถ้าหากสมมติฐานเรื่องพระเจ้าให้ผลอย่างน่าพึงพอใจในแง่ที่กว้างที่สุดของโลก สมมติฐานนั้นก็จริง”¹² และ

“ถ้าหากทฤษฎีในทางทฤษฎีวิทยาศาสตร์ได้ว่ามีคุณค่าสำหรับชีวิตจริง ๆ ทฤษฎีเหล่านั้นจะเป็นจริงในแง่ที่ว่า เป็นสิ่งที่ดีที่ให้ประโยชน์มากสำหรับปฏิบัตินิยม”¹³

ในแง่นี้ เจมส์นำเอาความหมายในทางปฏิบัตินิยมเข้าไปรวมกับความคิดของเขาในเรื่องบทบาทของการคิด และได้สร้างข้อความอันมีชื่อกระฉ่อนแต่สร้างความตระหนกตกใจให้กับสังคมปรัชญา คือ “ความจริง คือ ความมีประโยชน์ในวิถีคิดของเราเท่านั้น เหมือนกับสิ่งที่ถูกต้องก็คือสิ่งที่มีประโยชน์ในวิถีประพจน์ของเรา”¹⁴

เจมส์ยกย่อง “ผลประโยชน์มากที่สุด” ว่าเป็นสิ่งที่สร้างศรัทธาสูงสุด ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดข้อเท็จจริง เขาเชื่อว่า ความจริงในรูปผลประโยชน์นี้ต้องสามารถทดสอบได้ “ความคิดที่จริง คือความคิดที่เราสามารถรับเอาได้ ยืนยันได้ มีหลักฐานและทดสอบได้ แต่ความคิดที่เท็จไม่สมควรจะทำได้”¹⁵ และ “เมื่อความจริงเกิดขึ้นกับความคิดหนึ่ง” นั่นคือ “ความเป็นจริงของมัน ในข้อเท็จจริงคือเหตุการณ์หนึ่ง หรือ คือขบวนการความสมเหตุสมผลของมัน เป็นขบวนการของการกระทำที่สมเหตุสมผลของมันเอง”¹⁶ ประโยคหลังนี้มีความหมายในทางปฏิบัตินิยมอย่างไร? เจมส์อธิบายว่าย่อมจะมีความหมายแน่นอนถึงความคิดที่มีผลในทางปฏิบัติของการทดสอบความจริงได้ และมีหลักฐานยืนยันว่าผลก็คือ กฎที่เห็นพ้องทั่วไปในเมื่อผลนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในใจเราเมื่อเรากล่าวว่า ความคิดของเรา “ยินยอมกัน” กับความเป็นจริงและมันจะเป็นตัวนำเราโดยผ่านการกระทำและความคิดที่ผลนี้สนับสนุนไปสู่ประสบการณ์ส่วนอื่น และเราจะรู้สึกว่าคุณรู้สึกเช่นนี้มีอยู่ในศักยภาพของเรา นั่นคือ ต้นกำเนิดของความคิดมีอยู่ในการยินยอมกัน การเชื่อมโยงและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับเราจากจุดหนึ่งไปยังจุดหนึ่งในลักษณะขยายกว้างออกไปโดยมีความกลมกลืนและน่าพอใจ ดังนั้น หน้าที่ในการเป็นผู้นำในการไปด้วยกันทั้งหมดนี้ ก็คือ การพูดถึงการตรวจสอบความจริงของความคิดนั่นเอง

ความคิดที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นจริง โดยอยู่บนพื้นฐานของการตรวจสอบแล้ว เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องแสวงหาความคิดดังกล่าว เพราะการได้รับความจริงแล้วจะนำไปสู่ความพอใจอื่น ๆ ที่สำคัญ ความจริงเหล่านี้จะเพิ่มจำนวนขึ้น และถูกสะสมอยู่ใน “คลังเก็บความจริง” โดยเฉพาะ ในทางปฏิบัติมีบางหน่วยที่เรายังไม่จำเป็นต้องใช้หรือ ความจริงทุกอันไม่ใช่ที่สำคัญตลอดเวลา เพราะแม้ว่าจะได้รับการทดสอบแล้ว แต่บางครั้งไม่ตรงกับกรณีในทางปฏิบัติ แต่ละหน่วยอาจมีความสำคัญขึ้นมาในวันใดวันหนึ่ง “คลังเก็บความจริง” ของความคิดที่จะใช้ในสถานการณ์ที่จะเป็นไปได้ นับว่ามีประโยชน์มาก เมื่อใดที่ความจริงอันใดเกิดปฏิบัติได้ตรงกับกรณีที่สถานการณ์เกิดขึ้น ความจริงจะเปลี่ยนสถานภาพจากวัตถุ

ที่ถูกเก็บไว้ในคลังมาเป็นสิ่งที่ทำหน้าที่มีกิจกรรมภายในโลกและความเชื่อ นั่นคือ เราสามารถกล่าวได้ว่า “มันมีประโยชน์เพราะมันจริง หรือ มันจริงเพราะมันเป็นประโยชน์”¹⁷ เจมส์ย้ำว่า 2 ประโยคนี้มีความหมายเท่ากัน เพราะบอกเราถึงความคิดที่ให้ผลสำเร็จและทดสอบความจริงแล้ว

ในคลังของความจริงนั้น ประกอบด้วย ความจริงในระดับของสามัญสำนึก คือ เป็นข้อเท็จจริง และความจริงของความคิดที่เกี่ยวกับจิต ในระดับข้อเท็จจริงจะปรากฏในรูปผัสสะหรือความสัมพันธ์ในสามัญสำนึก เช่น วันที่ สถานที่ ระยะทาง กิจกรรม เป็นต้น เหล่านี้เป็นความคิดชั้นนำเชิงเดี่ยว เมื่อได้รับการทดสอบสมบูรณ์แล้ว จะเป็นพื้นฐานของขบวนการความจริง และทั้งหมดสัมพันธ์กันในเชิงอนุमान คือ เมื่อเราทดสอบความคิดของเราเกี่ยวกับตัวอย่างอันใดอันหนึ่งในชนิดใดชนิดหนึ่งได้แล้ว เรามีอิสระที่จะอนุमानไปยังตัวอย่างอื่น ๆ ในชนิดนั้นโดยไม่ต้องทดสอบอีก เพราะจิตของเรามีอุปนิสัยในการพิจารณาชนิดต่าง ๆ ด้วยสติปัญญา และทำตามกฎทั้งนี้ทำให้เกิดผลดีคือ เป็นการประหยัดเวลา เจมส์เชื่อว่า การอนุमानเป็นการทดสอบทางอ้อมหรือจะเรียกว่าเป็นศักยภาพจะอาจเป็นจริงเท่า ๆ กับขบวนการทดสอบที่สมบูรณ์ เพราะให้ผลเช่นเดียวกันที่เรายอมรับ

ความจริงในอีกระดับหนึ่ง คือ เป็นเรื่องของจิตใจอยู่ในขอบเขตของการเป็นความเชื่อที่ถูกและผิด เมื่อมันถูกก็จะกลายเป็นชื่อของคำจำกัดความหรือหลักการ เช่น 1 และ 1 เป็น 2, 2 และ 1 เป็นสาม หรือ สีขาวต่างจากสีเทาน้อยกว่าสีดำ วัตถุในระดับนี้เป็น “วัตถุทางจิตใจ” ซึ่งความสัมพันธ์ของมันสังเกตเห็นได้เพียงแวบเดียว โดยไม่จำเป็นต้องมีการทดสอบทางผัสสะมันจะจริงเสมอ เพียงแต่ถ้าเราทดสอบความจริงของชนิด และใช้กฎของชนิดกับสิ่งเฉพาะ ให้ชื่อชนิดอย่างถูกต้อง ก็มั่นใจได้ว่าเราจะได้ความจริง และความสัมพันธ์ที่เป็นจิตสามารถจะรู้จักทุกสิ่งในชนิดได้อย่างดี ความจริงในลักษณะของความสัมพันธ์ทางจิตก็เป็นเรื่องของการชั้นนำเช่นเดียวกัน การเชื่อมโยง ความคิดหนึ่งกับอีกความคิดหนึ่งในความจริงทางตรรกวิทยาและคณิตศาสตร์ เป็นระบบที่ยิ่งใหญ่ และช่วยทำให้ประสบการณ์มีระเบียบ

เจมส์บอกเราว่า ความเป็นจริง จะหมายถึง 3 ประการ คือ ข้อเท็จจริงในลักษณะรูปธรรม, ลักษณะนามธรรม และความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ประการแรกที่หยั่งเห็นได้ โดยทั้ง 3 มี “การยินยอมกัน” เขาให้คำอธิบายว่าโดยพื้นฐานแล้ว “ยินยอมกัน” หมายถึง “จำลอง” ซึ่งที่จริงแล้วมีความเป็นจริงอีกมากมายที่ความคิดของเราเป็นได้แก่ “สัญลักษณ์” ของมันเท่านั้น ไม่ใช่เป็นรูปจำลอง เช่น “เวลาที่ผ่านไปแล้ว” “พลัง” “โนทันที่ทันใจ” ฯลฯ เหล่านี้จิตเราไม่อาจจำลองได้ ดังนั้น การยินยอมกับความเป็นจริง ถ้าในความหมายกว้างที่สุด คือ

“การที่เราถูกชักนำไปสู่ความเป็นจริงโดยตรงหรือไปสู่สภาพแวดล้อมของมันหรือภาวะที่เราถูกจัดให้เข้าไปสัมผัสกับมัน เพื่อที่จะรู้จักมันหรือบางสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมัน ซึ่งย่อมจะเป็นการดีกว่าที่เราจะไม่ยินยอมกับมัน” ก็จะดีกว่าทั้งในด้านปัญญาและการปฏิบัติ

ดังนั้น ความคิดใดก็ตามที่สามารถช่วยให้เราสัมพันธ์กับความเป็นจริง ทั้งในทางปฏิบัติและสติปัญญา ไม่ขัดแย้งต่อความก้าวหน้าของเรา ความคิดนั้นย่อมเหมาะสมและช่วยปรับปรุงชีวิตมนุษย์ให้เข้ากับความเป็นจริงทั้งหมด ปฏิบัตินิยมจึงตีความหมายของการยินยอมกันมาเป็นเรื่องของการชี้นำไปโดยจำเป็น นำไปสู่ประโยชน์อันสัมผัสได้และมั่นคงจากความคิดปัจจุบันไปสู่จุดหมายในอนาคต ในที่นี้มันจึงเป็น “ความคิดทางวิทยาศาสตร์” และความจริงก็เป็นการสร้างขึ้นโดยขบวนการทดสอบ ซึ่งพวกเหตุผลนิยมจะต้องคัดค้าน เพราะเชื่อว่าความจริงต้องไม่ใช่การสร้างขึ้นแต่มีอยู่แล้วโดยสมบูรณ์ มันเป็นความสัมพันธ์หน่วยเดียวที่ไม่ต้องอาศัยขบวนการใด และเทียบย่อความจริงของประสบการณ์อยู่ตลอดเวลา

3.3 จอห์น ดิวอี้ (1859 - 1952)

ดิวอี้ เป็นทั้งนักปรัชญา นักการศึกษา และนักวิจารณ์สังคม เขามีความสนใจในปรัชญา และความคิดทางสังคมอย่างมาก ดิวอี้ได้ศึกษาวิชาตรรกวิทยากับเฟิร์ช ณ มหาวิทยาลัย จอห์น ฮอปกินส์ แต่ผู้ที่มีอิทธิพลต่อเขามากที่สุด คือ จี เอส มอริส ผู้มีทัศนะทางปรัชญาเจริญรอยตามเฮเกล และกลุ่มจิตนิยม ประกอบกับความสนใจในวิชาฟิสิกส์ ร่วมกับความคิดเรื่องความสัมพันธ์กันและพึ่งพาอาศัยกันของทุก ๆ สิ่ง ซึ่งเป็นการคัดค้านความเชื่อเรื่องเอกนิยมและทวินิยม ที่บั่นทอนปรัชญาตลอดมา แต่ต่อมาภายหลังได้หันเหออกจากลัทธิเฮเกล ปรัชญาของเขาจึงเน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เป็นขบวนการจรณะและความกระทบกระทั่งของอินทรีย์ ในปี 1884 หลังจากจบการศึกษาชั้นปริญญาเอกและทำการสอนที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน ระหว่างช่วงเวลานี้เขามีความไม่พอใจในปรัชญาบริสุทธิ์ จึงพยายามแสวงหาวิธีที่จะทำให้ปรัชญาไปด้วยกันกับการปฏิบัติของมนุษย์ ทัศนะของเขาในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและการศึกษาเข้มข้นขึ้น เขาได้มีโอกาสใกล้ชิดปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว และการอพยพตั้งถิ่นฐานของพลเมือง แต่ดิวอี้มีชื่อเสียงแพร่หลายไปทั่วโลกในด้านปรัชญาการศึกษา ส่วนผลงานที่สำคัญทางปรัชญาคือ “Reconstruction in Philosophy”, “Characters and events” “Experience and Nature” “How We Think” เป็นต้น อิทธิพลของดิวอี้มีต่อทุกสาขาวิชา

ในด้านของลัทธิปฏิบัตินิยมนั้น ดิวอี้เป็นผู้ที่ได้พัฒนาแนวความคิดนี้ถึงขั้นสูงสุด โดยสามารถนำไปใช้ได้กับปัญหาต่าง ๆ ทำให้ปฏิบัตินิยมซึ่งเดิมเป็นเพียงแนวความคิดทัน

สมัยในรูปวิธีการที่จะดำรงอยู่ในสังคมตามแบบวิทยาศาสตร์นั้น กลายเป็นสำนักหรือลัทธิ
ขึ้นโดยความพยายามแก้ไขของดิวอี้ เขาเริ่มด้วยการแสดงความนิยมในเจมส์ ขณะเดียวกัน
ก็ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลจิตนิยมของเฮเกลและคันท์ ภายหลังเขายอมรับความสำคัญของเพิร์ธ
และนำความคิดบางอย่างมาพัฒนาเป็นของตนเอง ดิวอี้ได้รับความสำเร็จในการประสาน
ปฏิบัตินิยมแบบตรรกวิทยาของเพิร์ธกับแบบมานุษยนิยมของเจมส์ แต่อาจกล่าวได้ว่าปรัชญา
ของดิวอี้ ทั้งหมดอยู่ในรูปของธรรมชาตินิยม (Naturalism) ซึ่งรวมเอาความเป็นสัญนิยมและ
วัตถุนิยม สำหรับดิวอี้โลกประกอบด้วยเหตุการณ์ที่เป็นประวัติศาสตร์และธรรมชาติ ปรัชญา
เกิดจากข้อเท็จจริงของชีวิตและจิตใจ ปรัชญาอุปกรณนิยมของเขาเป็นทฤษฎีความจริงใน
ทางธรรมชาตินิยมเท่านั้น จิตและสสารเป็นปัจจัยของเหตุการณ์ ซึ่งจะเกิดขึ้นต่อไปไม่หยุดยั้ง
แต่มันจะรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในลักษณะที่เป็นประวัติศาสตร์

ลัทธิอุปกรณนิยม (Instrumentalism)

ปฏิบัตินิยมของดิวอี้เป็นที่รู้จักในนาม “อุปกรณนิยม” ด้วยความพยายามในการวิเคราะห์
ของเขา ปฏิบัตินิยมรวบรวมขึ้นเป็นรูปร่างในลักษณะ “ทฤษฎีทั่วไปของการสร้างมโนคติ
และการให้เหตุผล” อุปกรณนิยมเป็นทั้งทฤษฎีทางตรรกวิทยา และหลักการชี้้นำของการ
วิเคราะห์วิจารณ์ทางจริยศาสตร์ ดิวอี้พัฒนาทฤษฎีความรู้โดยมีลักษณะสำคัญ และจำเป็น
ในแง่บทบาททางชีววิทยาและจิตวิทยา ขบวนการรู้มีอยู่ในความสามารถของมนุษย์ และ
การพยายามไข่มโนคติเป็นตัวนำในการชี้บอกความสามารถของกิจกรรมทางปัญญาของ
มนุษย์ต่อปัญหาสังคมปัจจุบัน

“อุปกรณนิยมเป็นความพยายามที่จะสร้างทฤษฎีทางตรรกวิทยาของมโนคติ การ
ตัดสินใจ และการอ้างถึงในแบบต่าง ๆ โดยจะพิจารณาถึงเรื่องความคิดเป็นพื้นฐาน ในแง่ที่ว่า
มันกระทำหน้าที่อย่างไรในการตัดสินใจ ข้อทดสอบผลในอนาคต”¹⁹

ลักษณะสำคัญของทฤษฎีนี้สำหรับดิวอี้ ก็คือ เมื่อใดที่การค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์
ศีลธรรม รวมทั้งประสบการณ์ในสังคมแตกต่างกัน วิธีการและรูปแบบของความคิดจะ
ทำหน้าที่ “ในการตัดสินใจผลที่จะตามมาในอนาคตซึ่งทดสอบได้” สิ่งที่ดิวอี้ย้ำถึงมากที่สุดคือ
ประสบการณ์ ซึ่งสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความคิด

ก. มโนคติเรื่องประสบการณ์และความคิด

ประสบการณ์ของมนุษย์เกิดขึ้นจากการกระทบกระทั่งระหว่างอินทรีย์กับสิ่งแวดล้อม
ประสบการณ์ไม่ใช่สิ่งที่เราารู้ก่อนแล้ว แต่เป็นการกระทำที่ถูกสร้างขึ้นและเมื่อใดที่อินทรีย์
เผชิญกับสถานการณ์ที่ไม่อาจจะกระทำในแบบเดิมต่อไปได้อีก การคิดก็เกิดขึ้น วิธีที่มนุษย์

จะสัมพันธ์กับสถานการณ์ที่เป็นทุกข์ก็โดยการสร้างสมมติฐานเพื่อเป็นแนวทางการกระทำ ในอนาคต แน่หนอนที่คุณประโยชน์ของกิจกรรมทางปัญญาต้องถูกกำหนดโดยมาตรการใน ทางปฏิบัติ ไม่ว่าอินทรีย์จะสามารถทำหน้าที่อย่างน่าพอใจอีกหรือไม่ ความคิดจึงเป็นเครื่องมือ ในการแก้ปัญหา การเกิดขึ้นของปัญหาสร้างไช้ของการตอบสนองของกิจกรรมทางจิต ซึ่ง นำไปสู่การค้นพบทางออกที่ให้ผลชนะอุปสรรคซึ่งอินทรีย์เผชิญอยู่ ดังนั้น ความคิดจะสร้าง โลกขึ้นใหม่ และเปลี่ยนเป็นเครื่องมือให้มนุษย์ใช้ จุดเริ่มต้นของความคิดคือการขัดแย้งของ มนุษย์กับประสบการณ์เฉพาะหน้า การทำให้ตัวเราเองสำนึกถึงความผิดพลาด ความชั่ว ความขาดระเบียบ ความไม่มีเหตุผลและความตาย คือความเป็นจริงไม่ใช่การหลอกตัวเอง ว่าเป็นเพียงภาพปรากฏเท่านั้น ภาระหน้าที่ของมนุษย์และสังคมคือจะต้องต่อสู้เพื่อลดผลของ สิ่งเหล่านี้ รวมทั้งลดค่ามันลงเป็นเพียงความกระทบกระเทือนที่ได้เท่านั้น งานนี้จะค่อย ๆ เข้าใจ ไปทีละขั้นโดยผ่านกิจกรรมของมนุษย์ผู้มีสติปัญญาและงานนี้จะ “สมเหตุสมผลภายในขอบ เขตของความสำเร็จ” โดยหลักนี้เท่านั้นที่ทฤษฎีหรือลัทธิความเชื่อทุกอันจะให้ผลดี มนุษย์ เปลี่ยนแปลงความเป็นจริงเพื่อที่จะให้ความมั่นคงแก่ตัวเองในด้านผลประโยชน์และความบันเทิง ใจในสิ่งที่เขาปรารถนา เขาจะคิดเมื่อถูกกระตุ้นโดยความจำเป็นและความกระวนกระวาย ที่ได้รับการรบกวนจากประสบการณ์ ซึ่งจำเป็นต้องแก้ไขและเอาชนะ “ความสำเร็จที่ปราศ- จากความพยายาม ก็เหมือนชีวิตที่ปราศจากความคิด” (Reconstruction in Philosophy)

มนุษย์จะไม่มีการใช้ความคิดเลย ถ้าการกระทำของเขาถูกบังคับด้วยอำนาจหรือ ความเชื่อในลัทธินิยัตินิยม (Determinism) แต่ถ้าเขายอมรับความเป็นจริงของประสบการณ์ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้เกิดระบบแนวคิดและทฤษฎีซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับจะ ใช้ดำเนินการ ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ดังนั้น “ความสมเหตุสมผล” ของทฤษฎีจึงอยู่ที่ “ความสำเร็จ” ซึ่งมีความหมายเท่ากับการจัดการความเป็นจริงแบบใหม่อย่างมีประสิทธิภาพและเฉียบแหลม แต่ทฤษฎีหรือระบบใดก็ตามจะผิดถ้าหากเชื่อในทฤษฎีที่แข็งแกร่ง หรือความแท้จริงสัมบูรณ์ เพราะความคิดมีแต่คุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องมือเท่านั้น มโนคติทุกอันสามารถมีพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจากการใช้งานของเรา

มโนคติที่สำคัญที่สุดในปรัชญาของดิไวคือ เรื่องของ “ประสบการณ์” ในระยะแรก ดิไวเห็นด้วยกับทฤษฎีของพวกเขาเฮกเกเลียน และจิตนิยม ในศตวรรษที่ 19 ซึ่งเชื่อว่าประส- บการณ์เป็นสิ่งเดียว ทุกสิ่งรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันสูงสุด ขณะเดียวกัน มันก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีการแยกแยะระหว่างจิตกับกาย ความแตกต่างอยู่ที่การทำ หน้าที่และบทบาทในระบบอินทรีย์ซับซ้อน แต่ต่อมาดิไวได้หันเหออกจากปรัชญาของเฮกเก

โดยแสดงเหตุผล 3 ประการคือ

1. จิตนิยมมีอคติในเรื่องความรู้และการรู้โดยบิดเบือนลักษณะของประสบการณ์ นั่นคือ ละเลยประสบการณ์ของการกระทำในแง่ที่ไม่ใช่การไตร่ตรอง โดยเข้าใจผิดว่าประสบการณ์เป็นเสมือนแบบของการรู้ จึงพอใจเพียงแต่การเขียนคำบรรยายถึงความรู้และการแสวงหาทั้งหมด จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงการบิดเบือนลักษณะของประสบการณ์และการรู้ของมนุษย์ เพราะโดยพื้นฐานแล้วมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิต เป็นผู้กระทำ ต้องเผชิญกับอุปสรรคต้องพบกับความพึงพอใจและเศร้าใจ ชีวิตส่วนใหญ่จึงประกอบด้วยประสบการณ์ที่ไม่ใช่มีแต่การไตร่ตรองเป็นพื้นฐาน ดังนั้น เราต้องเข้าใจธรรมชาติของความคิด การไตร่ตรองการแสวงหาและบทบาทของมันในชีวิตมนุษย์เท่านั้น และชื่นชมกับความจริงที่เกิดขึ้น

2. พวกจิตนิยมเชื่อว่า ทุกสิ่งมีความสัมพันธ์ภายในต่อกันจึงรวมเข้าเป็นสิ่งเดียวกัน ดิวอี้ปฏิเสธทัศนะนี้ แต่เห็นด้วยกับพหุนิยมของฝ่ายประจักษ์นิยมอังกฤษ เขายืนยันว่าชีวิตประกอบด้วยประสบการณ์และสถานการณ์ที่หล่อมซ้อนกัน และทะลุตลอดถึงกัน หน่วยย่อยแต่ละหน่วยมีความสมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะภายใน และประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลเป็นหน่วยพื้นฐานของชีวิต

3. พวกเฮกาเลียนและจิตนิยม มีญาณหยั่งรู้ในธรรมชาติของอินทรีย์แห่งประสบการณ์ แต่ได้นำไปแผ่ขยายจนกว้างมากเกินไปถึงกับให้เป็นความคิดของจักรวาลทั้งหมด ดิวอี้เห็นว่าผิดโดยที่แนวความคิดของเขาโน้มไปยังธรรมเนียม การอธิบายลักษณะอินทรีย์ของประสบการณ์ต้องอธิบายทางวิทยาศาสตร์ เขาได้ค้นพบการพัฒนาศาสตร์แห่งมนุษย์โดยเรียกว่า เป็นการเริ่มต้นทางมานุษยวิทยา - ชีววิทยา

ดิวอี้เชื่อมั่นว่า เขาเป็นผู้หนึ่งในขบวนการพัฒนาประจักษ์นิยมใหม่ ด้วยมโนภาพใหม่ของประสบการณ์ โดยรวมเอาแนวธรรมเนียมเข้ากับความชื่นชมอย่างมากในวิธีการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เชื่อว่าประสบการณ์จะประกอบขึ้นเป็นคลังของความรู้ ความชำนาญของสังคม และจะเป็นวิถีที่ช่วยให้มนุษย์สามารถสัมผัสโดยตรงกับธรรมชาติที่อยู่ใต้อิทธิพลหลายหลาก

ข. ปรัชญาในทัศนะใหม่

ดิวอี้ อ้างว่าการคิดปรัชญาในยุคต้นส่วนใหญ่ พุ่งถึงความเป็นจริงซึ่งแฝงไว้ด้วยภาระในการแก้ปัญหา เพราะตั้งทฤษฎีโดยแยกออกจากการปฏิบัติและในด้านการแสวงหาข้อยุติที่สมบูรณ์ต่อปัญหาปรัชญานั้น นักปรัชญาไม่ได้ให้ความสนใจกับความต้องการของมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้คิดเลย ยิ่งไปกว่านั้นยังพยายามที่จะสร้างแผนการที่อยู่นอกเหนือความเข้าใจต่อความ

คิดของมนุษย์และได้ปฏิเษการมีความคิดและทางออกใหม่ ๆ สำหรับกิจกรรมความเป็นมนุษย์ ดิวอี้ย้าว่า สิ่งที่สำคัญในปัจจุบันคือการสร้างปรัชญาขึ้นใหม่ในรูปของปัญหาที่เราได้เผชิญ อยู่ทุกวัน ในบทบาทดังกล่าว ปรัชญาก็จะไม่เป็นวิชาที่ไร้ประโยชน์ที่มีคุณค่าน้อยต่อโลกที่ เราเกี่ยวข้องกับอยู่ทุกวันอีกต่อไป แต่จะเป็นพลังชี้หน้าสำหรับทุกสิ่งในการพัฒนาเครื่องมือและ วิธีการใหม่ในการช่วยเหลือมนุษย์สำหรับต่อสู้กับสิ่งแวดล้อม ดิวอี้พยายามชี้ถึงหน้าที่ของ ปรัชญาใหม่จากแบบดั้งเดิมที่มักจะพยายามอธิบายถึงโลก สิ่งแท้จริง ฯลฯ และสร้างลัทธิ หรือระบบความคิดขึ้นมาอยู่ในลักษณะที่ว่า ปรัชญาสามารถจะเป็นเครื่องมือในการวิจารณ์ และสร้างสรรค์สังคมได้ เช่น ถ้าเกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม ปรัชญาจะช่วยวิเคราะห์วิจารณ์ และแยกแยะแนวคิดและวัฒนธรรมของสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการหาคำตอบที่เหมาะสม ดิวอี้ยอมรับแต่สิ่งปรากฏรอบตัวเราเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องก้าวความไปถึงว่าโลกเกิดจากอะไร แต่มีโลกที่สร้างขึ้นใหม่ ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่ก็จะค่อย ๆ ได้รับการแก้ไข ได้หมดสิ้น

ดิวอี้อธิบายถึงกำเนิดของความคิดทางปรัชญา ซึ่งเดิมเชื่อกันว่าเป็นเพราะมนุษย์คิด อย่างมีเหตุผลเป็นระบบสืบเนื่อง จะเห็นได้จากตรรกวิทยา แต่ดิวอี้ปฏิเสธความเชื่อนี้ เขา คิดว่า ครั้งแรกที่มนุษย์เริ่มคิดนั้นเป็นเรื่องของอารมณ์ไม่ใช่สติปัญญา มนุษย์มีความจำ สามารถ จดจำประสบการณ์ของตนเองไว้ได้ แต่จะจำในสิ่งที่น่าสนใจเท่านั้น เหตุการณ์หรือความ รู้สึกที่ไม่น่าใส่ใจก็จจะลืมเลือนไป นี่เป็นเรื่องของอารมณ์ ในตอนแรกมนุษย์ไม่มีงานทำมาก นัก จึงมีเวลาว่างที่จะระลึกถึงความหลังหรือเหตุการณ์ที่น่าจดจำ เช่น คนป่าที่ออกล่าสัตว์ เมื่อวานขึ้นแล้วได้รับชัยชนะมา ก็จะคิดถึงเหตุการณ์ระทึกใจที่เขาได้เผชิญมาด้วยความภูมิใจ ซึ่งขณะที่คิดนั้น ความตื่นเต้น และความกลัวจะน้อยลงกว่าในสถานการณ์จริง เพราะเขาได้ ชัยชนะมาแล้ว ในความจำ ความทุกข์จะลดลง เมื่อมนุษย์มีความคิดมากขึ้น ความกลัว กลียด และรัก จะลดลง เหตุผลจะเกิดขึ้น มนุษย์เริ่มคิดอย่างมีเหตุผล จุดกำเนิดของปรัชญาจะเกิด ขึ้นโดยเริ่มแรกออกมาในลักษณะของบทละคร บทกวี แสดงออกถึงอารมณ์ การสร้างละครเพื่อ เลียนแบบชีวิตจริงในเหตุการณ์ที่จดจำได้ ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นซ้ำกันบ่อยเข้าจน ถึงจุดหนึ่ง ก็จะมีผู้สรุปออกมาเป็นกฎเกณฑ์ ปทัสถานของสังคม และกฎเกณฑ์จะมั่นคงขึ้น ก็ต่อเมื่อผู้ปกครองชุมชนเป็นผู้ส่งเสริมให้ใช้ในกลุ่มของตน เมื่อคนหลาย ๆ กลุ่มคิดตรงกัน ก็แผ่ขยายเป็นประเทศ ดังนั้นอิทธิพลของสังคมทำให้ความเชื่อต่าง ๆ เกิดขึ้น ความคิดเกิดขึ้นควบคู่กับอิทธิพลของสังคม จะเกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ ปรัชญาจึงเกิดจากวัฒนธรรมประเพณี ของสังคม ซึ่งมีกำเนิดจากความจำของมนุษย์

ฉะนั้น การศึกษาปรัชญาจึงเป็นการศึกษาพัฒนาการของวัฒนธรรมซึ่งเป็นการศึกษา เรื่องของมนุษยชาติ สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดกับมนุษย์ปรัชญาจึงต้องให้ความสนใจถึงตัวมนุษย์ใน สังคม แรงแบนดาลใจในการกระทำ ความพยายามในการสร้างกฎเกณฑ์ ชีวิตที่อยู่ท่ามกลาง สภาพแวดล้อม แต่อย่าก้าวออกไปไกลเกินโลกของผัสสะและประสบการณ์ ดังนั้นต้องใช้ ปรัชญาเป็นเครื่องมือปรับปรุงและแก้ปัญหาสังคม นักปรัชญาควรยอมรับข้อเท็จจริงและมี หน้าที่อธิบายให้คนทั่วไปเข้าใจสังคมให้ดีขึ้น

ค. ความแตกต่างระหว่างเฮเกลและดิวี่

การพัฒนาปฏิบัตินิยมของดิวี่เกิดจากการวิจารณ์โต้แย้งลัทธิจิตนิยมของเฮเกล หลัก ปฏิพัฒนาการ (dialectic) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ สภาวะดั้งเดิม (Thesis) ซึ่งมีสภาพ เป็นจิตเหนือความคิดบริสุทธิ์ ต่อมาพัฒนาไปสู่สภาวะขัดแย้ง (Antithesis) กับตัวเอง โดย เปลี่ยนสภาพเป็นวัตถุและธรรมชาติ สำหรับมนุษย์มีส่วนที่เป็นจิตแทรกอยู่ในร่างกาย จึงมี ความพิเศษ และในที่สุด จะพัฒนามาสู่สภาวะประสาน (Synthesis) อันเป็นขั้นที่จิตได้ตระหนัก แล้วว่า วัตถุและธรรมชาติไม่ใช่ความแท้จริง แต่ความแท้จริงคือจิตบริสุทธิ์ มนุษย์จะระลึก ได้อย่างสมบูรณ์ว่า ธรรมชาติที่แท้ คือ สภาวะดั้งเดิม เมื่อใดก็ตามที่มวลมนุษย์คิดได้เหมือน กันหมด สภาวะสมบูรณ์ก็จะเกิดขึ้น ทุกอย่างจะเป็นจิตอย่างสมบูรณ์ และเมื่อถึงขั้นนี้แล้ว การปฏิบัติพัฒนาการก็เกิดขึ้นใหม่ต่อไป

แต่สำหรับดิวี่เอง ยอมรับเช่นกันว่า โลกนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง อยู่กับที่ แต่ดิวี่ไม่ได้ยอมรับเรื่องจิตบริสุทธิ์ เพียงแต่มองเห็นความจริงของธรรมชาติซึ่งมี อยู่แล้ว และวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่สามารถอธิบายและพิสูจน์ได้ เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมีสติปัญญาติด มาด้วย สามารถใช้สติปัญญาปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น ความคิดของมนุษย์ไม่ หยุดอยู่กับที่ แม้เมื่อธรรมชาติจะดีขึ้น มนุษย์ก็จะพยายามทำให้ดีขึ้นอีกจิตของมนุษย์จึงอยู่ ในลักษณะสร้างสรรค์ แต่คนละความหมายกับการสร้างสรรค์ของเฮเกลที่หมายถึงการตระ- หนักในความจริงของความเป็นจิตบริสุทธิ์และกลับไปสู่จุดนั้น เมื่อโลกอยู่ในสภาพดีขึ้น สังคม มนุษย์ก็ดีขึ้น การพัฒนาดำเนินไปเรื่อย ๆ ในทำนองนี้จึงไม่มีจุดสมบูรณ์สูงสุด ปฏิพัฒนาการ ของดิวี่จะมีเพียง 2 สภาวะ เพราะขณะที่เราใช้ความคิดเมื่อขัดแย้งของเดิม และแก้ไขให้ ดีขึ้นแล้วเราก็หยุดอยู่ ณ จุดนั้นซึ่งเท่ากับสภาวะประสาน แต่เป็นการหยุดชั่วคราวระยะหนึ่งเท่านั้น ก็คิดต่อไปอีก

จิตสำหรับดิวี่ ไม่อยู่ในลักษณะความคิดบริสุทธิ์เป็นนามธรรม เช่น เฮเกล แต่จิตนี้ หมายถึงความคิดของมนุษย์ซึ่งแสดงออกมาในด้านต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ ภาษา การเมือง

การศึกษา ศิลปะ ศาสนา และสถาบันสังคม จึงเป็นจิตที่อยู่ในลักษณะวัตถุประสงค์ ปฏิบัตินิยม ในทัศนะของดิออร์แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่แข็งแกร่งสูงสุด เพราะไม่ใช่แต่เพียงลดสถานภาพของความคิดลงมาเป็นเครื่องมือของการกระทำเท่านั้นแต่ยัง

1. ขจัดร่องรอยของลักษณะวิญญูณนิยม
2. จำกัดหน้าที่ของสติปัญญาให้มีหน้าที่เพียงเปลี่ยนแปลงความเป็นจริง
3. ทั้งหมดนี้เพื่อความพึงพอใจต่อความต้องการของมนุษย์และความกระวนกระวายอันเป็นแรงกระตุ้นที่แสดงถึงการมีประสิทธิภาพและผลที่ดี

ปฏิบัตินิยมของดิออร์ไม่ได้แตกต่างไปมากจากความคิดพื้นฐานของมาร์กซ์ (Marx) และพวกมาร์กซิสต์ (Marxism) อาจกล่าวได้ว่าเป็นมาร์กซิสต์แบบอเมริกัน เพราะผลที่ได้จากศีลธรรม ศาสนา และทัศนะทางปรัชญาเหมือนกัน แต่ความแตกต่างอาจมีตรงที่มาร์กซ์นั้น พยายามวางหลักการให้กับสังคมต้องดำเนินไปในจุดหมายเดียวกัน คือ สังคมคอมมูน แต่ดิออร์ไม่ได้กำหนดว่าสังคมจะต้องอยู่ในแนวใด เพียงแต่ที่เราทุกคนสามารถแก้ไขปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้นได้ เป็นการร่วมมือของมนุษย์ทั้งหมดแต่ไม่ใช่เป็นกฎเกณฑ์

ง. ตรรกวิทยาและการหาความรู้ (Logic and Inquiry)

ดิออร์พัฒนาทฤษฎีการหาความรู้เสียใหม่ ซึ่งเขาเรียกว่าตรรกวิทยา เขาถือว่า ตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือ หรือ การทดลอง อันเป็นวิธีการที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในการได้รับความรู้ที่ถูกต้อง การใช้ตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือบนพื้นฐานของการตรวจสอบที่จะช่วยกำหนดหลักการเฉพาะสำหรับพฤติกรรมในการหาความรู้ครั้งต่อ ๆ ไป ดิออร์นิยามการแสวงหาความรู้ไว้ว่า

การเปลี่ยนแปลงโดยตรงและควบคุมได้ของสถานการณ์ที่ยังไม่ได้ถูกกำหนดมาเป็นสถานการณ์ที่กำหนดแล้วในด้านความแตกต่างทางโครงสร้าง และความสัมพันธ์ เพื่อที่จะแปรผันส่วนประกอบของสถานการณ์เริ่มแรกให้เข้ารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมด

(Logic : The Theory of Inquiry p.164)

ในสภาพการณ์ที่ยังไม่ได้มีการกำหนดนั้น เท่ากับว่ามีการขัดแย้งภายใน อาจกล่าวได้ว่า ผู้มีประสบการณ์หรือผู้แสวงหาความรู้กำลังพบกับ “ความรู้สึกยุ่งยาก” ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนการหาความรู้ เมื่อต้องหาทางออกให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น เราต้องพยายามเชื่อมโยงปัญหาจากหลาย ๆ ด้าน วิเคราะห์สถานการณ์อย่างถี่ถ้วน เก็บข้อมูลให้มากที่สุดขั้นต่อไปในทางตรรกวิทยา คือ การเสนอแนะหรือตั้งสมมติฐานให้ตรงกับกรณีด้วยการจินต-

นาการ เพื่อจะแก้ปัญหาของข้อมูลที่ได้ในตอนแรก สมมติฐานในขั้นนี้ เป็นทฤษฎีชั่วคราว เพื่อชี้แนวทางเท่านั้น ต้องมีขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นขั้นของ “การทดสอบ” ด้วยการทดลอง ต้องใช้วิธีการอนุมานหาข้อสรุปแล้วเทียบกับข้อเท็จจริงที่หาได้ ถ้าเป็นไปตามทฤษฎี ถ้า - ก็ (if - then) คือ ถ้าทฤษฎีจริงก็จะมีผลเช่นนั้น ๆ เกิดขึ้นแล้วดูว่ามีผลเช่นนั้นจริงหรือไม่ ถ้าการหาความรู้นี้เป็นผลสำเร็จ สภาพการณ์เริ่มแรกที่ยังไม่ถูกกำหนดแน่นอน ก็จะเป็นสิ่งเดียวกันกับสมมติฐานทั้งหมด อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า ความรู้สึกเป็นจุดมุ่งหมายของการหาความรู้ เพราะจะเป็นสิ่งที่ยืนยันความถูกต้องโดยใช้ปทัสถานและวิธีการหาความรู้อย่างระมัดระวัง ความรู้ที่ได้รับในการหาความรู้ย่อย ๆ เฉพาะเรื่อง จะสะสมขึ้นท่ามกลางและประสบการณ์ของเรา และจะรับใช้เราสำหรับการหาความรู้ต่อไป และจะเป็นผลสะท้อนต่อแบบทั่วไปของการหาความรู้ ลักษณะเด่นของตรรกวิทยาของดิวี่ แบ่งออกได้เป็น 4 ประการ ดังนี้

1. แบบของการหาความรู้ที่มุ่งที่จะเป็นแผนการสำหรับการหาความรู้ทั้งหมด แต่ ขบวนการเฉพาะเรื่อง วิธีการทดลอง แบบของข้อมูลและอื่น ๆ จะแตกต่างกันไปตามแบบของการหาความรู้และชนิดของวัตถุ

2. การหาความรู้ย่อยไม่อาจจะเป็นอิสระอย่างเต็มที่ จากการหาความรู้อื่น ๆ ด้วย และขบวนการและหลักฐานที่จำเป็นสำหรับพฤติกรรมของการหาความรู้ใดก็ตามต้องได้รับการหาความรู้ที่สำเร็จแล้ว เพราะการหาความรู้ดังกล่าวมีข้อสรุปที่ถูกต้อง ซึ่งเราสามารถสร้างปทัสถาน กฎ และขบวนการเพื่อชี้แนวทางในการหาความรู้ครั้งต่อไป สิ่งเหล่านี้เราอาจจะปรับปรุงแก้ไขเพื่อใช้ในแนวทางการหาความรู้ต่อไป

3. การหาความรู้ทั้งหมด บ่งบอกถึงคำอธิบายเกี่ยวกับสังคม หรือสาธารณะ ซึ่งเป็นสื่อกลางสำหรับสะสมข้อสรุปและปทัสถานที่ถูกต้องการหาความรู้ครั้งต่อไป ในแง่นี้ดิวี่เห็นพ้องกับเพิร์ซที่เน้นถึงกลุ่มของผู้แสวงหาความรู้ การหาความรู้จำเป็นต้องมีกลุ่มคนและการร่วมมือในการพัฒนาของคนกลุ่มนี้ ดิวี่พยายามที่จะเชื่อมความคิดเรื่องกลุ่มของผู้หาความรู้กับทัศนะเรื่องประชาธิปไตย หลักการที่จำเป็นสำหรับประชาธิปไตย คือ ชุมชนประชาธิปไตยที่มีผลทางปฏิบัติ นั่นคือ ต้องการให้กลุ่มของผู้แสวงหาความรู้ที่เป็นอิสระ มีกำลังใจและมีจิตใจเปิดกว้าง

4. การแสวงหาความรู้จำเป็นต้องมีลักษณะของขบวนการแก้ไขตัวเอง ในการหาความรู้เฉพาะนั้น การอ้างความรู้ ปทัสถานและกฎจะต้องกำหนดแน่นอนลงไป แต่จะไม่มีความรู้หรือปทัสถานหรือกฎใดที่แน่นอนอย่างแท้จริง เพราะสิ่งเหล่านี้จะต้องได้รับการวิจารณ์และทบทวนใหม่ หรืออาจจะทิ้งไปในการหาความรู้และประสบการณ์ครั้งต่อไป

ทฤษฎีการหาความรู้ของดิวี่เป็นขบวนการแก้ไขตนเองที่ดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ และทัศนะเรื่องความรู้ซึ่งจะยืนยันได้ว่าถูกต้องโดยผ่านวิธีการหาความรู้ ทั้งสองลักษณะนี้แตกต่างไปจากทฤษฎีดั้งเดิม ในเรื่องการแสวงหาความจริงและความรู้อย่างมาก ซึ่งนักปรัชญาพากันอ้างว่าทฤษฎีดังกล่าวนั้น สามารถให้ความรู้ที่สงสัยไม่ได้เพราะมีความแน่นอนและยังโยงไปสู่ความจริงที่ถือว่ามีความแน่นอนสูงสุด ความจริงดังกล่าวอาจถูกมองว่าเป็นหลักฐานในตัวเอง เนื่องจากใช้ปัญญาหยั่งรู้เหตุผล เป็นพื้นฐานในการสร้างความรู้อื่น ๆ ขึ้นต่อไป ทัศนะเช่นนี้สับสนและผิดพลาด ความจริงสูงสุดอันแรกที่แน่นอนตายตัวนั้นไม่มีและเงื่อนไขที่ว่ามันเป็นหลักฐานในตัวเองก็ไม่ใช่พื้นฐานที่จะสนับสนุนว่ามันมีเหตุผล แต่ความรู้จะมีเหตุผลก็เนื่องจากมันเป็นขบวนการแก้ไขตนเอง ซึ่งเราจะค่อย ๆ แจ่มแจ้งเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นและข้อสรุปของสถานภาพทางญาณวิทยา โดยเราต้องดำเนินการโดยยอมให้ความรู้ของเราเป็นการทดสอบที่เป็นสาธารณะสำหรับกลุ่มผู้ค้นคว้าอยู่เสมอ เพื่อที่ความรู้เหล่านั้นจะได้แจ่มชัดและได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้มีความเหมาะสมอยู่เสมอ

สรุปปรัชญาปฏิบัตินิยม

1. ลักษณะทั่วไปของปรัชญาปฏิบัตินิยม

1. ปรัชญาปฏิบัตินิยมเป็นเพียงวิธีการ คือ เน้นการเป็นวิธีการในการแก้ปัญหาทางปรัชญา หรือ การถกเถียงทางอภิปรัชญาที่ไม่มีข้อยุติ ปรัชญานี้ยอมรับความสำคัญของการมีประโยชน์ หรือ การมีประสิทธิภาพ หรือ การให้ผลดี ดังนั้น ไม่ควรถือเป็นลัทธิปรัชญา

2. ปฏิบัตินิยมค้านปรัชญาดั้งเดิม คือ ไม่เห็นด้วยกับการสร้างความคิดที่เป็นนามธรรมที่ไม่ขึ้นอยู่กับการประสบการณ์ของมนุษย์ดังเช่น ปรัชญาของเพลโต ลัทธิเหตุผลนิยม และจิตนิยม ซึ่งปรัชญาเหล่านี้เป็นระบบปิด พยายามสร้างมาตรฐานที่สมบูรณ์ที่ไม่อยู่ภายในประสบการณ์ของมนุษย์ ทำให้การค้นคว้าทางปรัชญามักจะหยุดอยู่ที่ถ้อยคำที่บ่งถึงอำนาจ เช่น พระเจ้า สิ่งสมบูรณ์ แต่สำหรับปฏิบัตินิยมจะนำเอาคำเหล่านี้มาทดสอบในประสบการณ์เพื่อหาคำในทางปฏิบัติ

3. ทัศนะเรื่อง “ค่าเป็นตัวเงิน” หมายถึง ความมีประโยชน์ หรือค่าในทางปฏิบัติของทฤษฎีหรือความคิดใด ๆ นั้นเอง ในลักษณะที่ว่ามันมีหน้าที่อะไร และถ้ามันจริงมันจะมีความแตกต่างอะไร หรือให้ผลอย่างไร

4. ทฤษฎีเสมือน “เครื่องมือ” ทฤษฎีหรือความคิด คือ เครื่องมือที่มนุษย์จะใช้เพื่อแก้ปัญหาหรือขจัดอุปสรรคเพื่อบรรลุถึงเป้าหมาย เช่น ดิวี่ ถือว่าปรัชญาเป็นเครื่องมือในการวิจารณ์และสร้างสรรค์สังคม

5. ปฏิบัตินิยมกับวิทยาศาสตร์ นักปฏิบัตินิยมถือหลักวิทยาศาสตร์ คือ ดีความสิ่งที่ยังไม่ได้สังเกตด้วยสิ่งที่ได้รับการสังเกตแล้ว และจัดระบบความรู้เดิม และความรู้ใหม่ให้กลมกลืนกัน

6. ปฏิบัตินิยมไม่มีความคิดที่แข็งตึง คือ ต้องการประสานความคิดเดิมกับความคิดใหม่ให้เข้ากันได้ โดยให้ความคิดเดิมที่มีอยู่ก่อนถูกกระทบกระเทือนน้อยที่สุด และก็จะได้ระบบความคิดที่กว้างขวางออกไป ซึ่งมีความแข็งตึงน้อยที่สุด จึงยอมรับสิ่งใหม่ ๆ

7. ทศนะในทางจริยศาสตร์ นักปฏิบัตินิยมที่ชื่อว่า วิลเลียม เจมส์ มีความคิดต่อเรื่องของจริยศาสตร์ว่า กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมนั้นเกิดจากสภาพทางจิตใจ และความต้องการของมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้กำหนดค่าทางจริยะ หรือ อะไรดี อะไรชั่ว มาตรการในการตัดสินจริยธรรมก็ขึ้นอยู่กับทฤษฎีความจริงของปฏิบัตินิยม นั่นคือ สิ่งที่ให้ผลประโยชน์ คือสิ่งที่จริง และสิ่งที่จริงก็คือสิ่งที่ดี ส่วนจอห์น ดิวอี้ มีทัศนะว่า เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งการกระทำ หรือ สภาพการณ์ต่าง ๆ จึงเกิดการเลือกและการตัดสินทางศีลธรรมขึ้น ในการประเมินค่านั้น ต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์อย่างรอบคอบ และจินตนาการถึงแผนการของการกระทำที่เป็นไปได้ และพิจารณาถึงผลที่จะเกิดขึ้น ขบวนการเหล่านี้จะนำไปสู่จุดมุ่งหมาย คือ สิ่งที่ดีที่เราเลือกและเมื่อเราบรรลุในจุดมุ่งหมายหนึ่งแล้ว มันก็จะเป็นวิถีไปสู่จุดหมายอื่น ๆ อีก ดังนั้น ชีวิตในทางศีลธรรมของมนุษย์จะไม่มีจุดที่สมบูรณ์และอึดตัว

8. ปฏิบัตินิยมกับศาสนา เจมส์คิดว่า ความเชื่อทางศาสนานั้นอาจเป็นไปได้ในแง่ของปฏิบัตินิยม คือ ถ้าความเชื่อเรื่องพระเจ้าให้ผลน่าพอใจคือช่วยให้คนมีความหวังแล้วก็อาจเป็นสมมติฐานที่เป็นจริง เจมส์วิเคราะห์ว่าพระเจ้าคือพลังแห่งอุดมคติที่มีป้อเกิดจากจิตใต้สำนึกของมนุษย์ พระเจ้าจึงไม่ใช่สิ่งสัมบูรณ์ผู้ทรงพลาณภาพตามความเชื่อทางเทววิทยาสำหรับเจมส์พระเจ้ามีความจำกัดทั้งอำนาจและความรู้ มนุษย์ร่วมงานกับพระเจ้าได้ งานนั้นคือการช่วยทำให้โลกดีขึ้น เจมส์เชื่อว่าสมมติฐานเรื่องพระเจ้านี้มีประโยชน์สำหรับมนุษย์สามารถทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมส่งเสริมสถานะของศีลธรรม ซึ่งจะเป็นผลให้จักรวาลมีลักษณะในทางดีมากขึ้น และพระเจ้ายังช่วยให้มนุษย์มีกำลังใจที่จะต่อสู้กับความยากลำบากในโลกต่อไป

ส่วนดิวอี้มีทัศนะว่าศาสนาเป็นประสบการณ์อย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งมีได้แตกต่างกันไปจากประสบการณ์อื่น ๆ ศาสนาแบบเดิมที่นับถือในสิ่งเหนือธรรมชาติจะทำให้ศาสนามีประสิทธิภาพน้อยลง ดิวอี้พยายามเข้าใจศาสนาในรูปแบบใหม่ที่ไม่จำเป็นต้องมีพระเจ้า แต่

เหมาะสมกับสถานการณ์ของสังคมที่มีอุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์เป็นตัวนำ ศาสนาที่เหมาะสมกับคนปัจจุบันเป็นการรวมตัวเองเข้ากับจุดมุ่งหมาย ซึ่งเป็นอุดมการณ์โดยมีศรัทธาทั้งนี้ต้องไม่แยกออกจากสังคม

2. สรุปปรัชญาของเฟิร์ช - วิธีการปฏิบัตินิยมและทฤษฎีความหมาย

ปรัชญาปฏิบัตินิยมของเฟิร์ชเป็นวิธีการที่จะส่งเสริมความแจ่มแจ้งในภาษาและมโนคติ เพื่อให้การสื่อสารความคิดความเข้าใจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะพิจารณาถึงผลในทางปฏิบัติของความคิด หรือ มโนภาพต่าง ๆ ซึ่งเขาเรียกว่า “เครื่องแสดง” เครื่องแสดงใดก็ตามมันจะมีความหมายก็ต่อเมื่อเราสามารถให้ความหมายต่อมันด้วยข้อความเงื่อนไขซึ่งแสดงถึงผลที่สังเกตเห็นได้ของสิ่งนั้น

3. สรุปปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

ก. ประจักษ์นิยมแบบจัด เจมส์เรียกทัศนะของเขาว่า “ประจักษ์นิยมแบบจัด” เพื่อต้องการแสดงว่าปรัชญาของเขามีขอบเขตอยู่ในประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเท่านั้น เจมส์ไม่ยอมรับว่าความเป็นจริงมีสองอย่าง คือ จิต กับ วัตถุ ความเป็นจริงมีแต่กระแสของ “ประสบการณ์บริสุทธิ์” ซึ่งแสดงบทบาทเป็นทั้งจิตและวัตถุ จิตคือผู้รู้หรือความสำนึก ส่วนวัตถุคือสิ่งที่ถูกรู้ ลักษณะสำคัญของประสบการณ์บริสุทธิ์ ก็คือ

1. ประสบการณ์บริสุทธิ์ หมายถึง กระแสโดยตรงของชีวิตซึ่งจัดหาวัตถุให้กับความคิดของมนุษย์ และความคิดของมนุษย์ก็จะสร้างมโนภาพขึ้นในเวลาต่อมา ในตอนแรกประสบการณ์บริสุทธิ์จะยังไม่มีความหมายหรือถูกตีความว่าเป็น “อะไร” เป็นแต่เพียง “สิ่งนั้น” คือ เป็นกลุ่มของความรู้สึกต่าง ๆ และต่อมามนุษย์ผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ก็จะตีความ จัดระเบียบประสบการณ์บริสุทธิ์โดยการสร้างมโนภาพขึ้น

2. ประสบการณ์บริสุทธิ์มีลักษณะสำคัญ 2 อย่าง คือ

2.1 มีลักษณะเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องกันไป ประสบการณ์แต่ละหน่วยจะต่อเนื่องสัมพันธ์กันและกัน ประสบการณ์ไม่มีการแบ่งแยกเป็นหน่วย ๆ ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งจึงเป็นทั้งตัวมันเองและเป็นสิ่งอื่นด้วย

2.2 ภายในกระแสของประสบการณ์บริสุทธิ์จะมีความสัมพันธ์อยู่ 2 ประเภท คือ ความสัมพันธ์ทั่วไป เป็นการเกี่ยวโยงกันและการแยกจากกัน และความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับสิ่ง

ที่ถูกต้อง ซึ่งหมายถึงส่วนเดียวกันในตัวเองของประสบการณ์ซึ่งถูกพิจารณาสองครั้งในความหมายต่างกัน คือเป็นเนื้อหาทางจิตกับเนื้อหาทางกายภาพ

ข. จักรวาลในระบบพหุนิยม เจมส์มีทัศนะต่อโลกว่า คุณลักษณะพื้นฐานของโลก คือ เป็นพหุภาพ หมายความว่า มีความเป็นจริงมากมายหลายอย่าง ทุกสิ่งเป็นจริงทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นการเริ่มต้น การพินาศ จุดมุ่งหมาย ความดี ความชั่ว ความบังเอิญ ฯลฯ โลกนี้ไม่ได้ถูกกำหนดด้วยกฎของสาเหตุ ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นไม่จำเป็นต้องมีสาเหตุมากำหนด สิ่งต่าง ๆ มีบทบาทต่อกันอย่างเสรี สิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้เสมอ โลกนี้จึงไม่มีการสิ้นสุด

ค. ทฤษฎีความจริง

1. ความคิด ความเชื่อ หรือทฤษฎีทั้งหลายนั้นในตัวของมันเองไม่จริงและไม่เท็จ แต่มันจะจริงหรือเท็จในเงื่อนไขที่ว่า มันต้องผ่านกระบวนการทดสอบก่อนโดยการพิจารณาถึงผลที่จะเกิดขึ้น และดูว่ามันสอดคล้องกับความคิด ความเชื่ออื่น ๆ หรือไม่

2. ความคิด ความเชื่อทั้งหลายนั้น เรานำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาและขจัดอุปสรรคที่เราเผชิญอยู่ มันจึงเป็นเสมือนเครื่องมือของเรา ซึ่งถ้ามันทำงานให้เราอย่างได้ผลดีสามารถช่วยให้เราบรรลุเป้าหมายได้ เราก็ต้องถือว่าความคิด ความเชื่อ นั้นเป็นจริง ดังนั้น จึงตั้งเป็นทฤษฎีว่า ความคิดใดก็ตามจะเป็นจริงก็ต่อเมื่อนำไปใช้แล้วบังเกิดผลน่าพอใจหรือมีคุณค่าในทางปฏิบัติ ความจริงมีความหมายเท่ากับคุณสมบัติ ประโยชน์ การให้ผลดีในทางปฏิบัติ หรือ ความสามารถช่วยให้งานสำเร็จ

3. มนุษย์มีหน้าที่ต้องแสวงหาความจริงดังกล่าว และเก็บสะสมไว้ใน “คลังเก็บความจริง” ซึ่งความจริงทุกหน่วยที่อยู่ในคลังนั้น ใช่ว่าจะมีความสำคัญต่อคนเราตลอดเวลา ต้องขึ้นกับสถานการณ์และเวลา คือขึ้นอยู่กับว่ามีสถานการณ์ใดเกิดขึ้น และความจริงใดจะให้ประโยชน์ในสถานการณ์นั้น ในคลังเก็บความจริงจะมีความจริงในระดับสามัญสำนึกหรือข้อเท็จจริง กับความจริงเกี่ยวกับความคิดทางจิต

4. สรุปปรัชญาของจอห์น ดิวอี้

ปรัชญาปฏิบัตินิยมของดิวอี้ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “อุปการณ์นิยม” เนื่องจากมีหลักความเชื่อที่สำคัญว่า ความคิดของมนุษย์เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา อุปการณ์นิยมเป็นทฤษฎีทั่วไปสำหรับการใช้เหตุผลโดยพิจารณาถึงผลในอนาคตของความคิด

ก. มโนคติเรื่องประสบการณ์และความคิด

ประสบการณ์เกิดขึ้นจากการที่อินทรีย์มีชีวิตกระทบกระทั่งกับสิ่งแวดล้อมและอินทรีย์ก็จะตอบสนองในแบบที่เคยทำ แต่เมื่อใดที่อินทรีย์ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ต่างออกไปไม่อาจตอบสนองในแบบเดิมได้อีก การคิดก็จะเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาโดยมีการสร้างสมมติฐานขึ้น ซึ่งถ้าใช้ได้ผลสมมติฐานนี้ก็จะเป็นแนวทางของการกระทำในอนาคต ความคิดจึงเป็นเครื่องมือเพื่อใช้แก้ปัญหาความสมเหตุสมผลของมันขึ้นอยู่กับความสำเร็จ ความคิดสามารถจะเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาอยู่เสมอโดยการใช้งานของมนุษย์

ข. ปรัชญาในทัศนะใหม่

ดิโอจีนีสัทัศนะว่าปรัชญาในยุคต้นแสวงหาคำตอบเรื่องความเป็นจริง ซึ่งเป็นการสร้างปัญหาขึ้นมา คือ เป็นการตั้งทฤษฎีที่แยกออกจากปฏิบัติดิโอจีนีสัต้องการสร้างปรัชญาในทัศนะใหม่ ซึ่งจะมีประโยชน์ในฐานะเป็นพลังชี้้นำในการพัฒนาเครื่องมือในการแก้ปัญหาซึ่งคือความคิดนั่นเอง หน้าที่ของปรัชญา คือ วิเคราะห์ วิจักษ์แนวคิดและวัฒนธรรมของสังคม

ค. ความแตกต่างระหว่างเฮเกิลและดิโอจีนีสั

ประการแรกเรื่อง ปฏิพัฒนาการ หลักปฏิพัฒนาการของดิโอจีนีสั กล่าวถึงความแท้จริงซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง 3 ระยะ คือ จากสภาวะดั้งเดิมอันมีสภาพเป็นจิตบริสุทธิ์เปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะขัดแย้ง คือ การเป็นวัตถุและธรรมชาติ และในที่สุดจะพัฒนาสู่สภาวะประสาน ซึ่งเป็นขั้นที่จิตมนุษย์ทุกคนตระหนักว่าความแท้จริง คือ จิตบริสุทธิ์อันเป็นสภาวะดั้งเดิม ขั้นนี้เป็นสภาวะสมบูรณ์และจากขั้นนี้การปฏิพัฒนาการก็จะเกิดขึ้นใหม่ต่อไปอย่างนี้เรื่อย ๆ

ส่วนทัศนะของดิโอจีนีสั ปฏิพัฒนาการมีเพียงสภาวะดั้งเดิมกับสภาวะขัดแย้ง เพราะสภาวะประสานรวมอยู่ในสภาวะขัดแย้ง ซึ่งหมายความว่าในสภาวะขัดแย้ง จิตใช้ความคิดเดิมเพื่อแก้ปัญหาและเมื่อแก้ไขปัญหาได้แล้ว ก็หยุด ณ จุดนั้น จนกว่าจะมีสภาวะขัดแย้งขึ้นอีก สภาวะประสานจึงรวมอยู่ในสภาวะขัดแย้งนั่นเอง

ประการที่สอง ทัศนะเรื่องจิต สำหรับเฮเกิล จิตคือความคิดบริสุทธิ์ ซึ่งมีลักษณะสร้างสรรค์ คือ พัฒนาไปเพื่อตระหนักถึงความเป็นจิตบริสุทธิ์ของตนเอง แต่ดิโอจีนีสันั้นถือว่าจิตหมายถึงความคิดของมนุษย์ที่แสดงออกมาในด้านต่าง ๆ เช่น ภาษา การเมือง ศิลปะ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น ทัศนะเรื่องจิตของเฮเกิลเป็นนามธรรม ส่วนดิโอจีนีสัเป็นวัตถุธรรม

ง. ตรรกวิทยาและการหาความรู้

ตรรกวิทยา คือ เครื่องมือในการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้อง ช่วยกำหนดหลักการเฉพาะสำหรับพฤติกรรมในการแสวงหาความรู้ต่อไป ขั้นตอนของการหาความรู้ก็คือ ในตอนแรกผู้หาความรู้จะอยู่ในสถานการณ์ที่ยังไม่ถูกกำหนด มีการขัดแย้งเกิดขึ้น เกิด “ความรู้สึกยุ่งยาก” จึงมีความพยายามหาทางออกด้วยการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและมีการตั้งสมมติฐาน หรือทฤษฎีชั่วคราวขึ้น ขั้นนี้คือ “การเสนอแนะ” ขั้นที่สามเป็นการทดลองหรือขั้น “ทดสอบสมมติฐาน” โดยเป็นไปตามเงื่อนไขที่ว่า ถ้าทฤษฎีชั่วคราวจริงก็จะมีผลเช่นนั้นเกิดขึ้นจริง การหาความรู้ก็เป็นผลสำเร็จ ความสำคัญของตรรกวิทยาของดิโอมี 4 ข้อคือ

1. แบบของการหาความรู้นี้มุ่งหมายที่จะให้เป็นแผนการสำหรับการหาความรู้ทั้งหมด
2. การหาความรู้ย่อยแต่ละกรณีจะมีประโยชน์และเป็นแนวทางของการหาความรู้กรณีอื่น ๆ ด้วย
3. การหาความรู้ทั้งหลายต้องมีลักษณะที่เป็นขบวนการแก้ไขตัวเอง หมายความว่า ความรู้ ปทัสถาน หรือกฎที่ใช้ในการหาความรู้ต่าง ๆ นั้น จะต้องได้รับการวิจารณ์หรือทบทวนใหม่

อ้างอิง

1. Richard H. Popkin and Avram Stoll, **Philosophy Made Simple** (London : W.H. Allen & Co. Ltd., 1969), p.264
2. Paul Edwards, **Encyclopedia of Philosophy**, Volume VI (New York ; The Macmillan, Company and The Free Press, 1967), p.432
3. William James, **Pragmatism** (Selections) (Illinois) : The Great Books Foundation, 1964), P.7
4. William James, **The Will to Believe and Other Essays in Popular Philosophy** (New York : Dover Publication Inc., 1956) p.201
5. Ibid., p.222
6. William James, **Pragmatism**, p.21
7. Ibid., p.44
8. Ibid.
9. G.T.W. Patrick, **Introduction to Philosophy** แปลโดยกীরติ บุญเจือ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2518), หน้า 186
10. เล่มเดียวกัน หน้า 304-306
11. William James, **Pragmatism**, p.20
12. Ibid, p.299
13. Ibid, p.73
14. William James, "Pragmatism and Radical Empiricism", **The Writings of William James**, edited with and Introduction by John J. Mc Dermott (New York : Random House, 1967), p.269
15. Ibid., p.311
16. Ibid., p.312
17. James, **Pragmatism**, p.63
18. Ibid. p.68
19. William Saverey, "Significance of Dewey's Philosophy", **The Philosophy of John Dewey**, edited by Paul Arthur Schilpp, (New York : Tudor Publishing Company, 1951) p.499

คำถามท้ายบท

1. ปรัชญาปฏิบัตินิยมมีทัศนะที่สำคัญอย่างไร ท่านเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับทัศนะเรื่องใด
2. ทัศนะในทางจริยศาสตร์ของวิลเลียม เจมส์ และจอห์น ดิวอี้ เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
3. ปรัชญาปฏิบัตินิยมปฏิเสธความเชื่อในศาสนาหรือไม่ เพราะเหตุใด
4. จงกล่าวถึง “วิธีการปฏิบัตินิยม” ของเพิร์ซมาพอเข้าใจ
5. ในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ คำว่า “ประสบการณ์บริสุทธิ์” มีความหมายและความสำคัญอย่างไร
6. ทฤษฎีความจริงในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ มีสาระสำคัญอย่างไร ท่านเห็นด้วยกับทฤษฎีนี้หรือไม่
7. จงกล่าวถึงสาระสำคัญของลัทธิอุปการณ์นิยมของดิวอี้มาพอเข้าใจ